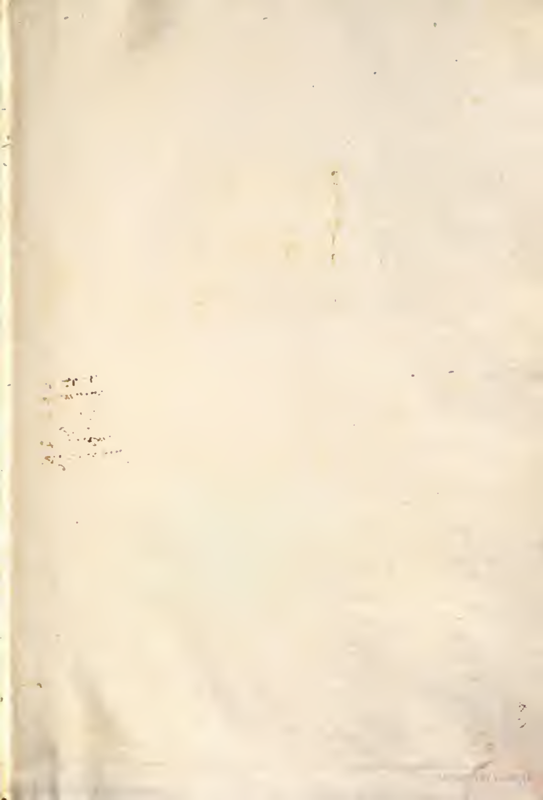
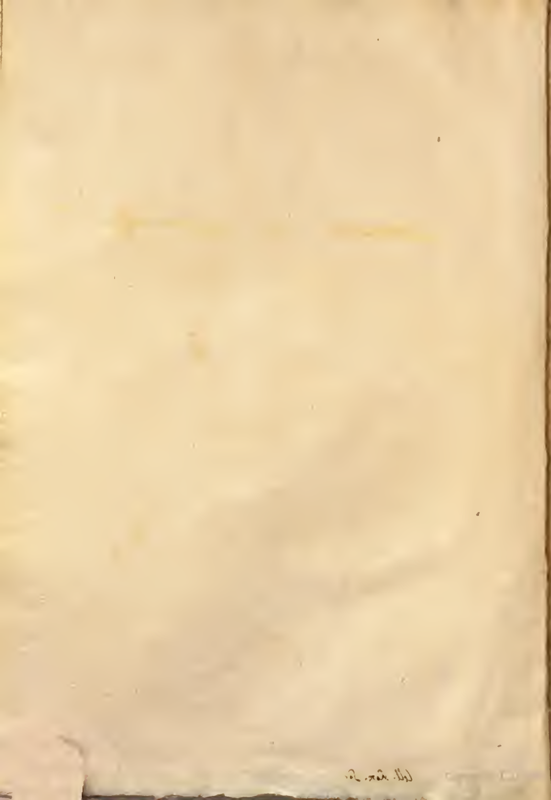

ANTIQVITATVM ROMANARVM PAVLLI · MANNVCCII LIBER DE . COMITIIS

Bibliothecae Secr. Ad Ser.mum Coll. Rom. Soc. Jesu

STEPHANVM REGEM . POLONIAE ET . C.

BONONIAE

· CIↃ IↃ XXCV ·

Indomitum Martem, indomito cum Marte fugabo,
Arma armis, bellum pace, virosq. viris.

Virtute invidiam, violentos iure, Furorem
Consilijs, artes arte, dolosq. dolis.

SERENISSIMO
POTENTISSIMO
INVICTISSIMOQ.
STEPHANO
DEI. GRATIA
REGI
POLONIAE
MAGNO · DVCI

LITVANIAE. RVSSIAE
PRVSSIAE. MASOVIAE
SAMOGITIAE. LIVONIAE
KIOVIAE. VVOLHINIAE
PODOLIAE. POMERANIAE
PODLACHIAE. ET. C.

A C
VNIVERSAE. SARMATIAE. EVROPEAE
MONARCHAE. DOMINOQ.

NEC. NON
PRINCIPI
TRANSSILVANIAE
ET. C.

VI rerum geſtarum gloria maxime excellunt, ij, Sereniſsime Rex, uel abſentes, longoq. terrarum interuallo diſiuncti, praeſentes nobis ſemper uidentur eſſe; eoq. uel nos ad eandem uirtutem accendere; uel ſaltem, quando illud non liceat, ad eam immortalitati, quantum in nobis eſt, commendandam. Ea uero eſt laudis, & gloriae, Tuae fama, ea uirtutum praedicatio, uix ut iam in toto Terrarum Orbe locus, quem non impleuerint, reperiri poſſe uideatur. Quo enim rerum per Te geſtarum magnitudo; diuina, & multiplex, in illis gerendis, uirtus; conſilij, fortitudinis, audaciae, conſtantiae, animi nullo umquam terrore infracti, innumerabilia exempla non peruenerunt? quod Regnum, Prouinciam, uel Ciuitatem, continentiae, prudentiae, iuſtitiae, magnificentiae, liberalitatis, animi omnium ſordium expertis, lumina, totq. uictoriarum triumphi, non inuaſerunt? Quarum uirtutum, cum in omni uita, tum uero in iſto Regali Solio, innumerabilia edita ſunt documenta. Nam, ut primum in Regiam dignitatem conſcendiſti, ad Spartam, quae Tibi, Diuino iudicio, obtigit, au-

gendam omnes Tuas cogitationes, & curas, intendisti, eamq. breui tempore rebus bellicis, & uirtutibus, Tuis ita illustrasti, ut iam ornatior, quam nunc est, esse non possit. Moscorum in primis longe lateq. dominantem Tyrannum, qui, tot regionibus Regno Poloniae ademptis, Polonis magnam ignominiae notam inusserat, & non solum Poloniae, sed etiam Catholico nomini, crudelissimum (insolenter) excidium minabatur, perdomuisti; & Polonis infamiae maculam abstersisti; eumq. primus coegisti, ut non solum Liuoniam, Prouinciam amplissimam, & fertilissimam, eaq. omnia, quae occupauerat, redderet, sed etiam superbas illas ceruices Romano Pontifici subijceret, Eoq. sequestri ad pacem impetrandam uteretur. Magnum profecto hoc est, uel, ut uerius dicam, maximum. Nam, quod nemo umquam, post hominum memoriam, efficere potuit, Tu, Rex sapientissime, & bellicosissime, effecisti; ut is, qui capitalem hostem Ecclesiae Romanae se esse fatebatur, ab Eius RECTORE (ut sibi uitam, suisq. omnibus, a Te, tamquam obsequentissimo filio, impetraret) auxilium implorare cogeretur. Quos uero labores, cum immanissimo homine, belligerando, exhauseris, quas Caeli iniurias, & intolerabiles uentorum, frigorisque, molestias, quibus saepe paene es obrutus, pertuleris, quot insomnes noctes duxeris, excubiasq. feceris, & proelia cruenta cum barbara gente commiseris, nolo hic commemorare. Aduersus quae omnia inuicta stetit uirtus Tua, omniaq. Caeli incommoda, & hostium impetus, ui sua prostrauit, ac perfregit. Turca uero, summus Barbarorum Princeps, qui res a Te domi forisq. felicissime gestas saepissime conspexit, nihil prius, nihilq. antiquius, habet, quam ut pacem semel cum illo factam diutissime conseruares. Incussit certe illi non mediocrem timorem exercitus ille centum & uiginti millium armatorum equitum, magnusq. numerus peditum, a Te in aciem contra Moscum eductus; quem Tu Oratoribus Illius, hanc ob rem ad Te praecipue missis, more antiquorum imperatorum, instructum ostendisti. Quid Scythae? qui, antecessorum Tuorum tempore, Polonorum

laboribus

laboribus uiuere, &, quolibet fere anno, Rusſiam, Podoliam, aliasq. florentisſimas Prouincias, igne, ferroque, uaſtantes, ingentem Poloniae cladem inferre conſueuerant? an non tantus iam eos terror inuaſit, ut potius fame, rebus omnibus deſtituti, intra proprios parietes, mori malint, quam a Tuis manibus turpisſime in proelio occumbere? Primus Tu Polonis, exemplo Tuo, oſtendiſti; eam gentem uinci poſſe, quam nec Magni Alexandri fortitudo, nec Perſarum diuitiae, nec Romanorum potentia, uincere umquam potuere. Neque uero in armis praeſtantior es, quam in toga. ita enim pacis artes tenes, ut cum paucis excellas. Omnes pietatem Tuam erga Deum, erga Eius in Terris Vicarium obſeruantiam, erga Dei Miniſtros, & Sacerdotes, humanitatem, erga ſubditos clementiam, benignitatem, ſatis praedicare non poſſunt. Quae Te coegit, ut in Arce Polocenſi, quam ſuperioribus annis Moſco e manibus extorſiſti, Collegium Societatis Ieſu, Regio plane ſumptu, erigeres. Vt ſit perpetuum uictoriae Tuae, & erga gentem illam, Graecorum erroribus imbutam, & perfida Haereticorum ſecta contaminatam, ſummae beneuolentiae monumentum. Nil dicam de Auguſtisſimo Collegio Tranſsiluanico. Nil de Eccleſiarũ, ab Haereticis profanatarum, reſtauratione. Nil de Tua in litteratos homines propenſione; quos non modo ex uniuerſa Polonia ad Te conuocaſti, ſed etiam ex omni Italia in Regnum Tuum euocare contendiſti. Quae res, Sereniſſime Rex, uehementer me ſane ad nomen Tuum obſeruandum, colendum, & omni ratione uenerandum, inflammarunt. nihil ut iam aliud cogitem, quam quo modo posſim meam in Te ſummam obſeruantiam apud poſteritatem teſtatam relinquere. Et relinquerem profecto, ſi mihi rerum, factorumq. Tuorum Commentarium ſcribere liceret. quem Tu ipſe de Te, C. Iulium Caeſarem imitando, ſcribere in animum induxiſti. Quam meſsem mihi a Te ademptam eſſe, uehementer doleo. Curabo tamen in poſterum, aliquid eiuſmodi efficere, quod nomen Tuum apud omnes immortale, ac ſempiternum, reddat. Interim Tibi, Rex omnium Regum fortisſime, libellum non ine-

legantem Antiquitatum Romanarum, de Comitijs, a Patre meo ſcriptum, offero. Qui cum non ita pridem a me poliretur, (imperfectum enim opus, morte praeuentus, Pater meus reliquit, ita tamen imperfectum, ut, ſi ederetur, non minimam ſtudioſos ex eo utilitatem capere poſſe iudicarem) accidit, ut Martinus Siſcouius, uir multa doctrina, egregijsq. moribus, apprime inſtructus, & ad illuſtrandam Patriam optimis uirtutibus peraccommodatus, ex hac artium liberalium perenni officina, Italia, in qua multos per annos, quaſi in uberrimo quodam ſcientiarum mercatu, commoratus eſt, in Poloniā diſcederet. Per eum igitur, per eum, inquam, quocum mihi artiſsimum uerae amicitiae uinculum, ſola uirtute nixae, intercedit, hunc Paterni ingenij fetum Tibi, Sereniſsime Rex, offero; meq. ipſum Tuis ampliſsimis uirtutibus deditum deuoueo. Quod reliquum eſt, officium meum id exigere uidetur, ut Siſcouium Tibi etiam atque etiam commendem: non, quod mea, aut cuiuſquam, commendatione indigeat, quem uirtutes, & doctrina illius omnibus abunde commendant; ſed, quod ille dignus eſt, qui non ſolum a me, quicum familiariſsime, & iucundiſsime, uiuit, ſed ab omnibus, qui uel uirtutem, quae in illo lucet, amplectuntur, uel erga bonas artes, quibus ille abundat, amore flagrant, omni tempore, & loco, commendetur. Vix aliquid eſſe uidetur, Sereniſsime Rex, tam abditum, & reconditum, in ſcientia naturali, quod ille ingenij acumine non perluſtrauerit; uix tam arduum, & difficile, quod non deuorauerit, & in ſuccum, ac ſanguinem, conuerterit. Hinc factum eſt, ut perſaepe, in celeberrima totius Orbis Vrbe, Regina inquam Vrbium, publicas Concluſiones, deprompta ex uniuerſa Philoſophia, diſputandas proponens, in tot Cardinalium corona, & maxima doctiſsimorum uirorum, undique confluentium, frequentia, quaſi egregius quidam athleta, doctiſsimos Philoſophiae magiſtros ad ingenij certamen prouocauerit; & ipſe, uiciſsim ab ijs prouocatus, magna cum omnium admiratione, praeclaram uictoriam obtinuerit. Hac facultate non contentus, Iuris ſcientia, ceteriſq. artibus, ingenuo, & nobili, ho

mine

mine dignis, ita animum informauit, ut cum doctis, iure optimo, comparari posſit. Porro, modeſtiâ, omniq. uirtutum genere, quantum excellat, uel ex hoc, Sereniſsime Rex, cognoſcere potes; quod & GREGORIO . XIII, Pontifici Maximo, & pientiſsimo Cardinali Borromaeio, ſemper cariſsimus fuit; Illuſtriſsimo Nepoti Tuo, Cardinali Bathoreo, multisq. alijs, & grauiſsimo uirtutum, ingeniorumque, cenſori, Petro Miſcouio, Epiſcopo Cracouienſi, ceterisq. magni nominis, & doctrinae, hominibus gratiſsimus eſt; cum propter morum, & uirtutum, ſuauitatem, tum propter ſingularem eruditionis praeſtantiam. Quae me etiam res in eius amorem impulerunt. Ita enim natura comparatum eſt, ut, quos ſcimus iis rebus, quas homines admirantur, praeſtare, & ob id apud magnos uiros in gratiâ eſſe, eos uehementer amemus, & illorum uiciſsim in nos amorem prouocare ſtudeamus. Quanta uero Te, Sereniſsime Rex, & uniuerſam Familiam Tuam, pietate colat, ſaepiſsime, dum Romae eſſet, multis argumentis declarauit. Nam, & orationibus, in magno clariſsimorum, & doctiſsimorum, hominum coetu habitis, & carminibus, una cum omnibus artium liberalium ſtudioſis, & uniuerſa B. Virginis Congregatione, cuius ille ſupremus rector, ac moderator, fuit, cum Tuas, tum Illuſtriſsimi Cardinalis Bathorei, Nepotis Tui, laudes pleno, ut aiunt, cornu celebrauit. Et ita in illa oratione, qua ille primus Gymnaſium Romanum, magnificentiſsime a GREGORIO XIII. nuper exſtructum, condecorauit, Nepoti Tuo, quod in Purpuratorum numerum adſcriptus eſſet, gratulans, illique, in Poloniam diſcedenti, omnium bonarum artium amatorum nomine, Vale, dicens, in tot Praeſulum, & ſapientum hominum, multitudine, Illuſtriſsimum Nepotem Tuum, & Te, Sereniſsime Rex, eximijs laudibus extulit. Vt in illam orationem magnam partem doctrinae, quam ex grauiſsimarum artium tractatione acceperat, & eloquentiae, quam ex uberrimo dicendi flumine, magnoq. perorandi magiſtro, M. Antonio Mureto, (cuius ex obitu, non ita pridem, Roma, Italia, Europa denique uniuerſa magnam iacturam fecere) hau-

ſerat; cuius ille doctrinae, multos per annos, alumnus, & diligens obſeruator, fuit; effundere non dubitaret. Aequum itaque eſt, Sereniſsime Rex, ut hominem, omni ratione Tibi, Tuisque, addictiſsimum, in ſinum gratiae, ac beneuolentiae, recipias, eumq. in Tuorum numerum adſcribas, adſcriptum amore foueas, benignitate proſequaris. Ita fiet, ut ſatis amplum commendationis meae fructum me recepiſſe exiſtimem, Iudicij nempe exiſtimationem aliquam: quod eum Serenitati Tuae commendauerim, qui & dignus commendatione mea, & uero Tua gratia, fuerit. Quanti uero Tuum iudicium faciam, ex quo non dicam iudicium meum, ſed tota mea exiſtimatio, pendeat, facile eſt coniicere. Illud ſit in clauſula; Serenitati Tuae me addictiſsimum ſemper fore; quod ſola uirtute effeceris, ut Rex ſis, Rexq. inter Reges maximus; &, eadem duce, Regnum illud praemium Tuis meritis minimum eſſe declares: qui, Virtuti ipſi Te omnia debere, praeclare intelligas, & re ipſa ipſi gratiam referre ſtudeas, & cumulate praeſtes. Vt ea, quaſi exſul, ad Te confugiens, maximum in Tuo praeſidio adiumentum ſibi eſſe conſtitutum fateatur. DEVS. OPT. MAX. Regnum iſtud, tanto Rege dignum, Teque, tanto Regno, immo pluribus Regnis, digniſsimum, diutiſsime fortunet.

Bononiae. Kal. Sext. CIↃIↃXXCV.

Serenitati Tuae

addictiſsimus

Aldus Mannuccius, Paulli F. Aldi N.

LIBER
AD
STEPHANVM
REGEM

E. NE. ego, Regnator Terrarum, Orbisq. subacti,
Magne Pater, Te, spes hominum, Te, cura deorum,
Accipio ingentem? Datur haec, datur ora tueri
Mista notis bellis, placidamq. tuentia pacem;
Tranquillum uultu, sed maiestate serena
Aethera mulcentem. Talem quoque Barbarus hostis
Possit, & ignotae conspectum agnoscere gentes.
Non aliter Getico si quando e puluere Mauors
Fertur equis, uritq. grauem sudoribus Hebrum,
Vel cum caelestes Alcidae inuisere mensas
Iam uacat, & fessum Iunonia sustinet Hebe.
Sis bonus o, felixque, Tuis. Iterata reuolues
Bella potens Asiae; instructo feruere uidebis
Marteq. progeniem Mahumeti, & litore rubro
Aegyptum, & uires Thracum. Tibi mollior omnis
Ibit Arabs, Afer mitis; maiorq. curulis
Iamiam erit: hic tristes Solymum ulciscetur & umbras.
At Te laeta Tuis pro factis fata sequentur.
Tempus erit, cum laurigero Tua fortior oestro
Facta canam; & magni cedet Tibi Iuppiter aequa
Parte poli. nam Te nec spernant Sidera Regem,
Nec Tibi uota neget Terrarum maximus Orbis.
Nunc tamen hoc munus non aspernare pusillum,
Fortunatus & hinc, tenuem ne despice; nec Tu
Sperne coli Musa imbelli. Vaga cingitur astris
Luna: cadunt riui tot in Oceanumq. minores.

D E . C O M I T I I S
ROMANORVM

T in plenis corporibus, in quibus ex magna copia dissensio, & ex dissensione corruptio generatur, facile exoriuntur morbi: sic, in magnis ciuitatibus, ubi ex dispari fortuna dissimiles esse ciuium uoluntates necesse est, graues discordiae, periculosaeq. seditiones, exsistunt. qui sunt cum omnium paene Rerumpublicarum communes morbi, tum ita difficiles, ut paucae conualescant. tunc enim periculose corpus aegrotat, cum sanari, nisi membrum amputes, non uidetur posse. at corruptum membrum, unde corpus afficitur, ita saepe uitale est, ita cum reliquis membris colligatum, ut, si amputes, uis reliqui corporis uniuersa dissoluatur. eadem est in ciuitatibus ratio. cum ab optimatibus dissentit plebs, nihil mali non timetur, nisi plebem aut corrigas, aut tamquam uitiosum membrum a ciuitatis corpore semoueas. corrigere multitudinem, cum semel a recto desciuerit, non facile licet. quia, quemadmodum mentis uitio peccat; sic, eodem uitio peccare se, non intelligit, & monere uolentibus irascitur. ergo aduersus desipientem non habet, ut quidem uidetur, ratio praesidij satis. consideremus uim. ui cum plebe si ages: siue uincaris, siue uincas, utrumque ciuitatis exitium est. nam, si uinceris: consequuntur iniquissima: optimatum bona diripiuntur: caedes committuntur: nihil iure geritur, nihil more: pro legibus libido, pro ratione temeritas, dominatur. quod si contigerit, ut uincas: caesa plebe, aut eiecta, tu quidem otio, & tranquillitati, consulueris: sed ciuitas deinde languet, quasi corpus a sanguine destitutum. uires enim in plebe, consilium in optimatibus est.

&, quemadmodum sine consilio uires non modo non utiles, uerum etiam perniciosae, sunt: sic sine uiribus consilium, non illud quidem perniciosum, sed inutile tamen, est. quare, qui alterum ab altero seiungit, periculose facit. utraque si coierint, & in Reip. salute consenserint: nihil firmius, nihil ad perpetuitatem praestabilius, est. sed mihi, hoc toto de genere consideranti, & ea, quae legi, aut accepi, memoria colligenti, uix ulla Ciuitas uidetur in omnibus saeculis fuisse, quae fortem, ac pugnacem, in bellis populum, eundemq. in urbe sedatum, ac rerum nouarum minime cupidum, habuerit. id adeo ex humani ingenij quadam intemperie fit. nam fere omnes homines, ubi, quod habent, eo plus se posse consequi confidunt, auide appetunt, atque exposcunt. Populus Romanus (hic est enim, quo nostra spectat oratio) perpetuas belli gerendi caussas partim habuit a fortuna, partim etiam ipse consulto quaesiuit. multos Reges perdomuit: innumerabiles populos debellauit: sua uirtute effecit, ut Romanum Imperium ijsdem fere, quibus orbis terrarum, terminis definiretur. & hic ipse populus, qui foris utilissimus fuit, & Remp. ab externo metu plane tutam, tranquillamque, reddidit, idem domi quantas tempestates excitauit? Senatum primo superiorem non tulit, deinde ne parem quidem: donec omnia publica iura, optimatibus erepta, ad se transtulit. Vtrum igitur praestet, strenuum esse populum in ciuitate, & bellica uirtute praestantem, qualis Romae fuit, eundemq. seditiosum, & semper noua quaerentem; an uero imbellem, qui legibus libenter pareat, qui otio gaudeat, qui tutam condicionem turbulentis conatibus anteponat; ego quidem non facile dijudicauerim. summum enim utrimque discrimen occurrit. bellicosus populus libertatem seditionibus perdet. imbellis oppugnatam ab hoste ciuitatem non tuebitur. Hic uideo, quam praeclarum esset, quae in utramque partem in hoc genere disputari possunt, colligere. sunt enim sane plurima: neque me reuocat animus; qui etiam inuitat: sed neque fert instituta narratio tam longi sermonis argumentum, & ad examinandam huiusmodi quaestionem, qua nescio an ulla grauior, difficilior ue sit, aptior, ut puto, locus erit in eo libro, quem de tribus Rebus publicis conscribere in animo est. hic tantum illud dicam, quod ad susceptam rem attinet: plebi potestatem numquam tuto committi, sed in Regno minus periculose, quam in Rep. non enim ibi facile seditiones excitantur, ubi absolutum unius imperium timetur: & minor est plebis in unum inuidia, quam in multos. itaque, si prima Vrbis Romae repetamus initia, peccasse quidem in eo Romulus uidetur, cum plebi Comitia commisit; sed multo magis Senatus, cum, eiectis Regibus, leges ad augendam plebis potestatem

a Con-

a Consulibus ferri passus est. sed nihil magis publicam libertatem, quam tribunicia potestas, euertit. illa ciuilium malorum tamquam fons, & origo fuit. de quo quid sentiam, in libro de Senatu, quam breuissime potui, satis tamen, ut puto, significanter exposui. Nunc agemus de Comitijs, difficili, & impedita, materia: in qua colligenda, atque examinanda, cum studiose admodum, & perattente, sim uersatus; factum tamen est, ut nulla mearum Antiquitatum in parte minus ipse mihi satisfecerim. tentandum tamen duximus; neque committendum, ut, si minus ea, quae summa sunt, quae fortasse alij praestabunt, consequi non licet; ea, quae posita sunt in nobis, quae utinam mediocria sint, non exsequamur.

AGNAM in Comitijs, atque adeo summam, Populi Romani potestatem ab ipso fere Vrbis initio fuisse, inde constat, quod post interitum Romuli Senatus decreuit, ut is Romae regnaret, quem Populus Romanus iussisset. quod in Regibus creandis institutum, mox & in magistratibus seruatum est. omnes enim, praeter Interregem, & Dictatorem, qui extra ordinem creabantur, Comitijs in Campo Martio Populus iubebat. uerum, quia Populus, modo in Tribus, modo in Curias, modo in Centurias distributus, suffragium tulit, unde Tributa, Curiata, Centuriata, comitia nomen acceperunt: operaepretium uidetur esse, priusquam ad ipsa Comitia ueniamus, in Tribubus, Curijs, Centurijs paullisper consistere: ne, cum illa tractabimus, quae satis ipsa sunt obscura, rei difficultatem etiam nominis augeat ignoratio.

De Tribubus.

Rincipio tres tantum Tribus fuisse, quas Romulus instituit, Ramnenses, quos & Ramnes Varro, Horatius, Festusq. nominant; Titienses; Luceres; & Plutarchus in Romulo, & Pedianus in Verrinarum commentario, & Varro libro IV. & Liuius etiam libro X. scriptum reliquit. nam libro I idem Liuius, ubi mentionem de Tribubus ordo historiae postulabat, silentio praeterijt. tantum ait, centurias tres equitum conscriptas, Ramnenses, a Romulo; Tatienses, a Tito Tatio, Sabinorum Rege; Luceres, cuius nominis, & originis, incertam esse caussam dicit. Sed Pedianus hoc nomen a Lucumone, quem ex Etruria opem Romulo tulisse, Sabinorum Bello, Dionysius scribit; siue a Lucretino, siue a Luco, quem Lucum Asylum nominauerat, Romulus deriuatum tradit. Iunius Gracchus, quem saepe Varro nominat, a Lucumone putat. Plutarchus a Luco Asyli. cuius mihi ad ueritatem propensior opinio uidetur: ut ex tribus hominum generibus, Romanis, Sabinis, aduenis, tres Tribus factae sint: sicuti & ad habitandum tria loca erant, Palatinus Mons, Romanis; Capitolium, Sabinis; Asylum, aduenis. Festus a Lucero, Ardeae Rege, qui Romulo, aduersus Tatium bellanti, auxilium tulit. de Lucretino, qui consentiat, inuenio neminem, nisi quod eosdem & Lucrenses, & Luceres appellatos in Festo legimus. Titiensem etiam potius, quam Tatiensem, idem Festus nominatum significat, a Tatij Re-

gis praenomine: a quo & curiam Titiam dictam ait. Quod autem
scribit Liuius de Centurijs, accipiendum est, ex tribus Tribubus
Centurias esse delectas, & a sua quaque tribu denominatam.
cuius in sententiam eo libentius inclino, quod & eam Tribum,
quam a seipso Romulus Ramnes nominauit, non a nomine, sed a
praenomine, deductam uideo. nam, Romulus, praenomen fuit;
nomen autem, Siluius, a matre Siluia, cum ignoraretur pater.
Sic & Amulius, & Numitor, qui Albae regnarunt, e gente Siluia:
quos a praenominibus antiqui nominarunt. ideo Numitoris filia,
quae Romulum, & Remum, peperit, Siluia dicta est. quae Ro-
mam translata consuetudo uiguit in feminarum nominibus. omnes
enim a familia nuncupabantur. Praenomina igitur, Amulius,
Numitor, Romulus, Remus, Numa, Ancus, Tullus, Lucu
mo. quae tamen posterioribus temporibus omissa sunt. puto, quia,
Regis praenomine in Rep. nominari, odiosum uideretur. Quare,
quod Festus litteris tradidit, facile uerum existimarim; a praenomi-
nibus duorum Regum Ramnes, & Titienses esse dictos: cum & M.
Varro modo Tatienses, modo Titienses, appellet. crederem, & Lu-
ceres a praenomine Lucumone: nisi me illa ratio, quam, Plutar-
cho assentiens, proxime exposui, commoueret. De tempore,
quo sunt institutae, utrum Dionysius uere scripserit, dubitari po-
test. ait enim, ab ipso statim Vrbis initio factas esse. cui sententiae
ipsarum nomina repugnant. nam, si Titienses, & Luceres dictae
duae sunt: certe non Vrbis initio, sed post receptos in Vrbem Sabi
nos, & Tuscos, institutas esse, constat. quod & Plutarchus aper-
te narrat. Quod si Dionysium ab errore placet uindicare: tempora
distinguemus. & diuisum quidem in tres partes a Romulo populum
statim post Vrbem conditam fatebimur: sed eas partes ante Sabi-
num bellum nomina sumpsisse negabimus. idq. nec Dionysium for
tasse latuit: qui, cum de Tribuum diuisione meminit, earum no-
mina non ponit: quasi, cum institutae sunt, nominatas continuo
non esse significet. Quod si cui uerisimilius uidetur, eas partes eo-
dem tempore & factas esse, & nominatas: huic ego quoque oppo-
nam, uerisimilius uideri, Curias XXX, quae de publicis rebus suffra-
gium ferrent, ante receptos Sabinos, quam post, esse factas. alio
qui nullam Romulus in Vrbe instituenda publici iuris administran-
di rationem habuisset. quod si de Curijs concedimus: de Tribubus
negari non poterit: nihil enim aliud Curiae, quam diuisae Tribus,
sunt. si ergo Curiae simul, & Tribus, ab Vrbis initio fuerunt, ut &
Dionysius tradit, & ipsa ratio demonstrat: nominari Tribus eodem
tempore, quo factae sunt, non potuisse, manifestum est: cum
non Vrbis initio Titiensis (ut Lucerum dubiam etymologiam omit-

tam) nomen acceperit, sed, confecto Sabino bello, ab ipso Sabinorum Rege Tito Tatio: quod inter omnes constat. Tueamur igitur Dionysium, distinctione temporum; Plutarchum autem, qui post receptos Sabinos Tribus ait esse factas, opinione falli, eo minus miror, quod, eundem alijs in locis non satis certum esse antiquitatis auctorem, animaduerti.

Hac de trium Tribuum tempore dubitatione explicata, aut certe, ut ab alijs explicetur, plane demonstrata, pergemus in re; & rursus, tamquam ab alio principio, ordientes, aggrediemur.

Tres Romanorum Reges populum uniuersum diuersis temporibus in partes distribuerunt; Romulus, Tarquinius Priscus, Ser. Tullius: Romulus, in tres, quas propterea Tribus nominauit, Ramnenses, Titienses, Luceres. Tarquinius, in sex, quas uocauit primos, & secundos Ramnenses, Titienses, Luceres. Seruius, in triginta. De Romuli, & Seruij diuisione, satis plane libri loquuntur. De Tarquinio, qui scripserit, inuenio neminem. tantum coniecturis ducor ad suspicandum. nam, cum Festus Pompeius sex Vestae Sacerdotes ideo constitutas esse dicat, ut populus pro sua quisque parte haberet ministram sacrorum, quia Ciuitas Romana in sex esset distributa partes, in primos, secundosq. Titienses, Ramnes, Luceres. &, cum in Dionysio legam, Tarquinium ad quattuor Vestales duas addidisse, ut omnino sex essent, crescentibus sacrificijs pro Vrbe faciendis, quibus Vestae Sacerdotes interesse opus erat: ex Festi, & Dionysij, uerbis elici uidetur hoc posse; & in sex Tribus Ciuitatem a Tarquinio distributam, trium ueterum Tribuum nominibus non mutatis; & pro numero Tribuum sex item Vestales esse factas. quod eo magis existimo, quia scriptum apud Liuium animaduerti, Tarquinium, cum Centuriarum numerum, quas Romulus scripserat, augere uellet, ut in bellis ab equitatu esset firmior, de nominibus nihil mutasse, numero tantum alterum adiecisse, ut mille & trecenti equites in tribus Centurijs essent; easq. deinde, quia geminatae sint, sex Centurias esse dictas. Est quidem Liuius, in hac parte, dum ad Augusti tempora festinat, paullo negligentior. nam ego ita statuo; cum tres Centurias, singulas ex singulis Tribubus, Romulus scripsisset, Tarquinium primum Vrbem in sex partes ita distribuisse, ut tres tamen ueteri nomine Tribus appellarentur; deinde, ad Romuli exemplum, ex singulis partibus Centuriae quoque geminarentur: quae tamen non sex, sed, ut antea, tres Centuriae dictae sint: sicuti & sex Vrbis partes trium Tribuum nomine sunt appellatae. quod lib. X. Liuius ostendit, his uerbis: Inter Augures constat, imparem numerum Augurum debere esse; ut tres antiquae Tribus, Ramnenses, Titien-

ses,

ſes, Luceres, ſuum quaeque Augurem habeant; aut, ſi pluribus ſit opus, pari inter ſe numero Sacerdotes multiplicent; ſicut multiplicati ſunt, cum ad quattuor adiecti quinque, ut terni in ſingulas eſſent, expleuerunt. Manifeſte ueteres Tribus, non modo poſt Ser. Tullij diuiſionem, ſed etiam poſt triginta quinque Tribus, iam factas, tres dumtaxat fuiſſe dicit: non quod uetus illa Romuli, aut Tarquinij, diuiſio perpetua fuerit: totam enim Seruius Rex mutauit, nouis Tribubus nouo nomine conſtitutis: ſed quod eius tamen in augurum creatione habita perpetuo ratio ſit, ueneratione quadam antiquitatis, & uetuſti in numero Augurum inſtituti: ſicuti, & triginta curiarum numerus manſit, ad rationem trium ueterum Tribuum; quas in denas Curias diſtributas eſſe a Romulo, iam diximus. Poſt Romuli in tres, & Tarquinij in ſex, partes diuiſionem, Ser. Tullius, aucta Ciuium multitudine, Vrbanam, & Agreſtem, multitudinem ita diſtribuit, ut Vrbis incolae in quattuor Tribubus eſſent; quas a partibus Vrbis, Exquilinam, Collinam, Palatinam, Suburanam, cognominauit; ſtatuitque, in una quaque qui habitarent, & ut in ſua quiſque Tribu, ſiue in militiam, ſiue in tributum, nomen daret: Agreſtem autē multitudinem utrum in Tribus uiginti ſex, an in triginta & unam, diuiſerit, Dionyſius lib. IV. non declarat. tantum dicit, in hiſtoria Fabij Pictoris ſcriptum eſſe, uiginti ſex tribus ex agreſti populo factas eſſe, ut omnino triginta fuerint: ſed Q. Vennonium & ipſum in ſua hiſtoria tradere, ad quattuor urbanas tribus unam & triginta agreſtes eſſe adiectas: ut expletus ſit numerus XXXV. qui auctus poſtea non ſit.

Ego ſequor Fabij potius, quam Vennonij, teſtimonium: & quattuor tribus ex Vrbe, uiginti ſex e regione, factas eſſe puto. in quo Liuius etiam conſentit: qui libro 2. Tribus ait unam & triginta Romae factas eſſe: & libro VI. quattuor Tribus, quae XXXV. numerum expleuere, additas eſſe narrat, Tromentinam, Sabatinam, Stellatinam, Arnienſem. Nec diſſentire uidetur ipſe Dionyſius libro. V. qui, Claudiam Tribum Reip. temporibus adiectam eſſe, teſtis eſt. Scribit enim ſic. ἀνθ' ὧν ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος εἴς τε τοὺς πατρικίους αὐτὸν ἐνέγραψε, καὶ τῆς πόλεως μοῖραν ἔδωκεν ὅσην ἐβούλετο, εἰς κατασκευὴν οἰκιῶν: χώραν τε αὐτῷ προσέθηκαν ἐκ τῆς δημοσίας τὴν μεταξὺ Φιδήνης, καὶ Πικεντίας, ὡς ἔχοι διανεῖμαι κλήρους ἅπασι τοῖς περὶ αὐτόν, ἀφ' ὧν καὶ φυλή τις ἐγένετο σὺν χρόνῳ, Κλαυδία καλουμένη, καὶ μέχρις ἐμοῦ διέμενε, τὸ αὐτὸ φυλάττουσα ὄνομα. Quod ipſum & in Liuio legimus libro II. Quo perſpicuum fit, triginta ſolum fuiſſe Seruio regnante; deinde, additis quinque, Claudia, Tromentina, Sabatina, Stellatina, Arnienſi, XXXV. factas eſſe. Illud explicare non poſſum, cur in Marcij Coriolani iudicio XXI. tantum Tribus affuiſſe Dionyſius libro VII dicat; cum idem libro IV. uniuerſam Ciuium multitudinem in XXX.

Tribus

Tribus (ut minimam diuisionem ponam) distributam esse dixerit. turpis haec sane esset inconstantia, praesertim in re tanta. Sed librarij, qui librum descripsit, malo culpam esse, quam Dionysij. ego enim, quo tempore Coriolanus est accusatus, Tribus xxxi. fuisse puto, xxx uidelicet illas, in quas Vrbem, & Regionem, Seruius Rex diuisit, & praeterea Claudiam, quae, post eiectos Reges, P. Valerio Poplicola quartum, T. Lucretio iterum, consulibus addita est, non enim, cum Coriolanus damnatus est, xxxv. Tribuum numerus erat absolutus, cum Tromentina, Sabatina, Stellatina, Arniensis, ad ueteres Tribus adiectae nondum essent: sed, addita iam Claudia, xxxi. erant. Quod autem infert idem Dionysius, ix. Tribus absoluisse Coriolanum; quibus duae si accessissent, omnino esset absolutus: hanc supputationem cum mendoso illo xxi. Tribuum numero conuenire, manifestum est. quae si xxxi. fuerunt: ordinatum esse Coriolanum non a ix, sed a xiv. Tribubus, necesse est: ad quas duae si accessissent, absolutus omnino reus esset, absoluentium Tribuum numero cōdemnantium numerum una Tribu superante. Condemnatus autem est a Tribus tribubus absoluentium Tribuum numerum superantibus: quod etiam Plutarchus in eius uita scriptū reliquit. Quod si quis Dionysij librum uacare mendo contenderit, solasq. xxi. Tribus in eo iudicio suffragium tulisse dixerit, non quia plures Tribus Romae tum non fuerint, sed quia non uniuersus populus, uerum maior populi pars ad iudicium illud citata sit, idest de xxxi Tribubus (ut Fabij sententiam sequar) xxi: cum hoc non magnopere pugnabo. mirabor tamen, hoc de genere iudicij, quod ita rarum fuit, ut exemplum ego quidem praeterea nullum inuenerim, nullam omnino in eo loco neque ab ipso Dionysio, neque a Plutarcho, mentionem esse factam. nec satis aequo animo laturam fuisse eam populi partem crediderim, quae iudicandi potestate priuaretur, praesertim in eo iudicio, in quo plebs, ira, & odio in Coriolanum accensa, ulcisci acceptas iniurias magnopere uellet. Torquet me non leuiter & illud in eiusdem Dionysij historiarum libro vii. quod curiata comitia non distinguit a tributis. nam in iudicio Coriolani, de quo proxime mentionem fecimus, in quo Tribus suffragium tulisse, & ipse, & Plutarchus tradunt; Curias tamen, & Curiatam concionem nominat: credo, quod, Curias nihil aliud esse, quam Tribus diuisas, iudicaret: cum tres tribus in xxx. Curias Romulus ab initio diuisisset. uerum, cum in absolutione, & condemnatione, reorum nō Curiarum, sed Tribuū, numerum nominari uideam; cumq. in eodem iudicio suffragium a Tribubus esse latum, idem Dionysius, cum Plutarcho, dicat: qua ratione Curias admisceat, non intelligo. aliud enim esse Populum curiatim, aliud tributim, citare,

tum

tum ex Gellio, tum ex alijs, notum est. Quod si Curias, & Tribus, easdem putauit esse: foedus error: in quo tamen Festum Pompeium, bonum alioqui antiquitatis auctorem, socium uidetur habuisse: qui xxx. Curijs, in quas Romulus populum distribuit, quinque postea additas esse testatur. non enim Curiae, sed Tribus, xxxv. fuere. Curias uero numquam plures, quam xxx. fuisse, eo scilicet, qui a Romulo constitutus est, numero, cum, uniuersa multitudine in tres Tribus diuisa, singulas Tribus in denas Curias distribuit; patet e Cicerone in Agraria II. & pro domo sua. Aut igitur errauit Festus: quod equidem de homine Romano, eoq. antiquitatis perito, uix putarim: aut Paullus ille antistes, qui Festi uolumina decurtauit, locum ipse per inscitiam corrupit. Equidem nec Florum satis recte sensisse existimauerim; cum in Epitome libri xix. duas Tribus, multis post exactos Reges annis, adiectas esse dixit, Velinam, & Esquilinam. quod falsum esse, patet. quia Esquilina ex quattuor Tribubus una fuit, in quas Seruius Rex Vrbem diuiserat. sed Florus fortas se excusandus; qui de Historiae ueritate non iudicat; tantum id agit, ut, quae fusius a Liuio dicta sunt, summatim collectâ, facilius cognoscantur. at Liuium, cui lex historiae non permittit, ut a ueritate discedat, uelim equidem a culpa uindicare: sed, unde possim, mini me uideo. scribit enim libro vi. sic: Tribus quattuor ex nouis ciuibus redditae, Stellatina, Tromentina, Sabatina, Arniensis, eaeq. xxxv. numerum expleuere. Libro autem vii. duas Tribus ait additas esse, Pomptinam, & Publiliam; et duas libro ix. Oufentinam, & Falerinam; duasq. item libro X. Aniensem, & Terentinam: ut uideatur a se ipso dissentire. nam, si libro. vi. absolutus, expletusq. est omnium Tribuum numerus: qui fit, ut aliae insuper addantur? Aut igitur Liuius inconstanter locutus; aut, si talem uirum omnino tueri placet, Additas, siue Adiectas, pro Auctas accipiamus. Quod si ille ita sensit: quam proprie sit locutus, alij uiderint.

Tres igitur (ut ea, quae pluribus uerbis iam exposuimus, nunc paucis colligamus) ab initio fuere Tribus: quae deinde a Ser. Tullio Rege xxx. factae sunt, Vrbanae quattuor, Rusticae uiginti sex. Regibus eiectis, Consulibus App. Claudio, P. Seruilio, ut ait Liuius lib. II, una & xxx factae, Claudia ad eas addita, quas, ut dixi, Seruius Rex instituerat. postremo, quattuor adiectis, ad numerum xxxv, ut ait idem Liuius lib. VI, quo plures numquam fuere, peruenerunt. Sed oritur dubitatio. Cum nomina Tribuum, plura, quam xxxv, reperiantur, utrum Tribus quoque plures, quam xxxv, fuerint. Ego de nominibus assentior: de numero, id, quod dixi, confirmo, Plures, quam xxxv, numquam fuisse. nam neque obscurum est, postremis Reip. temporibus xxxv. tantum Tribus

Romae fuisse, quae statuam equestrem inauratam L. Antonio, M. Antonij fratri, cum hac inscriptione posuerunt: ut ait Cicero Phil. lib. VI. QVINQVE. ET. TRIGINTA. TRIBVS. PATRONO. POPVLI. R. Et, imperante Traiano, totidem fuisse, constat. quod indicat antiqua columna, quae Romae inter praeclara antiquitatis monumenta uisitur: in qua incisae leguntur hae litterae.

IMP. CAESARI
DIVI. NERVAE. F.
NERVAE. TRAIANO
AVG. GERMANICO
DACICO PONTIFICI
MAXIMO. TRIBVNIC.
POT. VII. IMP. IIII. COS. V
P. P.
TRIBVS. XXXV
QVOD. LIBERALITATE
OPTIMI. PRINCIPIS
COMMODA. EARVM. ETIAM
LOCORVM. ADIECTIONE
AMPLIATA. SINT

Cum igitur & Reipublicae, & Imperatorum, tempora de xxxv. numero cõsentiant; neque de ueteribus aut Latine quisquam, aut Graece, contra scripserit: ratione uicti, xxxv. Tribus fuisse, concedamus, necesse est. nomina uero quibusdam Tribubus esse immutata, ex quo numerus earum in dubium uenit, facile possumus existimare. Id autem Imperatorum aetate factum esse, crediderim. nam Camillae, Horatiae, Votiniae, Cluentiae, Cluuiae, Dumiae, Flauiae, Iuliae, Minuciae, Papiae, Ocriculanae, Vlpiae, quarum nullã in Rep. fuisse quisquam scripsit, in antiquis lapidibus, Iuliae etiam in Dione, mentionem inuenimus. Nec dubito, quin Iuliae, Flauiaeq. nomina ab adulatione in C. Iulium Caesarem, & Flauium Vespasianum, deducta sint, Scaptia Tribu, e qua fuit Caesar, in Iuliam mutata; Suburana, e qua Vespasianus, in Flauiam. similisque, nobis ignota, ratio reliquis Tribubus mutãdi nominis caussam attulit; ut Vlpiae, quam de Traiani nomine appellatam esse non dubito: cuius antiquum nomen inuenire non licuit. Nec uero, xxxv. Tribuum antiqua nomina secernere a nouis, minimi negotij fuit: quod tamen conati aliquando sumus: utrum consecuti, alij iudicabunt.

Earum nomina primi olim nos in Scholijs ad Epistolas Cice-

ronis

ronis ad Familiares scripsimus. Quae si quis uolet, inde petat.

Nunc, unde nomen acceperint, exponamus. Dictae sunt aliae, a Familiis; ut, Aemilia, Claudia, Cornelia, Fabia, Papiria, Sergia, Poblilia, Pollia. Aliae, ab Vrbis partibus; ut, Vrbanae quattuor, Collina, Esquilina, Palatina, Suburana, & una Rustica, Terentina. Aliae, ab Vrbibus, quae uel bello uictae, uel ex foedere, aut amicitia, in Ciuitatem receptae sunt; ut, a Crustumeria, Clustumina; a Pontia, Pomptina; a Curibus, Quirina; a Scaptia, Scaptia; a Falerijs, Falerina; a Velia, Velina; a Veijs, Veientina. Aliae, a Fluuiis; ut, ab Aniene, Aniensis; ab Oufente, Oufentina; ab Arno, Arniensis. Aliae, ab agris; ut, a Stellate, Stellatina; a Pupino, Pupinia; (et si a Roma potius dictam Varro putat, quod esset sub Roma) a campo Tromento, Tromentina; a Castro Maecio, Maecia; a Pago Lemonio, Lemonia; a Lacu Sabate, Sabatina. Galeria, & Voltinia, obscuram nominis originem habent. Sane, cur Pediano uenerit in mentem de nominibus Sabinarum plures Tribus esse factas existimare, non equidem satis mirari possum: cum, non modo Romulo regnãte, sed usque ad Ser. Tullij Regis tempora tres tantum Tribus Romae fuisse, satis constet: qui si non Tribus, sed Curias, quae xxx. fuere, a Sabinis mulieribus denominatas diceret; propius ad ueritatem accederet, cumq. Liuio, & Festo Pompeio, consentiret. quamquam nec Liuij hac in re, aut Festi, omnino probatur auctoritas. quibus etsi, ut debeo, multum fane tribuo; facit tamen Plutarchus, ut assensum sustineam: qui in Romulo contra Liuium, & alios, cum Liuio sentientes, ita scribit: Εκάςῃ δὲ φυλῇ δέκα φρατρίας ἔσχεν, ἅς ἔνιοι λέγουσιν ἐπωνύμους εἶναι ἐκείνων τῶν γυναικῶν· τοῦτο δὲ δοκεῖ ψεῦδος εἶναι. πολλαὶ γὰρ ἔχουσιν ἀπὸ χωρίων τὰς προσηγορίας.

Satis igitur, opinor, de temporibus, deq. numero, Tribuum demonstratum est. De nominibus lectorem reijcimus ad Commentarium nostrum in Epistolas ad Familiares. De locis ante omnia dicendum uidebatur, si ordinis rationem paullo subtilius examinamus: sed, quia planius quiddam ad intelligentiam esse duxi, uisum est, ut in hunc locum reseruarem. Tribus primis Tribubus locum Romulus assignauit, & in Vrbe, ut esset ubi quisque habitaret; & in agro, ut cultura uictum quaererent. Locum in Vrbe omnibus in Palatio dedit, ante quã cum Tatio Sabino Regnum cõmunicaret. hunc enim Collem a principio Romulus unum habuit. Sabinis receptis, suum cuique Tribui locum tradidit, Palatium Ramnensibus, hoc est Romanis; Capitolium Titiensibus, hoc est Sabinis; Lucum Asyli Luceribus, hoc est & Tuscis, qui cum Lucumone uenerant, & omnibus praeterea, qui, domo profugi, cuiuscumque criminis affines essent, ad Asylum, ubi tutam sedem Romulus fore promiserat, diuersis e regionibus confluebant. Et, quamquam de hac urbani spa-

tij distributione nihil neque Dionysius, neque Liuius, neque Varro, neque alij, quod scire potuerim, litteris tradiderunt: tamen uero mihi simile uidetur, cum ager Romanus in tres partes diuisus sit, eandem Vrbis quoque diuisionem esse factam. nam, si ager, ut separatim excolatur, tribus hominum generibus diuiditur, Romanis, Sabinis, Tuscis, & aduenis; quod Varro plane significat: cur non item Vrbs, ut separatim habitetur, ijsdem hominum generibus trifariam diuidatur? Neque uero mihi obstat illud, quod multitudinē hominum in tres Tribus a Romulo discretam Dionysius ait, de Vrbe diuisa uerbum nullum facit. iam enim de illa diuisione, quam ante bellum Sabinum Romulus fecit, significare Dionysium ostendimus; cum unus Palatinus Collis habitabatur; Tribubus non dum neque generibus hominum, (soli enim adhuc erant ij, qui cum Romulo uenerant) neque nomine, distinctis. ego autem de tribus illis Tribubus intelligo, quae, receptis in Vrbem cum Tatio Rege Sabinis, cum Lucumone duce Tuscis, e triplici hominum genere constabant. nam, nisi duas diuisiones in tres partes a Romulo factas esse credamus, unam sine nomine, ante raptas Sabinas; alteram cum nomine, pace cum Sabinis facta: difficilem in nodum incidemus. si enim unam diuisionem probabis: utrum eam ante receptos Sabinos, an post, esse factam uelis, interrogabo. si, Ante, dixeris: unde Tiensis nomen? sin, Post: controuersia tibi erit non modo cum Dionysio, qui Tribuum diuisionem ante bellum Sabinum in ipso Vrbis primordio constituit; uerum etiam cum ipsa ratione, quae apud me haud paullo plus, quam Dionysius, habet ponderis. Cum enim Romulus, siue Numitoris Aui consilio edoctus, siue ipse sublimi quadam, atque excellenti, mente praeditus, optimis institutis, ac legibus, Vrbem sibi temperandam statuisset; quod sine certa ratione, & ordine, nihil satis esse firmum intelligeret: non usque ad illud tempus, quo cum Sabinis Vrbem communicauit, partiri populum in Tribus, & Tribus in Curias, neglexisset: quarum suffragijs, & lege, esse rogatas, ipso, ut opinor, Rege referente, & magistratus mandatos, & bella iussa, essent. Vna primo Vrbis anno facta; quod Dionysius significat, & ratio confirmat: Altera post Sabinum bellum; quod ipsa Tribuum nomina declarant. Quo posito, sequitur illud, Agrum quoque bis, ijsdem, quibus Vrbs, & Populus, temporibus, in partes esse distributum, non modo in tres pro numero Tribuum, sed etiam in triginta pro numero Curiarum: ut, quemadmodum singulae Tribus in denas Curias, sic primo in tres partes ager, deinde singulae partes in denas, diuisae sint. Dionysius quidem, triginta Curijs singulas agri partes esse distributas, aperte narrat: de tribus partibus mentionem nullam facit. At Varro Tribus nominat,

de

de triginta nihil scribit. Ita, quod alter omittit, ab altero sumimus: & ex utroque perfectae notitiae ratio colligitur. non enim, in eo, quod omittunt, alter alteri repugnat: sed Varro de triginta partibus nihil prodidit, una generali diuisione contentus; quandoquidem non de Curijs, sed de Tribubus, in eo loco loquebatur: & Dionysius trium agri partium diuisionem tacuit; uel quod notius id esset, quam de triginta partibus; uel quod intelligeret, cum de triginta scripsisset, de tribus obscurum esse non posse. nam, sicuti triginta Curiae tres Tribus, unde factae sunt, significant; sic triginta agri partes, triginta Curijs dispertitae, sectionem trium partium, trium Tribuum numero respondentem, demonstrant. Sed quaeritur, cum tres agri partes, una Ramnensibus Colonis, altera Titiensibus, tertia Luceribus, factae sint; tres item Vrbis, ut singuli separatim habitarent, Ramnenses in Palatio, Titienses in Capitolio, Tusci in Asyli luco; utrum in ijs ipsis locis, ubi habitant, suas quoque denas Curias, singuli sacrorũ caussa, haberent. Quod cõsentaneũ uidetur. cur enim in aliena loca, ubi diuinam rem facere uellent, distraherentur? uerum, quod uerisimile uidetur, falsum esse, Cornelij Taciti testimonio cognoscitur. is enim Curias non denas tribus in locis, sed omnes triginta in Palatio, ubi solis Romanis domicilium fuit, fuisse demonstrat. Quae res opinionem meam, quam proxime exposui de duabus diuisionibus, confirmat. Nam, cum in Palatio Romulus triginta Sacella, quas Curias nominauit, ab Vrbis initio fecisset; quo Populus, in triginta partes diuisus, suam quisque ad Curiam, rei diuinae caussa, coiret: mox, receptis Sabinis, & Tuscis, ratio postulabat, ut denae cuique Populo separatim Curiae darentur. sed, religione deterritus, quia loca sacra profana rursus facere non licet, Curiarum partem de Palatio tollere, alio ue transferre, ausus non est: sed omnes eodẽ in loco perpetuo manere, eoq. Ciues uniuersos, cuiuscumque Tribus essent, ad diuinũ cultum conuenire, uoluit. Quod si post Sabinum bellum Curias fecisset: non in eo Romanorum magis, quam Sabinorum, & Tuscorum, rationem habuisset; neque omnes in Palatio, sed denas singulis in locis, ubi singulae Tribus habitabant, condidisset. Quod quia factum non esse, ex Tacito constat; sequitur, ut ante bellum Sabinum Curiae fuerint; &, si Curiae, Tribus quoque. Ergo & de prima diuisione Dionysius uere scripsit; & de secunda, ne nos falso suspicari uideamur, ipsum Titiensis maxime Tribus nomen facit; quod a Sabinorum Rege declinatum esse inter omnes constat. Addam & illud, ipsum quoque Dionysium de secunda diuisione non dissentire. nam, cum libro II. tres Tribus esse factas dicat; & de diuisione, quae Sabinum bellum antecessit, manifeste sentiat: idem libro IV. quattuor Ser. Tullij Regis

Vrbanas Tribus certa Vrbis fuisse spatia; tres uero illas ueteres a generibus esse deductas tradit. Quod ego de tribus hominum generibus, Romanis, Sabinis, Tuscis, dictum esse, non dubito. neque uero loquitur pugnantia. sed, sicuti priorem legem abrogat posterior, sic diuisionem diuisio tollit; propterea, non de prima diuisione, cuius nulla ratio habebatur, (si tamen, ut proxime ostendi, Curias excipias) sed de secunda, quae primam sustulit, ipsaq. usque ad Seruium Regem permansit, uidetur existimare.

Haec ego de tribus antiquis Tribubus, ut mea sententia ferebat, ita exposui. sed, quia, ut aiebat Democritus, Veritas in fundo latet; diuersa sentientes libenter audiam, & melioribus acquiescam.

Post Romulum, sextus Romanorum Rex Ser. Tullius noua ratione Vrbem diuisit. non enim, ut Romulus, hominum genera segregauit, ne quid in una Ciuitate discriminis inter Ciues esse uideretur: sed, cũ Vrbi Viminalem Collem, & Esquilias, addidisset, quattuor totius Vrbani spatij partes fecit, uocauitque, a locorum nominibus, primam, Suburanam; secundam, Esquilinam; tertiam, Collinam; quartam, Palatinam. Ab hoc ordine dissentit Dionysius: qui, opinor, ex partium uetustate, primam omnium Palatinam facit, alteram Suburanam, tertiam Collinam, quartam Esquilinam. Sed ego in Romanis rebus, & Romanum hominem, & omnium diligentissimum, M. Varronem, sequi malo, quam Dionysium; qui fuit ille quidem, ut homo Graecus, satis diligens; sed, quo modo ego existimo, nihil ad Varronem: ad quem unum, quasi certissimum ad Oraculum, Ciceronem ipsum, Ser. Sulpicium, alios, si qui de antiquitate quid ambigerent, ueritatis cognoscendae caussa, conuenisse, proditum est. Nec ab eo in quattuor partium Vrbanarũ dispositione dissentire Cicero uidetur in agraria II. nam, cum omnium plane Tribuum homines significare uelit, ait: A Suburana usque ad Arniensem nomina uestra proponat. hoc est: Si quis uos omnes numerare uelit, & a primae Tribus Vrbanae Tribulibus ad ultimae Rusticae Tribules nominando perueniet; ita multos esse cognoscet, ut non modo dena iugera singulis distribui, sed ne constipari quidem tantum hominum numerum posse in agrum Campanum intelligat. Haec est, ut opinor, uera, & germana, eius loci sententia: quam adhuc mendum obscurauit. habent enim omnes impressi libri, Ab Ocriculana, non, ut ex antiquis libris corrigendum est, A Suburana. quam correctionem uel ipsa sententia, si quis mentem Ciceronis accurate perpendat, potuit indicare. Esse autem primam Vrbanam Tribum Suburanam, ex Varrone constat; esse ultimam Rusticam Arniensem, ex Liuio cognoscitur: qui quattuor Tribuum, quae postremo Rusticis adscriptae sunt, & numerum

xxxv. expleuerunt, hanc libro vi. ultimam nominat. Redeo ad Seruium. Diuisa Vrbe, Agrum quoque diuisit. Vrbis partes, appellauit Vrbanas, quod omnes in Vrbe; Agri, Rusticas, a Rure; omnes autem, etsi plures quam tres essent, uetere tamen nomine, Tribus dixit. In Vrbanas conscripsit, eos, qui rura non haberent, & praeterea libertinos omnes: in Rusticas, eos, qui rura haberent, si modo essent ingenui. nam, si libertino rus esset, is, perinde ac si agri nihil possideret, in Vrbana Tribu censebatur. ut maior naturae, quam fortunae, ratio duceretur, quod ad Vrbis dignitatem pertinere uidebatur. Ob has caussas Vrbanae Tribus semper ignobiliores Rusticis habitae sunt; &, e Rustica in Vrbanam transferri, erat ignominiae: Rusticae in agro Romano omnes erant, unicuique Tribui regione diuisa. homines ipsi, etsi Rusticis in Tribubus censerentur, tamen, utrobique mallent, uel in Vrbe, uel in agro, habitabant. suffragium enim in Tribu Rustica non habitatio, sed possessio, dabat. quod si quis, exempli gratia, de Romilia Tribu fundum suum cum alio, qui in Sergia Tribu censeretur, permutasset: possessionum permutationem Tribuum permutatio non sequebatur; sed, qua in Tribu antea censi fuerant, in eadem permanebant. neque uero, si quis ex aliquo opido, extra Romani agri terminos constituto, Romae in aliqua Tribu suffragium ferebat, ad illud usque opidum, in quo domicilium habebat, Tribum pertinuisse, credendum est. Romanus enim ager, in sex & uiginti partes a Seruio Rege diuisus, sex & uiginti Tribubus distributus est. Postea, cum Ciuitas annuo Consulum imperio regeretur, quinque Tribubus Rusticis adiectis, agri terminos, ut hae quoque Tribus suas regiones haberent, paullum propagatos existimo. harum omnium, quae xxxi. fuerunt, (de Rusticis loquor) aucti quidem Tribules numero sunt, iure suffragij multis opidis, ac Municipijs, concesso, ut Tusculanis in Popillia Tribu; Arpinatibus, in Cornelia; Formianis, & Fundanis, in Aemilia: Ager tamen ipse, post expletas v. & xxx. Tribus auctus numquam est; sed ijsdem, quibus olim fuerat, finibus mansit. non enim aut Arpinum, aut Tusculum, in Agro Romano dicebantur esse, sed suum agrum, suosq. terminos, habebant; cum tamen essent in ditione Populi Romani. Atque hoc in loco mihi uenit in mentem ita cogitare. Homo Arpinas in agro Romano ius non habet: iccirco ne Tribu Cornelia, quae Rustica est, extrudatur, & in aliquam Vrbanam adscribatur? quando quidem Rusticas Tribus eorum fuisse, qui rura haberent, supra dictum est. Distinguo: ut dubitantibus hic omnino scrupulus eximatur: & aliam rationem fuisse dico eorum, qui domicilium Romae haberent; aliam eorum, qui e Municipijs ad Comitia uenirent.

Qui

Qui Romae domicilium habebant, in his, utrum rura possiderent, nec ne, spectabatur: & in Rustica Tribu, qui rus haberet; qui non haberet, in Vrbana censebatur. hi & Ciues Romani erant, & uere dicebantur. nam, qui Romae domicilium habebat, hic non modo suffragium ferebat, uerum etiam & in Tribu censebatur, & Romanis legibus uiuebat. Municipiorum dissimilis erat caussa. Ferebant enim suffragia, in Tribu tamen non censebantur; neque Romanis legibus, sed suis, utebantur. Itaque, siue aliquis e Municipio rus in agro Romano haberet, siue non haberet; is, si Romae non habitaret, & in suo Municipio patriis legibus uiueret, in ea Tribu suffragium ferebat, in qua totum Municipium a principio Populi iussu suffragij lationem habuerat. Eademq. fuit Coloniarum cōdicio. nam, cum extra Romanum Agrum rura possiderent; tamen, siquis ex aliqua Colonia Romam ueniret, ferre suffragium poterat in ea Tribu, in qua & ipse, antequam in Coloniam emitteretur, & maiores sui, suffragium tulerant. Nam, si Municipibus hoc licuit, hoc inquam, ut in Rustica Tribu suffragium ferrent, etiam si nullam agri Romani partem tenerent: licuisse autem, Tusculanorum, Arpinatum, Formianorum, et Fundanorum, exemplo iam ostendimus: cur non Colonis idem liceat? cum praesertim eo melior Colonorum esse debeat condicio, quam Municipum: quia Municipes, cum suffragij iure fruātur, Romanis tamen legibus nō utuntur: Coloni autem, cū & ipsi suffragij ius habeant, in eo tamen Municipibus nobiliores uidentur, quia Romanis legibus uiuunt: sicuti & Colonis in eo Ciues Romani praestant, quia censentur in sua quisque Tribu. Vnam enim quasi partem Vrbis Romae Municipes habent, quia suffragiū ferunt; duas Coloni, quia & suffragium ferunt, & Romanis legibus utuntur; tres Ciues, quia non modo suffragium ferunt, Romanasq. leges seruant, in quo Municipibus superiores, Colonis pares, sunt; uerum etiam in Tribubus censentur. non enim, ut quicumque censentur, is & suffragium fert; sic, quicumque suffragium fert, is eadem ratione censetur. Censentur, & suffragium ferunt omnes, qui Romae domicilium habent; suffragium ferunt, nec tamen censentur, Municipes; nisi si domicilium in Vrbe habeant, ut Cato ille Maior, & Cicero noster: quorum alter, cum natus esset Tusculi, alter Arpini; quia tamen habitabant Romae, in ea ipsa Tribu, ut opinor, censebantur, in qua Municipes eorum, Tusculani, & Arpinates suffragium ferebant; hoc est, Cato, in Popillia, Cicero, in Cornelia. illam enim Tusculanorum fuisse Tribum, didicimus a Valerio Maximo; hanc Arpinatum, a Liuio. Neque uero, Ciuem esse, & ius Ciuitatis habere, idem est. Nam Municipes ius Ciuitatis habent, Ciues tamen uere non sunt: cum omnes Ciues,

ut

ut dixi, & suffragij lationem habeant; & ea, quae Romae legibus sancita sunt, obseruent; & in Tribu censeantur. Municipes autẽ suffragij quidem ferendi ius habeant, uerumtamen neque censeantur, neque Romanis legibus pareant. quamquam ne hoc ipsum quidem, ut suffragium ferrent, commune omnium Municipiorum fuit. quibusdam enim Municipijs ius Ciuitatis sine suffragio fuisse, legimus, ut Caeritibus pro sacris bello Gallico receptis, custoditisque. & Formianos, Fundanos, Arpinates, scribit Liuius primo Ciuitatem habuisse sine suffragio; deinde M. Valerium Tapponem, Tribunum plebis, rogationem promulgasse, & pertulisse, ut ijs suffragij latio esset; suffragiumq. postea tulisse Formianos, & Fundanos, in Aemiliam Tribum; Arpinates, in Corneliã? Colonijs uero numquam ferendi suffragij ius non fuit. non enim extrinsecus in Ciuitatem ueniebant, ut Municipia; sed e Ciuitate ipsa quasi propagatae, iura, institutaq. Populi Rom. omnia seruabant: cum Municipia honorum quidem, & munerum, cum Populo Mom. partem capere possent; interea tamen suo iure, suisq. legibus, uterentur: quare, nõ, quicumque ius habuit Ciuitatis, pari condicione cum ijs fuisse, qui Ciues Romani erant, existimandus. praestant igitur Municipibus Coloni, Colonis Ciues, Ciuibus ipsis Ciues, hoc est, ijs, qui Vrbanam Tribum habebant, ij, qui in Rustica censebantur. Ecce alia de Tribubus dubitatio. Ciuis ingenuus, quia rus non habet, in Vrbana Tribu censetur. mutat fortunam: ditescit, uel mercatura, uel bello, uel etiam, quia non a rebus humanis excluditur casus, inuento thesauro. quid hoc homine faciemus? in uetere Tribu, hoc est in Vrbana, an, quia rus habere coepit, in Rustica, censebitur? in Rustica, ut opinor. nam, si, ut in Vrbana censeretur, quod ignominiosum fuit, caussam habuit egestatem: cur, sublata caussa, permanet ignominia? suadet ratio, ut, hunc mutasse Tribum, & ex Vrbana in Rusticam transisse, existimemus. at, in quam Rusticam? uel in eam, in qua Maiores illius censi fuerant, si modo rus umquam habuerant; uel in eam, cuius in agro rus emisset; uel ubi Censori, qui censum haberet, uideretur. de Ciuibus ingenuis ita sentio. de Libertinis, ut iam dixi, aliter existimo. nam, donec essent Libertini, hoc est donec Patrem, Auumq. Liberos citare non possent, siue aliquam Agri Romani partem haberent, siue nullam, in Vrbana Tribu censebantur. cum uero Libertini esse desierant: tum, si rus haberent, non dubito, quin eorum census esset in ea Tribu, in qua patroni eorum censi fuerant; si non haberent, in Vrbana, sicut antea: ut in ea, non tamquam Libertini, sed tamquam inopes ingenui, permanerent. quod si maiores eorum non a uiro, sed a femina, libertatem acceperant; quod saepe contigit; cum feminae Tribum non haberent; uerisimile mihi fit,

eos pari cum ingenuis Ciuibus condicione fuisse, hoc est, Tribum habuisse Rusticam, uel ratione loci, ubi emissent; uel arbitratu Censoris eius, cui, Ciuitatem ut censeret, sorte contigisset. Ex his xxxv. Tribubus aliquam, quicumque Ciuis Romanus erat, cuiuscumque esset ordinis, obtinebat, in eaq. quincto quoque anno a Censore censebatur: nisi si quis ita turpiter uixisset, ut nota dignus uideretur: hunc enim, si Senator erat, e Senatu Censor eijciebat; si Eques, equo publico priuabat; si plebeius, uel Tribu mouebat, hoc est, e Rustica nobili in aliam Rusticam, minus nobilem, aut e Rustica in Vrbanam, referebat; quod erat ignominiae: uel aerarium faciebat; hoc est omnium in Rep. munerum, atque honorum, expertem iubebat esse; cum hoc tantum ei relinqueret, ut aes pro suo capite tributi nomine conferret. habebant igitur, qui aerarij fiebant, id, quod erat odiosum, & graue, ut tributum, aeque, atque alij Ciues, penderent: quod autem iucundum, & honorificum, ut honores eos, quorum Ciues reliqui participes erant, capere possent, eo carebant. quo in statu quia Caerites a principio fuerant; quibus Ciuitatem sine suffragio datam esse, paullo ante diximus: propterea, qui aerarij fiebant, in Caeritum tabulas referebantur. Animaduerti etiam, non una illa Senatores ignominia notatos, ut Senatu eijcerentur, sed interdum, si simul equestri loco essent, equo publico priuatos, atque etiam aerarios esse factos. Quo de genere exemplum habemus apud Liuium. nam lib. IV. ita scriptum reliquit: Mamercum Aemilium, quod in Dictatura Censurae tempus, lege lata, minuisset, a Censoribus, Furio, & Geganio, Tribu motum, octiplicatoq. censu aerarium esse factum: lib. autem xxix. Salinatorem, & Neronem Censores alterum alteri publicum equum ademisse, uicissimq. se aerarios fecisse; subscripta de more caussa, cur id uterque censeret. Nec dubium est, & Mamercum, &, quos nominaui, Censores ordinis senatorij fuisse. Mutandae uero Tribus duae caussae erant; altera, cum ignominia; altera, cum honore: cum ignominia, ut, in ijs, quos, ut dixi, ob uitae flagitia Censores notabant; cum honore, ut, si quis alterum certis quibusdam criminibus accusasset, & condemnasset. Tribum enim damnati, si ea nobilior esset, quam sua, consequebatur accusator. Neque uero unum hoc optabile erat, ex Vrbana Tribu in Rusticam transire; quia Rusticae Vrbanis honore praestarent; sed illud etiam, Rusticam cum Rustica permutare; quod inter has ipsas in nobilitate dissimile quiddam esse uidebatur; credo, propter eorum, qui suffragia ferrent, uel frequentiam, uel dignitatem. Cuius rei coniecturam facio, e Ciceronis uerbis, in Oratione pro Balbo. Ait enim, Balbo, quod in Crustuminam Tribum peruenisset, obiectum esse: idq. illi praemium lege de ambitu datum esse,

defendit.

defendit. Ex quo, damnatum esse aliquem crimine ambitus, accusante Cornelio, satis plane significat. necesse igitur est, ut, si Crustuminam in Tribum legis beneficio peruenit Balbus, antea uidelicet in aliqua Tribu, uel Vrbana, uel Rustica, fuerit. In Vrbana esse non potuit: quia nemo, nisi, qui aut Libertinus erat, aut rus non habebat, in Vrbana Tribu censebatur. Quo in genere, certe non est, ut Balbum numeremus: qui neque Libertinus fuit; quem, antea quam Ciuitate Romana donaretur, Ciuem Gaditanum fuisse, constat: & ab egestate tantum abfuit, ut etiam diuitijs, usque ad inuidiam, abundauerit. Fuit igitur in Tribu Rustica. e qua cum in aliam Rusticam transierit: (erat enim Rustica Crustumina) sequitur, ut ea, quam omisit, Crustuminae, quam appetijt, de dignitate concesserit. Mutabant igitur Tribum & uolentes, & inuiti: uolentes, qui legis praemio ex aliqua accusatione nobilem consequebantur; inuiti, qui, ob aliquod insigne uitium, Censoria poena in ignobilem trudebantur. qui uero antea in Tribu aliqua Vrbana suffragium tulerant, hos, cum a Censore notarentur, aerarios puto omnes esse factos. cum enim ad ignobiliores Tribus descendere non possent; restabat, ut eam ipsam, quam habebant, amitterent, nullamq. in ulla Tribu ferendi suffragij facultatem haberent. qua condicione qui erant, Aerarij dicebantur. Quod si quis putat, Aerarium fieri, & Tribu moueri, idem esse: quosdam enim ita sentire, in sermone sensi: hic, non dubito, quin opinione fallatur. Primum, locum habeo Ciceronis, meae sententiae quasi subscribentem, in Oratione pro Cluentio, his uerbis: Ipsi inter se Censores sua iudicia tanti esse arbitrantur, ut alter alterius iudicium non modo reprehendat, sed etiam rescindat; ut alter de Senatu mouere uelit, alter retineat, & ordine amplissimo dignissimum iudicet; ut alter in aerarios referri, aut Tribu moueri, iubeat, alter uetet. Manifeste ab Aerarijs Tribu motos distinxit. Deinde, Moueri Tribu, idem esse, quod Mutare Tribum, Liuius lib. XLV. declarat. Ait enim sic: Negabat Claudius, suffragij lationem, iniussu Populi, Censorem cuiquam homini, ne dum ordini uniuerso, adimere posse. Neque enim, si Tribu mouere posset, quod sit nihil aliud, quam mutare iubere Tribum, ideo omnibus V. & XXX. Tribubus emouere posse, idest Ciuitatem, libertatemque, eripere; non, ubi censeatur, finire, sed censu excludere. Poterant igitur ij, qui neque Senatores, neque Equites, essent, Tribu moueri, nec tamen in Aerarios referri. poterant rursus in Aerarios referri, tum scilicet, cum uel in Vrbana Tribu suffragium ferre soliti essent, unde ad ignobiliorem Tribum transitus nō dabatur; uel a superiore uita inuidiosi, ac turpes, usque adeo essent, ut non a Tribu in Tribum transferendi, sed omni plane Tri

bu excludendi, uiderentur. Patere iam existimo, & quibus temporibus constitutae Tribus sint, & quo numero, & quibus nominibus, & quibus in locis. Quiddam etiam, ad earum distinctionem, de nobilitate diximus: eandemq. non fuisse dignitatem non modo omnium, sed nec Rusticarum ipsarum inter ipsas, demonstrauimus. Vnum illud addam, pari condicione aliquando Rusticas, & Vrbanas, fuisse, tum scilicet, cum Libertini homines, quos Seruius Rex, serua natus, publicae rei participes esse uoluerat, & in quattuor Vrbanas Tribus digesserat, multis post annis contra uetus institutum a Censore Ap. Claudio Caeco Rusticis omnibus Tribubus admisti sunt. Quo factum est, ut in duas partes Ciuitas discesserit: cum aliud integer Populus, fautor, & cultor bonorum, (recitabo enim ipsa Liuij uerba) aliud forensis factio teneret: donec Q. Fabius Rullianus, & P. Decius Censores facti sunt: & Fabius simul concordiae caussa, simul ne humillimorum in manu Comitia essent, omnem forensem turbam, hoc est, Libertos, & Libertinos, excretam in quattuor Vrbanas Tribus coniecit: adeoq. eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot uictorijs non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Aliquot deinde post annis, cum Rusticas Tribus rursus occupassent, a Ti. Sempronio Graccho Censore, Tiberij, Caijque, Patre, in quattuor Vrbanas esse redactos, legimus in Plinio Nouocomensi. Quod & Cicero lib. I. de Oratore narrat. Tiberius, inquit, Sempronius, homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquens, & saepe alias, & maxime Censor, saluti Reipublicae fuit. atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atque uerbo, Libertinos in Vrbanas Tribus transtulit. quod nisi fecisset, Remp. quam nunc uix tenemus, iamdiu nullam haberemus. Ipsius autem Ciceronis aetate eandem ordinum, & Comitiorum, permistionem a duobus Tribunis pl. esse tentatam, primum a P. Sulpicio, deinde a Cn. Manilio, tradit Pedianus in Cornelianae, & Milonianae, commentarijs. Idemq. mox a P. Clodio cogitatum, significant illa uerba in oratione pro Milone: Incidebantur iam domi leges, quae nos nostris seruis addicerent. Quem locum sic interpretatur Pedianus: Fuit inter leges P. Clodij, quas ferre proposuerat, ea quoque, ut Libertini, qui non plus, quam in Vrbanis Tribubus, suffragium ferebant, possent in Rusticis quoque, quae propriae ingenuorum sunt, ferre. Hactenus de Tribubus.

De Curijs.

E Curijs autem minus multa. Iam enim, ex Romuli diuisione xxx. fuisse, diximus: cum ille Populum uniuersum in tres Tribus, & singulas Tribus in denas Curias, distribuit. neque postea pro numero Tribuum, quae xxxv. factae sunt, multiplicatas inuenio. Atque etiam, ut in uetere numero permansisse, hoc est numquam plus, quam xxx, fuisse, existimem, adducor his Ciceronis uerbis, quae sunt Oratione II. in Rullum. Sunt igitur Decem uiri neque ueris Comitijs, hoc est Populi suffragijs, neque illis ad speciem, atque usurpationē uetustatis per xxx. Lictores auspiciorum caussa adumbratis constituti: Nam x x x. Lictores intelligit, qui Comitijs Curiatis, ut Curias xxx. referrent, apparebant. Quo de numero & in Oratione pro domo sua aperte scriptum legimus. Quare, cum de xxx. Curijs constet; locum Sex. Pompeij, ubi de Curijs xxx v. scribit, de quo supra locuti sumus, mendosum esse, necesse erit: non quod ipsum Pompeium errasse dicam: quem etiam in aliorum erratis animaduertendis diligentem uideo fuisse: sed fuit, ut indicat Epistola quaedam, Paullus nescio quis, qui illius scripta mutilauit: qui quam male & de ipso Pompeio, & de nobis, meritus sit, significauit Pater meus in Epistola illa, quae ante Pompeij libros impressa legitur: in qua uir probus, & religiosus, abstinere minime potuit, quin ipsum in mutilatorem, & huiusmodi homines, antiquitatis inimicos, grauissima, & tamen iustissima, maledicta conijceret. Curias duorum generum ponit M. Varro. nam, & ubi curarent Sacerdotes res diuinas, Curiae ueteres dicebantur; & ubi Senatus humanas, ut, Curia Hostilia; quam primus aedificauit Hostilius Rex sub Veteribus. nobis autem, nō de his, in quibus Senatus habebatur, sermo est, sed de illis, quae Sacrarum rerum caussa sunt institutae, ut in sua quisque Curia sacra publica faceret, feriasq. obseruaret: quas in Palatino Colle fuisse, Tacitus significat. Vnde nomen acceperint, non satis mihi constat: & inter scriptores controuersia est; cum Liuius, & Festus, a nominibus Sabinarum mulierum, quibus deprecantibus, inter Sabinos, & Romanos, ictum foedus est, appellatas dicant; Plutarchus autem hanc opinionem, ut inanem, & falsam, reijciat.

De Centurijs.

ENTVRIAE supersunt. Quarum duplex est consideratio. nam & Centuriae tres Equitum ab initio fuere, quas Romulus instituit, Priscus Tarquinius geminauit, trium tamen uetere numero seruato: & Centuriae CXXCIII; quas deinde Ser. Tullius, inducto cēsu, fecit. De utrisque igitur separatim agemus. Tres Centurias Equitum, militiae caussa, Romulus fecit; ut pedestrem exercitum equestri robore firmaret: has, de nominibus Tribuum, Ramnenses, Titienses, Luceres, uocauit. Nec dubito, quin ab initio singulis in Centurijs centeni tantum equites fuerint: ut ipsum Centuriae nomen significat. sed, aucto Ciuium numero, auctus simul est eorum numerus, qui equo militarent: quos in Centurias receptos esse, ne cum peditibus equites admiscerentur, certum est. inde factum, ut trium dumtaxat Centuriarum numerus maneret. cum tamen equites, ut in Dionysio legimus, quo tempore Romulus e uita excessit, haud fere pauciores, quam mille, fuerint: qui, cum Vrbs condita est, nec trecenti fuerant. Id probatur & Liuij testimonio: qui, Tarquinij Prisci aetate, tres dumtaxat Centurias nominat, eas scilicet, quas Romulus instituit; & tamen in ijs Centurijs mille equitum significat. Cuius uerba, quia non satis apertam sententiam habent, explanare, non alienum est. Sunt autem haec lib. I. Neque tum Tarquinius de equitum Centurijs quidquam mutauit: numero tantum alterum adiecit; ut mille & trecenti equites in tribus Centurijs essent. Nihil mutauit, inquit. quia, cum ad eas, quas Romulus scripserat, alias addere Centurias constituisset, easq. suo insignes nomine relinquere, ut ipse Liuius paullo ante posuit: miraculo cotis, ab Attio Augure discissae, commotus, neque numerum Centuriarum auxit, cum tamen equites adderet, neque nomina mutauit: sed omnium equitum tres dumtaxat Centurias, easq. iisdem, quibus antea, nominibus esse uoluit: ut Ramnenses, Titienses, Luceres, perpetuo uocarentur. Cum uero dixit Liuius, Numero tantum alterum adiecit, quid significat? nō ad tres Romuli Centurias tres item a Tarquinio esse adiectas, sed ad trecentos trium ueterum Centuriarum equites totidem esse additos. respexit enim non ad Centuriarum, sed ad equitum, numerum: quod indicant proxima illa uerba: Vt mille & trecenti equites in tribus Centurijs essent. At, si ad trecentos trium ueterum Centuriarum equites item trecentos addidit Tarquinius: cur non dixit Liuius, Vt sexcenti equites in tribus Cen-

turijs

turijs essent? quo modo, cum ad trecentos trecenti addantur, fiunt mille trecenti? quia numerum quidem equitum duplicauit Tarquinius, cum respiceret non ad omnes equites, qui tum in Centurijs militabant, qui mille erant, sed ad trecentos illos, quos primum in tres Centurias Romulus scripsit: uerum, cum in tribus ueteribus Centurijs auctus iam ita numerus equitum esset, ut omnino mille essent, trecentis a Tarquinio adiectis facti sunt mille trecenti: cum tamen Centuriae non plures, quam tres, fuerint, quas aetate sua Liuius sex appellatas esse, significat, his uerbis: Quas nunc, quia geminatae sunt, sex uocant Centurias. Quod ego ita interpretor: non; cum Liuius Romanam historiam scripsit, habitam esse rationem ullam ueterum Romuli, aut Tarquinij, Centuriarum: tunc enim equites multis partibus plures ad bellum exibant. & post Tarquiniū Seruius Rex, Populo in classes descripto, uniuersam ueteris militiae rationem mutauit. Vt absurdum sit, credere, sex Centurias, serua to Romuli, & Tarquinij, instituto, tot saeculis interiectis ad bellum exisse. Dixit igitur potius ad hanc sententiam, Sex uocant Centurias; cum earum mentio fit; cum de ijs inter homines sermo incidit. &, quia, Tribubus a Tarquinio geminatis, ut supra ostendimus; primi, secundiq. Ramnenses, Titienses, Luceres, dicebantur: licet opinari, & Centurias Liuij aetate, cum sex uocarentur, primos, secundosq. Ramnenses, Titienses, Luceres, esse nominatas: quandoquidē Romuli Centuriis eadem, quae Tribubus, nomina fuisse, ex Liuio patet. nam Dionysius non modo harum Centuriarum, sed nec Tribuum, nomina non ponit: quin de ipsis Centurijs nullam omnino mentionem facit: tantum ait, trecentos a Romulo, ad custodiam corporis, robustissimos iuuenes, esse delectos, qui pedestrem, equestremque, militiam, ubi res ferret, pariter exercerent. Sed ego ab his diuersas fuisse Centurias puto: quod ex Liuio quoque satis patet: qui separatim de tribus Centurijs, & de trecentis satellitibus, meminit, quos non in bello solum, sed etiam in pace, Romulus habuit. Praeterea, non ijsdem temporibus & trecenti illi custodes lecti sunt, & Centuriae institutae. Nam in ipso Dionysio uideo, ante raptum Sabinorum, trecentos, ad custodiam corporis, a Romulo esse delectos; at in Liuio, tres equitum Centurias tum esse factas, animaduerto, cum, Sabinis, & Romanis, iam conciliatis, Regnoq. consociato, ex duabus Ciuitatibus una facta esset. quamob caussam & uni Centuriae a Tito Tatio, Sabinorum Rege, nomen Titiensi est inditum. Sequuntur Seruij Regis Centuriae, tum Comitiorum, tum militiae, caussa, ex equitibus, peditibusque, constitutae: quarum numerus ex Dionysio facile colligitur. Nam, cum Ser. Tullius, Rex, uniuersum Populum in sex Classes distribuisset; in prima Classe Cen

turias

turias IIC, quae suffragium ferrent, delegit, peditum XXC, equitum XIIX. quorum res censa c. minis, aut supra, erat: In secunda XXII, quorum census erat LXXV, minis, & supra: In tertia, XX, censu non minus L. minarum: In quarta, XXII, censu XXV. minarum, & supra: In quincta, XXX, censu intra XXV. minas ad XII, & semis: In sexta, unam tantum, hominum minimo censu, idest, minarum infra XII, & semis: qui uacationem habebant militiae, erantq. omnium tributorum immunes, ideoq. in Comitijs minime omnium honorati. Atque hic uniuersus est numerus CXCIII. cum Liuius una Centuria minorem numerum faciat. Sed Dionysij summa probabilior est. Nam, si, ut in Liuio scriptum est, pari numero Centuriae ad Comitia conuenissent: euenire poterat, ut aequalitate suffragiorum nihil omnino transigeretur, cum Centurijs IVC. probantibus totidem improbantes Centuriae resisterent. & ideo, totum numerum Centuriarum CXCIII. fuisse, credibile est; ut omnino maior numerus ex altera parte, cum quid statueretur, esset. raro autem in Comitijs, ad sextam Classem, idest ultimam, in qua erat una Centuria, deuentum est: cum raro contingere soleret, ut ex utraque parte suffragiorum contra pugnantium numerus esset XCVI. Quod si quando acciderat; tum unum extremum suffragium sextae Classis, in alterutram partem inclinans, uictoriam dabat. Differt etiam in hoc a Liuio Dionysius: quod etsi parui refert, notandum tamen duximus. nam Dionysius duas fabrum centurias, & opificum, quas Liuius in prima Classe numerat, quartae Classi adscribit. itemq. Tibicinum, Cornicinum, Accensorum, duas Centurias Dionysius quartae Classi, Liuius quinctae attribuit: & eas idem Liuius tres, Dionysius duas, facit. Illud addo: Centurias non ita accipiendas, ut ex centenis Ciuibus unaquaeque constaret. Nam, cum omnes Centuriae sint CXCIII; si ad ipsas Centurias spectaremus, totus uniuersorum Ciuium numerus esset XIX. & CCC. quod falsum esse, inde constat, quia Liuius lib. I. censa fuisse ait a Ser. Tullio Liuium capita XXC. Quam summam, ut idem scribit, aliquot Historici tradidere fuisse eorum tantum, qui arma ferre possent. Hic obijcitur: si prima Classis, exempli caussa, Centurias habet IIC: & tamen Ciues in ea censentur plures, quã ex his Centurijs confici uidentur: qua ratione in IIC. centurias distribuentur? Respondendum: quamlibet magnum Ciuium numerum ad Centuriarum numerum esse redigendum, ut, etiam si in prima Classe fuerint, puta XX millia hominum, non tamen CC. Centuriae pro ratione hominum fuerint, sed tantum IIC. ut, siue pauciores, siue plures, quam centum, in singulis Centurijs ad Comitia coirent, integra tamen, & una, utrolibet numero, haberetur Centuria. Rursus, si in una Centuria quin

genti

genti Ciues ad Comitia coirent; in alia autem, quinquaginta: aeque tamen in suffragio ualet ea, quae est infrequentior, atque ea, quae plenior: & utriusque uis eadem est. Quid autem caussae fuerit, ut in una Centuria plures, in alia pauciores, fuerint, ex ueterum libris cognoscere non licet. Sed ego, quod excogitare per me potui, id, quale quale est, libere exponam. Cum Centuriae primae Classis ex ijs hominibus constarent, quorum census esset centum millibus assium, eo ue amplius: non omnium idem erat census in eadem classe: &, cum censu differrent, Centurijs quoque distinguebantur: ut, qui centum millibus assium censerentur, in una Centuria suffragium ferrent; qui centum decem, in alia; qui centum uiginti, item in alia. inde fiebat, ut non eodem numero Centuriae omnes essent. Est autem uerisimile, eo fuisse infrequentiores Centurias, quo ditiores in ijs suffragium ferrent; eo pleniores, quo tenuiores. nam in Ciuitate, quo minor est census, eo maior Ciuium numerus est; quo maior, eo minor. Praeerat autem singulis Centurijs, Ciuis unus, dignitate praestans: qui, ne quid per fraudem committeretur, curaret; cumq. ab ipsa Centuria uiritim suffragia lata essent, suffragiorum numerum in utramque partem dignosceret, quod Diribere uocabant; & ex maiore numero uoluntatem Centuriae pronunciaret. Exemplum habemus in II. de Oratore, cum M. Scipio Maluginensis e Centuria sua Consulem L. Manlium renunciauit. Et, quemadmodum is, qui Centuriae praeerat, ex maiore suffragiorum numero sententiam Centuriae significabat: sic is, qui Comitijs praeerat, ex maiore numero iudicium populi pronunciabat. hunc autem Comitiorum ordinem ideo Seruius Rex instituit, ut eam potestatem, quā in Comitijs pauperes habebant, ad diuites transferret. ante enim in pauperum manu Comitia erant: ipsi magistratus dabant, leges sciscebant, bella decernebant: non quod diuites Comitijs excluderentur: sed quod pauperes numero praestarent; cum e Romuli, aliorumq. Regum, instituto, suffragia uiritim Populus ferret uniuersus: quod Seruius Rex non sustulit: sed, callido consilio, effecit, ut neque suffragio exclusus aliquis uideretur, neque suffragium tamen, nisi rarissime, omnes ferrent. Nam, cum uniuersa Ciuium multitudo in sex Classes distributa sit, pro suo quisque censu; Classes uero in certum Centuriarum numerum; cumque, quod a pluribus Centurijs iuberetur, id ratum esset: plerumque usu ueniebat, ut non ad sextam Classem deueniretur, sed priores Classes ad rem conficiendam satis essent: cum in una prima Classe ita multae Centuriae essent, ut, si in suffragio ferendo consentirent, ad inferiores Classes descendere necesse non esset. Diuites igitur auxit potestate rerum maximarum: quos Comitiorum dominos constituit, si Centuriarum numerum

ſpectemus,quae plures erant non modo in quinque primis, quam in una reliqua, in qua plebs egena cenſebatur, ſed etiam in una prima, quam in quinque reliquis omnibus. Pauperes autem, ideſt ſextam Claſſem, ne ſuffragiorum amiſſionem acerbius ferrent, militiae, tributorumque, uacatione leniuit. Sed eſt inter ueteres de cenſu primae Claſſis controuerſia. Nam Dionyſius fuiſſe tradit, centum minis; Liuius, centum millibus aſſium; Plinius, centum & decem millibus aſſium; Pedianus, centum millibus ſeſtertium. Centum minae, ad noſtratis pecuniae rationem redactae, ſcutati ſunt aurei mille, & quinquaginta; centum millia aſſium uncialium, (unciales enim Liuij aetate fuerunt; cum, qui primi a Ser. Tullio Rege percuſſi ſunt, librales fuiſſent; deinde, primo Punico bello, ſextantarij) ſcutati aurei ſeptingenti quinquaginta; centum & decem millia aſſium, ſcutati octingenti uiginti quinque; centum millia ſeſtertium, ſcutatorum tria millia. In hac ſententiarum uarietate, etiam ſi mihi de ueritate non ſatis liquet, quiddam tamen afferam de meo ſenſu, non ut affirmem, ſed ut aliorum opiniones eliciam. quod enim ego explicare unus minime poſſum; in eo ſi uerſentur multi, facilius expediri poſſe, certum eſt. Ser. Tullius, ut e cenſu uniuerſam Ciuitatem in ſex Claſſes diſtribueret, cuiuſque Ciuis rem aſſibus aeſtimauit, quod is nummus perfectam ponderis rationem haberet. librealis enim erat: ut ex Varrone, & Plinio cognouimus. Et, quemadmodum bona Ciuium nummo perfecti ponderis aeſtimauit, ideſt aſſe: ſic eam aeſtimationem perfecto nummorum numero definiuit, hoc eſt centum millibus aſſium. ut, ſi quis hoc tempore aliquam Ciuitatem in partes diſtribueret, & Ciues cenſu diſtingueret, Seruij Regis exemplo: nimirum & cuiusque bona ſcutatis aureis aeſtimaret; & cenſum illius partis, in qua ditiores futuri eſſent, ad abſolutam numeri rationem redigeret, puta ad mille ſcutatorum: aut, ſi maximum cenſum infra mille uellet deſcendere, certe centenarium; ut ita dicam, numerum ſequeretur, ut in maximum cenſum eos potius referret, quorum res quingentis (exempli gratia ita pono) cenſeretur, quam eos, quorum bona non plane centenario ſcutatorum numero, ſed minore aeſtimarentur, puta quadringentis quadraginta, aut quinquaginta. Cum igitur uериſimile ſit, maximum cenſum abſoluto aſſium numero fuiſſe, ut in prima claſſe cenſerentur ij, quorum res non minoris eſſet, quam abſolutus ille numerus definiret: utrum a uero aberraſſe credibilius eſt, Dionyſium, an Liuium? Ego Dionyſium puto. Nam Liuio nullam uideo fuiſſe cauſam, cur in maximo cenſu explicando non plane id ipſum expreſſerit, quod a Seruio inſtitutum in antiquis annalibus legebat. Aſſibus, ut dixi, Seruius bona Ciuium aeſtimauerat: & Aſſium mentio

nem

nem faciebant ij, qui ante Liuium ſcripſerant: itaque nihil immutare Liuio neceſſe fuit, cum eodem uocabulo, & eodem numero, ad maximi cenſus ſignificationem, uti poſſet. tantidem enim aetate Liuij fuit aſſis, quanti Ser. Tullio regnante; tametſi pondere non idem, ut ex Plinio cognoſcitur. Ergo, ut in antiquis monumentis traditum Liuius uidebat, ita in ſuas hiſtorias tranſtulit, aſſeſque, & centum millia, ueterum fidem ſecutus, nominauit. Dionyſius autem qui Graece ſcriberet, non Romani nummi uocabulo, ſed minis, Graeca conſuetudine, maximum cenſum explicauit. Satis de Curijs, Centurijs, & Tribubus.

De Comitijs.

NVNC aggrediemur ad ipſa Comitia: &, ut eum, quem inſtituimus, ordinem ſeruemus, a Curiatis primum ordiemur. Sed, quoniam M. Varro, ille Romanorum omnium doctiſſimus, in libris ſuis de rebus humanis; & item in ijs, quos de rebus diuinis conſcripſit, hunc ordinem inſtituit, ut ſex primis libris, de hominibus ageret; ſecundis ſex, de locis; ſex tertijs, de temporibus; ſex, quartis, ijſdemq. poſtremis, de rebus; unum ſingularem, qui communiter de omnibus narraret, ante omnes locaret: hunc ordinem ipſi quoque in hoc de Comitiis libro ſtatuimus imitari. Itaque primum generalia quaedam de Comitijs praeponemus; deinde quattuor illa capita, de hominibus, de locis, de temporibus, de rebus, in ſingulis Comitiorum generibus accurate perſequemur: ut, a quibus habita ſint Comitia, quibus locis, quibus temporibus, quibus de cauſſis, intelligatur. Sed, ut a generibus ordiamur, ſicuti & Varronem feciſſe diximus: ſi & a quibus habita ſunt Comitia, & ubi, & quando, & cur, conſiderabimus, in magna differentia communia tamen omnium Comitiorum multa reperiemus.

Comitia a quibus habita.

PRIMVM, numquam niſi a magiſtratu, habita ſunt, aut certe ab eo, qui honore ceteros Ciues anteiret, ut a Pontifice Maximo. deinde, ſi Magiſtratus crearentur, numquam, niſi in Campo Martio: tum, non niſi Comitialibus diebus: poſtremo, legum, & magiſtratuum cauſſa. Haec omnium Comitiorum communia fuerunt.

runt. quae etiam singula perpendemus. Comitia dicebantur, cum uel ad creandum Magistratum, uel ad sciscendam legem, uel quouis alio nomine, modo plebs, modo populus, coibat. Plebis nomine non omnes omnino Ciues, sed omnes, exceptis Patricijs, intelliguntur. Populus uniuersam Ciuitatem significat. Siue igitur Plebs, siue Populus, in unum locum ad ferenda suffragia conuocaretur; Magistratus iussu, aut, si Magistratus nullus esset, Interregis, uel etiam, quod semel accidisse legimus, Pontificis Maximi edicto citabatur. etsi, quando hic ea, quae generaliter ad omnia Comitia pertinent, exponimus, Interregem, aut Pontificem, nominare, huius loci non est. neque enim omnibus Comitijs praefuisse Interregem, aut Pontificem, legimus, sed Centuriatis tantum, Interregem; Pontificem, Tributis, & Curiatis. Recte igitur inter generalia ponemus, habita esse a Magistratu Comitia: siquidem neque ab Interrege, aut a Pontifice, omnia habebantur: &, ut ab ijs aliqua haberentur, extraordinarium fuit. Vtrum autem ab uno Magistratu, an a pluribus simul, haberentur Comitia, si quaeratur; ab uno, dicam; de quo exempla in Liuio, atque in alijs, multa notaui; sed in Liuio duo satis perspicua, lib. III. alterum, de M. Duillio, Tribuno pl. alterum de Ap. Claudio, Decemuiro: quorum ille Tribunicijs Comitijs, hic Decemuiralibus praefuit. munere omnino fungebatur honorifico, siquis Comitijs praeerat: habebatq. & accipiendi, & reijciendi, petentium nomina potestatem: sed ipse se creare non poterat. quod ante Ap. Claudium Decemuirum nemo unquam praeter Tribunos pl. fecit: ut a Liuio traditum lib. III. legimus. Quod si etiam quaeretur, utrum is, qui Comitijs praeerat, sorte praeesset, an consensu sine sorte: modo, sorte, dicam, modo consensu: ut ab historia didici. De sorte exemplum habemus in Liuio lib. III. his uerbis: Sorte quadam utili ad tempus ut Comitijs praeesset potissimum, M. Duillio forte euenit, uiro prudenti: Loquitur de Tribunicijs Comitijs, hoc est Tributis. At lib. xxxv. de Consularibus, &, ut opinor, Praetorijs, quae utraque Centuriata erant, ita scripsit: Eodem fere tempore duorum Consulum litterae allatae sunt, L. Cornelij, ad Mutinam de proelio cum Boijs facto; & Q. Minucij a Pisis: Comitia suae sortis esse: ceterum adeo suspensa omnia in Liguribus se habere, ut abscedi inde sine pernicie sociorum, & damno Reip. non possit: si ita uideretur Patribus, mitterent ad Collegam, ut is, qui profligatum bellum haberet, ad Comitia Romam rediret: si id facere grauaretur, quod non suae sortis id negotium esset, se quidem facturum, quod Senatus censuisset. Loquitur, ut puto, non tam de Consularibus, quam de Praetorijs, Comitijs: non modo, quia subiungit paullo post, Nunciarent Senatum, ni is ad Magistra-

gistra-

gistratus subrogandos Romam ueniret, potius quam Q. Minucius a bello integro auocaretur, Interregnum iniri passurum: (non enim dixisset, Ad Magistratus subrogandos, si de solis Consulibus significaret) & infra, post Consularia Comitia, die proximo habita esse Praetoria, dixit: uerum etiam, quia libro XXXIX. cum de Praetore in locum C. Decimij mortui subrogando ageretur, ijs Comitijs L. Porcium Consulem praeesse significat: postremo, quia, Praetorem a Praetore creati non posse, lib. I. de Auspicijs M. Messalla Augur aperte narrat. Redeo ad sortem. Est aliud exemplum apud eundem Liuium lib. XXXIX. his uerbis: Iam Consulatium Comitiorum appetebat tempus. quibus quia M. Aemilius, cuius sortis ea cura erat, occurrere non poterat, C. Flaminius Romam uenit. Nec desunt eiusdem alia de sorte exempla. Nunc de consensu agamus. Lib. 3. sic ait idem: Comitiorum illi habendorum, quando minimus natu sit, consensu iniungunt. ars ea haec erat, ne semetipse creare posset. quod praeter Tribunos pl. & id ipsum pessimo exemplo, nemo umquam fecisset. Loquimur de Decemuirum Comitijs, hoc est Centuriatis: quando summus Magistratus, atque etiam solus, & sine prouocatione, erant Decemuiri. Libro etiam XXXV. curam Comitiorum consensu mandari solitam significat. Ait enim sic: Consulibus ambobus Italia prouincia decreta est; ita, ut inter se compararent, sortirentur ue, uter Comitijs eius anni praeesset. Vtitur enim Liuius uerbo Comparare, pro Pacisci. Vt lib. quoque XL. Inter se, inquit, Consules compararunt, ut Cn. Baebius ad Comitia iret, quia M. Baebius, frater eius, consulatum petebat. Et libro XLI. sedato tandem Istrico tumultu, Senatusconsultum factum est, ut Consules inter se compararent, uter eorum ad Comitia habenda Romam rediret. Et alibi. Haec de eo, quod primum proposui, a quibus haberentur Comitia, satis sint. Ostendi enim, habita esse a Magistratu, ab uno, sorte, consensu.

Comitia quibus locis habita sint.

QVOD autem secundo loco posui, omnia Comitia, si Magistratuum caussa haberentur, in Campo Martio esse habita: necessario distinxi: quia legum caussa non in Campo, sed in Foro, Tributa habita esse constat: cum Centuriata, & legum, & Magistratuum, caussa in Campo semper habita sint. Quare, quoniam id, quod o-

mnium Comitiorum generale sit, quaerimus: omnia Comitia, quae Magistratuum caussa haberentur, in Campo Martio esse habita, recte diximus.

Comitia quibus temporibus habita sint.

ERTIUS locus est de diebus Comitialibus. In eo non est necessaria distinctio. numquam enim, nisi Comitialibus diebus, agere cum Populo licebat. Comitiales autem non dico fuisse omnes dies, praeter Festos; sed ita dico, diem nullum fuisse Comitialem, qui festus esset. Festi uero erant ij, ut Macrobius docet, quibus inerant sacrificia, epulae, ludi, feriae. Profesti dicebantur omnes, praeter festos: qui diuidebantur in dies Fastos, Comitiales, Comperendinos, Statos, Proeliares. quorum non eadem ratio fuit. Non enim, quicumque Fasti dies erant, aut Comperendiui, aut Stati, aut Proeliares; ijdem erant Comitiales: sed, qui Comitiales erant, eos aut Fastos, aut Comperendinos, aut Statos, aut Proeliares esse, nihil uetabat. Et, quemadmodum non omnes Fasti, Comitiales erant; sed omnes Comitiales, erant Fasti: quod ex Macrobij uerbis elici uidetur; qui ait, Fastis diebus lege agere licuisse; Comitialibus, & lege agi, & cum Populo agi potuisse: sic, non omnes Fasti erant Comperendini, aut Stati, aut Proeliares; sed, ut ego iudico, omnes, aut Comperendiui, aut Stati, aut Proeliares, ijdem erant Fasti. Hic in memoriam incurro cuiusdam loci in oratione pro Sextio, quem, puto, minus emendatum esse. Nam, ubi scriptum est, latam esse legem, ut omnibus Festis diebus legem ferri liceret; non dubito, quin, Fastis, pro Festis, reponendum sit. nam, cum Fasti dies non Comitiales essent omnes, sed aliquot dumtaxat: lege sanxit P. Clodius, ut omnibus Fastis diebus legem ferri liceret. Id & in Oratione de prouinciis cons. Cicero declarat, his uerbis: Aut uobis statuendum est, legē Aeliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam, non omnibus Fastis legem ferri licere. &c. Festi uero nulli Comitiales erāt. & omnes Festos lege Clodia factos esse Comitiales, absurdum est credere. Sed, ut reliqua persequamur, notat Gellius; & Macrobius, Gellium secutus; omnes dies, postridie Kalendas, Nonas, Idus, neque Proeliares, neque Puros, neque Comitiales, fuisse; &, ut nonnulli putarunt, IV. Kalendas, Nonas, Idus, Nundinas fuisse inter ferias, & ferijs haberi Comitia non licuisse, Macrobius narrat.

Quod

Quod autem Rutilium ſcripſiſſe idem Macrobius ait, Romanos inſtituiſſe Nundinas, ut octo quidem diebus in agris Ruſtici opus facerent, nono autem die intermiſſo rure, ad mercatum, legesq. accipiendas, Romam uenirent; quod ipſum & Dionyſius lib. XI. ſignificat: id falſum eſſe, ipſe Macrobius oſtendit, cum inter ferias, Caeſaris, & Labeonis auctoritate commotus, Nundinas numerauit. Nam, ſi Nundinae feriae fuerunt: leges ferri Nundinis non licuit: quia ferijs, ut in Augurum libris Varro tradidit, uiros uocare non oportuit; ſi uocauit, piaculum fuit. Ferias autem, Nundinas fuiſſe, praeteter Caeſarem, & Labeonem, etiam Feſtus Pompeius ſignificat, his uerbis: Ferias Antiqui Feſtas uocabant. & aliae erant, ſine die Feſto, ut Nundinae; aliae, cum Feſto, ut Saturnalia. qui uero Nundinis Ferias fuiſſe negarant, eam rationem ſecuti ſunt, quia Ferijs, ius dicere, Praetori non licebat; Nundinis autem, lege Hortenſia licebat. Sanxit enim lege Hortenſius, is opinor, qui & alias pro Plebe leges Dictator tulit, non ut Nundinae, Feriae ue, eſſent, ſed ut a ceteris Ferijs una re differrent, hac inquam, ut per eas ius diceretur; uti Ruſtici, qui nundinandi cauſſa in Vrbem ueniebant, lites componerent. Quod cum apud Granium Licinianum, tum apud Trebatium, ſcriptum eſſe, Macrobius ſignificat. Erant igitur inter Ferias Nundinae, non modo quia Ioui aries omnibus Nundinis immolabatur, ex quo Iouis ferias fuiſſe conſtat: uerum etiam, quia neque concionem aduocari, neque haberi Comitia, licebat. Quod cum C. Iulius Caeſar lib. Auſpiciorum XVI. ſcripſit, ut Macrobij teſtimonio cognoſcitur: tum Cicero libro ad Atticum IV. idem uidetur ſignificare. Ait enim, per biduum, quo Nundinae fuerunt, ideſt X. & IX. Kal. Decembris, neque concionem fuiſſe ullam, neque de habendis Aedilium cur. Comitijs actum eſſe: Nundinis conſpectis, IIX. Kal. Decembris Milonem in Campum iuiſſe, ut Conſuli Metello, Aedilicia Comitia habere cupienti, obnunciaret. Qua in ſententia uidetur & Plinius fuiſſe, libro Naturalis Hiſtoriae XIIX. cap. 3. Scripſit enim haec de Ruſticis Tribubus: Nundinis Vrbem reuiſitabant. & ideo Comitia Nundinis haberi non licebat, ne Plebs Ruſtica auocaretur. Etſi Hermolatus Barbarus, homo eruditus, & diligens, in ſcripto libro aliter legi teſtis eſt: ſic uidelicet: Comitia, niſi Nundinis, haberi non licebat. Nec tamen, utra uerior ſit lectio, diiudicat. Sed Gulielmus Budaeus, uir Graece, Latineq. doctiſſimus, quod Hermolaus ſe non diſpicere ſignificat, id ſe uidere, & ſcire, profitetur. ait enim ſic in altera editione in Pandectas: Quamquam Hermolaus de ea lectione ſtatuere nihil auſus ſit: nos tamen, eam confirmare, ex Macrobio, non magnopere uerebimur: qui lib. I. Saturn. ſic inquit: Rutilius ſcribit, Romanos

instituisse Nundinas, ut octo diebus in agris Rustici opus facerent, nono autem die intermisso rure, ad mercatum, legesq. accipiendas, Romam uenirent, &, ut scita, atque consulta frequentiore Populo referrentur; quae, trinundino die proposita, a singulis, atque uniuersis facile noscebantur. Haec recitat Budaeus. Quae fere & Dionysius, cuius libros non admodum Budaeo familiares uideo fuisse, lib. VII. tradidit. Ego tamen non idem, quod Budaeus, existimo. Rusticos enim uenisse quidem ad Vrbem puto, ut suffragium ferrent, quod cum Rutilio Dionysius significat, non tamen, ut ipso Nundinarum die, sed ut perfectis Nundinis Comitijs interessent. uix enim uerisimile uidetur, his tribus rebus eodem die Rusticam Plebem occupatam fuisse; primum, ut nundinarentur; deinde, ut lites componerent; quod eis lege Hortensia permissum, in Granij lib. II. Macrobius notauit; postremo, ut Comitijs suffragium ferrent. Praeterea (ut omittam Caesaris, & Labeonis, auctoritatem, qui Nundinas inter Ferias, teste Macrobio, referunt) si tantum Nundinis, idest nono quoque die, Comitia fierent, ut Budaeus censet: cur, ut apud Ciceronem scriptum esse iam diximus, & XII, & XI, & IIX. Kalendas aut Metellus Consul Aedilicia Comitia habere conatus est, aut Cilo Tribunus pl. obnunciatione prohibuit. Cur prohiberet Cilo, quod, prohibente nemine, fieri non liceret? cur autem (ut ὕστερον πρότερον, ὁμηρικῶς, agamus) de Comitijs Metellus cogitaret ijs diebus, quibus Nundinae non essent, quae fuerunt X. IX. Kalendas? Huc addamus & Festi uerba, quae nostram sententiam confirmant, & ab Hermolai scripto libro dissentiunt. Nundinas, inquit, feriarum diem esse uoluerunt antiqui, quo Rustici, mercandi, uendendique caussa, in Vrbem conuenirent; cumq. ne fastum; ne, si liceret cum Populo agi, interpellarentur Nundinatores. In quo non de omnibus Nundinis, sed, ut opinor, de ijs significauit, quae fuerunt ante legem Hortensiam. Nam post Legem Hortensiam Nundinas non inter nefastos dies, sed inter Fastos fuisse, iam ostendimus. Illud non dubio Festus significat, Nundinis haberi Comitia non licuisse. nimirum igitur non, quaecumque sunt in scriptis libris, uera omnia sunt: sicuti in nostris coniecturis falsa quamplurima. Itaque ego, neque illos, neque has, temere soleo sequi; cum saepe me res ipsa docuerit, quam & illi mendosi, & hae fallaces, incertae ue, sint. Correctio tum placet, primum, cum neque a ueterum librorum scriptura recedit; deinde, cum, aliqua simili sententia, aliquo ue antiquitatis exemplo, confirmatur. Quae nisi utraque conueniunt; non aggredior ad corrigendum; sed aut, quod in praesenti non successit, in aliud tempus, denuo considerandum, reijcio; aut, mihi ipse, meoq. ingenio prorsus diffidens,

dens, alijs, quorum sit felicior industria, remitto. Erant, praeter eos, quos posui, dies, etiam ij, a Comitijs alieni, quibus Mundus patebat. Quam rotundam in Comitio fossam fuisse, qua rerum omnium primitiae, & eius soli, unde quisque profectus erat, particulae coniectae sunt, Plutarchus in Romulo tradit. Haec ubi patuit, magna fuit per eos dies in Vrbe religio. De quo Varro sic: Mundus cum patet, deorum tristium, atque inferum quasi ianua patet. Propterea, non modo proelium cōmitti, uerum etiam delectum rei militaris caussa habere, ac militem proficisci, nauem soluere, uxorem liberum quaerendorum caussa ducere; religiosum est. Omisit Varro, de Comitijs: sed, quod hic omisit, inuenimus apud Festum. Is, de Mundo sic: Mundum Gentiles (dictio, Gentiles, non Festi Pompeij, sed, ut opinor, Antistitis illius fuit, qui Festi libros mutilauit, qui Romanos uocauit Gentiles, quia nostram religionem nondum nōssent: quo modo & alij scriptores sacri locuti sunt) Mundum, inquit, gentiles ter in anno patere putabant, his diebus, postridie Vulcanalia, ante diem III. Nonas Octobris, ante diem VI. Idus. quos dies etiam religiosos iudicauerunt. Itaque per hos dies non cum hoste manus conserebatur, non exercitus scribebatur, non Comitia habebantur, non aliud quidquam in Rep. nisi quod ultima exegisset necessitas, administrabatur. Nec uero alienum est, ea, quae in libro de Senatu exposuimus, huc afferre; ut, qui non Comitiales dies, qui item Comitiales, fuerint, cognoscamus. non enim, quia non omnes Comitiales scire licet, ideo, quos licet, scire nolle debemus. Erant igitur, ut in eo libro docuimus, non Comitiales, Kalendae, Nonae, Idus, IV. Nonas Ianuarij, IIX. Idus Ianuarij, VII. Idus Ianuarij, XIX. & XIIX. Kalendas Februarij, omnes IV. Kalendas, Nonas, Idus: Comitiales autem, III. Nonas Ianuarij, II. Nonas Ianuarij, omnes dies post XIIX. Kalendas Februarij: Item non Comitiales, V. Idus Ianuarij, XVI. & IX Kal. Februarij: quia, cum primae anni Nundinae fuerint primo Ianuarij die; apparet, in diem V. Idus Ianuarij secundas incidisse; tertias, in XVI. Kalendas; quartas, in IX. Kalendas. De quo in libro de Legibus plura uerba fecimus. Quibus autem diebus essent Nundinae, per eos haberi Comitia non licuisse, proxime ostendimus. Ergo non Comitiales, V. Idus Ianuarij, XVI. & IX. Kal. Februarij: at Comitialis, IIX. Kal. Februarij: quia, Q. Fabricium eo die ad ferendam rogationem uenisse, in ea pro Sextio Cicero significat. Liuius, cum de Numa Rege sic ait; Idem Nefastos dies, Fastosq. fecit; quia aliquando, nihil cum Populo agi, utile futurum erat; uidetur significare, Fastis diebus agi cum Populo licuisse. Nam, si Nefastos fecit, ut aliquando cum Populo nihil agi posset; sequi uidetur, ijs, qui Fasti essent, sem-

per licuisse. Quod tamen secus est. Nam, etsi Nefastis diebus numquam agi cum Populo licuit; & Fasti Nefastis opponuntur, sed tantum ad eam partem, quae ad ius dicendum pertinet: quia, sicuti Fasti dicebantur omnes dies, per quos legitima illa fari uerba Praetori licebat, Do, Dico, Addico; sic omnes Nefasti, per quos fari Praetori non licebat. ergo ad hanc partem Fasti, & Nefasti, omnino contrarie opponuntur. Quod autem ad Populi rationem attinet, opponuntur quidem, sed non omnino, opponuntur; quia, Fastis diebus, agere cum Populo licuit; Nefastis, non licuit: Non opponuntur, quia, Nefastis, numquam licuit; Fastis autem, neque semper licuit, neque numquam non licuit. Licuit ijs Fastis, qui Comitiales erant; non licuit ijs, qui non erant. Nam neque omnes Fasti Comitiales erant, neque nulli. Quod & Macrobius lib. 1. Sat. & Cicero in ea de prouincijs, cuius paullo ante uerba recitaui, plane significat. Quod autem ibi Macrobius Profestos dies ait in Fastos, Comitiales, Comperendinos, Statos, Proeliares, diuidi: in eo mihi non admodum satisfacit. Nam, quemadmodum omnes Festi dicuntur Nefasti, ut & ipse confirmat: sic, omnes Profestos, qui Festis opponuntur, Fastos esse uocandos, ratio demonstrat; praesertim, cum, Nefastos, Fastis esse contrarios, & ipse dicat, & Liuius significet, cum ait de Numa: Idem Nefastos dies, Fastosque, fecit. Nam Fasti, Nefasti sunt, qui Festi, & Profesti, dicuntur. Itaque & Macrobius, cum Liuio de Numa consentiens, sic ait: Numa dies omnes aut Festos, aut Profestos, aut Intercisos, uocauit. Quos enim Liuius Nefastos, hic Festos, nominauit; quos ille Fastos, hic Profestos. Cum igitur Profesti, & Fasti, ijdem sint: considerandum est, satis ne recte Macrobius fecerit, qui Profestos diuisit in Fastos, Comitiales, Comperendinos, Statos, Proeliares: cum Fastos, & Profestos, primum eosdem facere debuerit, sicuti re uera ijdem sunt; deinde eos in Comitiales, Comperendinos, Statos, Proeliares, distribuere. Nam, si Comitiales, Comperendini, Stati, Proeliares, ut inter se differunt, ita Profesti omnes sunt: necessario sequitur, ut ijdem omnes Fasti sint: quando Fastos, & Profestos, eosdem esse, iam ostendimus. Quod si sunt omnes Fasti: cur, tamquam non sint, in quinque partes distribuuntur Profesti, & pro una parte Fasti ponuntur, alij pro reliquis? Verum de Scriptoribus Antiquis timide, & uerecunde, loquimur. Non enim, si quid in eorum libris deprehendimus, quod ipsi, minime probemus; statim erumpendum est ad illud, Macrobius errat, Quinctilianus ignorat, Male sentit Cicero. Illos ego fateor, in litteris fuisse uiros, & excellentes uiros. Nos pueri sumus, & iuuenili quodam impetu prolabimur. ambitione peccamus; & uideri malumus, quam esse. Itaque, si quis aliquam antiquae notitiae partem

tem

tem primis tantum, quod aiunt, labris degustauerit: statim, quasi omnem scientiam exhauserit, ita cupit effundere. Quo mirari minus licet, si, cum ea, quae a nostris ingenijs immature, atque ante diem, eduntur, aeternam uitam uiuere cupiamus; contra tamen fit, ut, nobis uiuentibus, exstincta lugeamus.

DIXIMVS, agi cum Populo, nisi Comitialibus diebus, non licuisse. Non satis est hominibus curiosis. Quaeritur, ipsis Comitialibus, agi ne semper cum Populo liceret. Aliud enim est, nullis diebus, nisi Comitialibus, agi cum Populo licere; aliud, Comitialibus agi semper licere. Certum est, Comitiales dies a Comitijs esse dictos; quod ijs tantum haberi Comitia liceret. Verum, quod licet, non idem etiam necesse est. Potest enim fieri, ut, quod licet, non tamen fieri necesse sit. quod autem necesse est, id ut ne fiat, fieri non potest. Licuit igitur, Comitialibus diebus cum Populo agi: sed, quia non simul necesse fuit, ideo saepe actum non est. Quid igitur obstitit, cur, agi cum liceret, non ageretur? Religio: cuius Romani maximam semper rationem habuerunt: non tam, credo, ut pietatem colerent; (tametsi hoc ego illis primum fuisse non negauerim) quam, quod intelligebant, optimum id esse, atque artissimum, in Rep. uinculum incolumitatis. Nisi enim deorum metu Ciuium animi contineantur: ad contemptũ Religionis paullatim sequitur etiam contemptus legum. Leges porro ubi contemnuntur, nihil cuiusquam proprium, nihil in Rep. diuturnum esse potest. Fuit igitur Populus Romanus, & iure fuit, in colenda Religione plurimus: nec a rebus Diuinis, ob humanas; sed, ab humanis, ob Diuinas, cessauit. Itaque Festis diebus numquam habita Comitia sunt: at Comitialibus honor saepe diis immortalibus habitus est, & Comitia dilata. Cum enim aut supplicationes, aut conceptiuae feriae, aut imperatiuae, indicerentur; tunc, si in dies Comitiales inciderent, agi cum Populo non licebat. Itaque Consul Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, cum impedire uellet, quo minus a Tribunis pl. leges iniquissimae ferrentur, indixit, ut Latinae Feriae, quae inter Conceptiuas a Macrobio numerantur, instaurarentur, & supplicationes haberentur. De quo sic ad Q. Fratrem Cicero lib. II, epistola, Placiturum. Consul est egregius Lentulus, non impediente Collega, sic inquam bonus, ut meliorem non uiderim. dies Comitiales exemit omnes. nam etiam Latinae instaurantur. nec tamen deerant supplicationes. sic legibus perniciosissimis obsistitur, maxime Catonis. Et apud Dionem lib. XXXIIX. legimus, Bibulum Consulem, ne ullam omnino legem eius collega Caesar ferre posset, supplica-

tiones in reliquos omnes anni dies indixisse. Et M. Varro, non licu isse Comitialibus diebus cum Populo agi propter Ferias conceptas, libro V. de lingua Latina significat, his uerbis: Comitiales, dicti, quod tum, ut esset Populus ad suffragium ferendum, constitutum est, nisi siquae feriae conceptae essent, propter quas non liceret, ut Compitalia, Latinae. Idem puto de ferijs Imperatiuis: quas, ut ait Macrobius, Consules, uel Praetores, arbitrio imperatiuae feriae pen debant: quis dubitet, saepe ab ijs, uel hanc unam ob caussam, esse imperatas, ut Comitiales tollerentur, hoc est, ut improbis, ac sedi tiosis, Tribunis agere cum Populo non liceret? non enim puto a Con sule, aut Praetore, conceptas, imperatas ue, ferias esse, ut Comitia Magistratuum, sed ut Comitia legum, impedirent: at quarum le gum? non omnium, sed earum, quas Tribuni pl. ferre conarentur. quas Reip. perniciosas saepe fuisse, constat. Consul autem, ut Con suli, leges ferenti, esset impedimento, raro, ut opinor, contigit. Vnum fere, Caesaris, & Bibuli, exemplum, Historiae produnt: quo rum Consulatus perpetuis contentionibus transductus est. Tolle bantur igitur Comitiales dies supplicationibus, & ferijs, aut con ceptis, aut imperatis. Erant aliae quoque caussae, quibus agi cum Populo diebus Comitialibus non liceret; ut, cum de caelo seruaba tur; cum obnunciabatur; cum Iuppiter tonabat; cum eo morbo, qui insputatur, aliquis corruebat; cum Senatus consultum uetabat. Sed primae duae caussae hoc habent differentiae: quod ad impedien da Comitia satis erat; seruare de Caelo, etiam si non obnunciaretur: at obnunciare nemo poterat, nisi prius de Caelo seruasset. Quid enim obnunciaretur? nempe aduersum aliquod signum, quod ser uanti de Caelo apparuisset. Hanc differentiam, ex Pediani uerbis, quae sunt in Commentario Orationis in Pisonem, licet cognosce re. sunt enim haec: Legem P. Clodius tulit, ne quis per eos dies, qui bus cum Populo agi liceret, de Caelo seruaret. Ex his uerbis constat, opinor, ei, qui seruaret de Caelo, non necesse fuisse, ut etiam obnun ciaret. at uero, neminem obnunciasse, nisi iam de Caelo seruasset, in de patet, quod, sublato, Clodij lege, uetusto more, seruandi de Cae lo; simul Obnunciandi mos, eiusdem legis sententia, sublatus est. Id, eiusdem Pediani, eodem in loco, proxima uerba declarant. Nam, cum dixisset, Legem tulit Clodius, ne quis per eos dies, quibus cum Populo agi liceret, de Caelo seruaret; intulit: Propter quam ro gationem Legem Fusiam, & Aeliam, propugnacula, & mu ros tranquillitatis, atque otij, euersam esse. Obnunciatio enim, qua perniciosis legibus obsistebatur, quam Aelia lex confirmauerat, erat sublata. Vtra igitur, inquit aliquis, erat certior, ac ualidior, impediendi ratio; cum seruaretur de Caelo, nec obnunciaretur; an

cum

cum obnunciaretur, post quam de Caelo seruatum esset? Dicam, quod sentio. Vtraque ratio satis ualuit ad impediendum. sed, cum prior simplex sit; hoc enim unum consideramus, seruare de Caelo: posterior autem duplex; non est enim Obnunciare, nisi prius fuit, seruare de Caelo: plus in posteriore fuisse ponderis existimauerim. Non enim dubito, quin maiore se religione obstringi Populus Romanus putaret, si malum signum ab eo, qui de Caelo seruasset, nunciaretur, quam si seruaret quidem aliquis de Caelo, nihil tamen nunciaret. Potest enim aliquis seruare de Caelo; nec tamen, quod mali ominis sit, signum ullum uidere. Quod si, seruare de Caelo, tantum fuisset; quantum, Obnunciare: quorsum obnunciaretur? quod saepissime factum esse, legimus. Cur non id unum, quod satis esset, ageretur? cur, quod necessarium non esset, adderetur? Age, quoniam haec, quia sunt a coniectura, fortasse paullo minus putantur certa: uideamus, an coniecturam confirmare liceat exemplo. Q. Metellus Nepos, Consul, cum habere Comitia cuperet Aedilibus cur. creandis; & Marcellinus, qui erat Augur, & Consul designatus, proscripsisset, se per omnes dies Comitiales de Caelo seruaturum; Comitia tamen habere conatus est; & habuisset, nisi T. Annius Milo, Tribunus pl. obnunciasset. Seruante igitur de Caelo Marcellino. Metellus Comitijs nō abstinuit; obnunciante Milone, abstinuit. Hoc enim libro IV. ad Atticum, Epistola, Auere, scriptum est. Quo in loco iure aliquis dubitauerit, cur Marcellinus, cum impediendis Comitijs de Caelo seruaret, non idem obnunciauit: quam esse certiorem impediendi rationem, non ignorabat. Cur ipse de Caelo seruauit, Milo autem obnunciauit? Non unus Marcellinus utrumque potuit? Respondetur dubitanti. Seruauit de Caelo Marcellinus; quia licebat, ut Auguri; non obnunciauit, quia Magistratum non gerebat. Nam Auguri, seruare de Caelo, licuit; obnunciare, non licuit; Magistratibus, utrumque licuit. Alterum igitur Marcellinus fecit, quia erat Augur; alterum non fecit, quia Magistratum non gerebat. Milo autem, cum, esset in Magistratu, (erat enim, ut dixi, Tribunus pl.) & seruauit de Caelo, & obnunciauit. Sed exempla requiruntur; ut ea, quae dicimus, librorum testimonio confirmentur. Satisfaciam. Primum igitur Festi Pompeij uerba recitabo: quae Auguribus spectionē fuisse sine nunciatione significant. Specere enim, unde Spectio est, Antiqui dicebant, pro seruare de Caelo. Sic igitur Festus: Auguribus spectio dumtaxat, quorum consilio rem gererent Magistratus, non ut possent impedire nunciando, quae tum uidissent: sed ijs spectio sine nunciatione data est, ut ipsi auspicio rem gererent, non ut alios impedirent nunciando. Auguribus igitur hoc unum licuit, specere,

hoc est, seruare de Caelo; Magistratibus autem, ut plus, quam Auguribus, fuisse constet; hoc est, & seruare de Caelo, & obnunciare; Ciceronis uerba recitemus, in II. Philippica. Hic, inquit, bonus Augur eo se Sacerdotio praeditum esse dixit, ut Comitia Auspicijs uel impedire, uel uitiare, posset: idq. se facturum esse, asseuerauit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognosci te. quid enim? istuc, quod te sacerdotij iure facere posse dixisti, si Augur non esses, & Consul esses, minus facere potuisses? uide, ne etiam facilius. Disputat cum Antonio Augure, & Consule: & ait, facilius eum, iure Consulatus, quam iure Auguratus, impedire, aut uitiare, Comitia potuisse. Cur, Facilius? nimirum, quia, cum esset Consul, & seruare de Caelo posset, & obnunciare, uel si Augur non esset: quod si Augur tantum esset, seruare quidē ei de Caelo liceret; obnunciare autem, non liceret. Stupidum igitur uocat, qui hoc non intellexerit. Proxima uero, quae sequuntur, Ciceronis uerba, nō dubito, quin praepostero sint ordine collocata. Nam, cum sit in omnibus, quos uiderim, impresis libris, Nos enim nunciationem solum habemus, Consules, & reliqui Magistratus, etiam spectionem: postulare uidetur sententia, ut, duabus dictionibus loco motis, & altera in alterius locum translata, ita legatur, Nos enim spectionem solum habemus, Consules, & reliqui Magistratus, etiam nunciationem. Nos enim, dixit, pro, Augures: quia Cicero erat Augur: quod nemo, qui eius scripta legerit, ignorat. Quoniam igitur Augures, Spectionem solum; Consules, & reliqui Magistratus, etiam Nunciationem habebant: ideo facilius Antonius, quia Consul, quam quia Augur, impedire Comitia potuisset. Sequitur de Ioue Tonante. Tonare enim Iouem, Antiqui dicebant, cum tonitrua exaudiebantur. Quod si, dum Populus in Comitijs erat, contigerat; statim, quasi Iuppiter aduersa minaretur, Comitia dissoluebantur. Hinc illud, Philippica V, Ioue Tonante, cum Populo agi non esse fas, quis ignorat? Et apud Plutarchum in Catone Vticense legimus, Magnum Pompeium, cum a prima Tribu Praetorem Catonem esse factum uideret; nec dubitaret, quin praerogatiuae iudicium reliquae Tribus sequerentur; tonitrua se audiuisse mentitus, Comitia dissoluit. His de caussis, praesertim duabus postremis, saepe factum est, ut, suffragijs omnibus iam perlatis, nihil tamen statueretur, sed in alium diem tota res, aliaq. Comitia reijcerentur. Quod in Praetorijs Ciceronis Comitijs accidisse, legimus in oratione pro lege Manilia. sic enim in ea scriptum est: Cum propter dilationem Comitiorum ter Praetor primus centurijs cunctis renunciatus sum, facile intellexi, Quirites, & quid de me iudicaretis; & quid alijs praescriberetis. De Morbo, qui insputaretur,

qui

qui est idem; & Maior; &, quia Comitia prohibebat, Comitialis dictus; exemplum habemus in Festo Pompeio: qui etiam Catonis ex oratione locum recitat: Prohibere, inquit, Comitia, dicitur uitiare diem Morbo, qui uulgo quidem Maior, ceterum ob id ipsum Comitialis, appellatur. Cato, in Oratione, quam scripsit de sacrilegio commisso: Domi cum auspicamus, honorem me deum immortalium uelim habuisse. serui, ancillae, si quis eorum sub centone crepuit, quod ego non sensi, nullum mihi uitium facit. si cui ibidem seruo, aut ancillae, dormienti, euenit, quod Comitia prohibere solet, ne id quidem mihi uitium facit. Animaduerti, & Senatusconsulto factum esse, ne die Comitiali Comitia, iam indicta, haberentur, ut Cicerone, Antonio Consulibus. Nam, cum, L. Sergium Catilinam noua moliri, & perniciosa Reip. cogitare, percrebuisset: Consul Cicero ad Senatum retulit, Senatusq. decreuit, ne postero die Comitia, quibus Consulatum Catilina petiturus erat, haberentur; ut ijs de rebus, quae in Catilinam conferebantur, in Senatu posset agi. Credo, ob eam caussam; quia speraret Cicero, Senatum esse decreturum, ut ne potentis Consulatum Catilinae proximis Comitijs ratio haberetur. Quod tamen decretum non esse, in ea pro Murena significat, his uerbis: Congemuit Senatus frequens; neque tamen satis seuere, pro rei indignitate, decreuit. Octo caussas, quibus agi cum Populo Comitialibus diebus non liceret, exposuimus, Supplicationes, Ferias conceptiuas, Ferias imperatiuas, Spectionem, Obnunciationem, Tonitrua, Morbum Comitialem, Senatusconsultum. Omnes, postrema excepta, ad religionem referuntur; diuersa tamen ratione. Nam, ut Supplicationibus, & Ferijs omitterentur Comitia, honorq. dijs immortalibus haberetur, pietatis erat: Spectionis autem, Obnunciationis, Tonitruum, Morbi Comitialis, caussa, ut a Comitijs abstineretur, metu magis, quam pietate, fiebat. nihil enim e Rep. fieri putabatur, nisi prius, id a dijs probari, signis intelligeretur. Senatusconsultum, non a religione, sed a Reip. periculo, pendebat. Satis de diebus Comitialibus.

Comitia quibus de caussis habita sint.

OSTREMVM illud fuit, Legum, & Magistratuum, caussa Comitia esse facta. non enim tantummodo Lex ea dicitur, quae aut de iure Ciuili, aut de criminibus, fertur: sed, cum aut de bello indicendo, aut de prouincia mandanda, aut de imperio abrogando, aut de Ciue iudicando, aut alijs de rebus, (sunt enim huius generis multae) Populus consulitur, tum quoque Lex ferri dicitur. Quae cum liceat exemplis singula confirmare; supersedebo tamen: non, ut hanc partem omnino omittam, sed ut in eum locum reseruem, ubi de Tributorum Comitiorum caussis agetur. Quemadmodum igitur, cum dicimus, Legum, Magistratuumque, caussa Comitia esse facta, cōmuniter omnibus de Comitijs loquimur: sic omnium Comitiorum communis uidetur condicio fuisse; ut, antequam suffragium Populus iniret, in incertum Comitiorum euentum Patres auctores fierent; hoc est, quod Populus iussurus esset, id Patres ante comprobarent. ait enim Liuius lib. I. sic: Decreuerunt, ut, cum Populus Regem iussisset, id sic ratum esset, si Patres auctores fierent. Hodie quoque in Legibus, Magistratibusque, rogandis, usurpatur idem ius, ui ademptum: prius quam Populus suffragium ineat, in incertum Comitiorum euentum Patres auctores fiunt. His uerbis, ut dixi, uidetur hoc significari, omnibus Comitijs Patres auctores fieri: siquidem omnibus Comitijs, & Leges, & Magistratus, rogantur. uerum aliter res habet. non enim ijs Comitijs, quae Plebeius Magistratus habebat, quae Tributa dicebantur; sed ijs, quae Patricius, hoc est, Centuriatis, & Curiatis, Patres auctores fiebant. Qui enim credibile est, auctoritate Patrum Comitia Tributa confirmari oportuisse; cum Patres, ut lib. II. Liuius docet, ijs Comitijs, quibus Plebeij Magistratus crearentur, Voleronis Tribuni pl. lege summoti sint? Vero igitur similius est, non de omnibus Comitijs, sed tantum de Centuriatis, et Curiatis, quibus adesse Patricijs licebat, Liuium intellexisse. Sed, quoniam potest esse aliquid uerisimile, nec tamen uerum: recitabo Liuij uerba lib. VI. ut hoc, de Centuriatis, & Curiatis, Comitijs, uerum esse potius, quam uerisimile, uideatur. Sic igitur lib. VI. Non Leges auspicio ferantur; non Magistratus creentur; nec Centuriatis, nec Curiatis, Comitijs Patres auctores fiant. Quod si quis uno Liuij exemplo contentus non est, audiat

Ciceronis

Ciceronis uocem, in Oratione pro domo sua. Populus, inquit, Romanus breui tempore neque Regem sacrorum, neque Flamines, neque Salios, habebit, nec ex parte dimidia reliquos Sacerdotes, neque auctores Centuriatorum, & Curiatorum, Comitiorum. Patet igitur, opinor, quibus de Comitijs lib. 1. Liuius intellexerit. Illud animaduertendum, quam ualde sit imminuta Senatus potestas: qui, cum in creandis Regibus Populi iudicium infirmare posset, (quod enim Populus iusserat, id ratum non erat, nisi deinde Patres auctores fierent) mutata consuetudine, factum est, ut, non post lata suffragia, sicuti per multos annos seruatum erat, sed prius quàm suffragium iniretur, Patres auctores fierent, &, quidquid omnino Populus iussurus esset, ante confirmaret. Quod, aetate sua fieri, Liuius ait: quanto autem ante fieri coeperit, non indicat. Sed Cicero, non paucis ante annis institutum esse, in Oratione pro Plancio significat, his uerbis: Nam, si ita esset, quod Patres apud Maiores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent Comitiorum; id haberent iudices, uel quod multo etiam minus est faciendum. tum enim Magistratum non gerebatis, qui coeperat, si Patres auctores non erant facti: nunc postulatur a uobis, ut eius exsulio, qui creatus sit, iudicium Populi Romani reprehendatis. Non significat, Patres desijsse prorsus auctores fieri; ut neque ante inita suffragia, neque post, aut approbarent, aut improbarent, Comitia: sed desijsse auctores fieri post habita iam Comitia: quod Liuij uerba declarant. Ita, quod Liuio deest, a Cicerone sumitur; quod in Cicerone paullo obscurius est, ex Liuio patefit. Est ne aliquid praeterea, quod omnium Comitiorum commune fuerit? est. Nam post legem Hortensiam, de qua in libro de Legibus mentio facta est, quibuscumque Comitijs Lex ferretur, omnes Quirites tenebantur: cum antea Rogationibus, quae Tributis Comitijs latae essent, Patricij non tenerentur. Centuriatis igitur, quorum summa semper fuit potestas, Q. Hortensij Dictatoris lege Tributa Comitia sunt aequata. Opinor, & illud inter Comitiorum generalia fuisse, ne cuius absentis in petitione Magistratus ratio haberetur. Quod tamen non per omnia Reip. tempora seruatum; (nam, multis absentibus, atque etiam non petentibus, Consulatum esse delatum, Historiae loquuntur) sed postremis annis usitatum, atque legitimum, uideo fuisse; quia, ut absenti Caesari Consulatum petere liceret, Pompeio Consule ferente, Populus iussit. Sic enim a Cicerone, & ab alijs, traditum est. Quod si, ut Caesari liceret, Populus iussit: certe, ante quam iuberet, non licebat: non enim iussisset, si licuisset. Quod autem in petitione Consulatus non licuisse, Caesaris exemplum demonstrat: id nec in ceteris Magistratibus, qui aut Centuriatis, aut Tri-

butis, Comitijs peterentur, licuisse, credendum est. Dicerem, & illud, omnibus Comitijs conuenisse, ut nihil, nisi auspicato, ageretur: de quo Liuius lib. III. sic: Augures iustos adesse ad Regillum Lacum, fama exierat; locumq. inaugurari, ubi auspicato cum Populo posset agi; ut, quidquid Romae ui Tribunicia rogatum esset, id Comitijs ibi abrogaretur. Verum, ne hoc ita existimem, facit Dionysius, lib. IX. qui, inter Centuriata, & Tributa, Comitia, cum alia quaedam diuersa scribit fuisse, tum hoc maxime, ut Centuriata, semper auspicato; Tributa, sine auspicijs, sineq. omni religione, fierent. Quod cum ita sit: aut de Comitis Centuriatis intellexit Liuius lib. III. cum dixit, Vbi auspicato cum Populo posset agi; quibus Leges Tribunicias Consul L. Quinctius Cincinnatus abrogare uelle uideretur: aut distingue, & dic, Tributa Comitia, si a Plebeijs Magistratibus, hoc est a Tribuno pl. & Aedile pl. facta sint, sine auspicijs, ut ait Dionysius, esse facta; sin a Patricijs Magistratibus, cum Auspicijs. Erant enim Auspicia, Patriciorum; ut ex Cicerone, & Liuio, est uidere. Potuit igitur auspicato Tributis Comitijs Consul Cincinnatus cum Populo agere, quia Consulatus, Patricius erat Magistratus; Tribunus autem pl. aut Aedilis pl. auspicato agere nemo potuit. de quibus tantum & ipse Dionysius uidetur significare. nam, cum illam Centuriatorum, & Tributorum, Comitiorum differentiam posuisset, eodem libro, non ita multo post, subiunxit, ab eo tempore, usque ad hanc diem, ad Tribunorum, Aediliumque, Comitia sine Auspicijs, sineq. omni religione, Tribules Conciones suffragia ferunt. Patricios autem Magistratus auspicato creatos esse, minime dubitauerim: quia lib. II. de Natura Deorum, & in ea pro Murena, Consules significat. Quare sic fortasse uere statueretur, omnia Comitia, siue Tributa, siue Centuriata, tum auspicato esse habita, cum a Patricio Magistratu haberentur. Fuit etiam omnium Comitiorum commune, cum quidem Legum caussa haberentur; ut primum priuati, deinde Magistratus, eam Legem, quae rogabatur, suaderent, aut dissuaderent. De quo quia pluribus uerbis egimus in libro de Legibus, ubi de ijs, qui Legem suaderent, aut dissuaderent, mentio fit: hic monere tantum satis fuit: reliqua inde petantur.

Comitiorum Curiatorum Origo.

CVRIATA Comitia Centuriatis antiquiora fuisse, ea, quae supra diximus, declarant. Nam, a Romulo ad Ser. Tullium, qui Romae sextus regnauit, Populum curiatim ad suffragia coijsse, ex Dionysio cognoscitur. ita, siue roganda lex esset, siue Magistratus aliquis, aut etiam Rex ipse, creandus, aut omnino aliquid, quod alicuius esset ponderis, statuendum, Curiatis Comitijs peragebatur. &, ut scripsit Laelius Felix, cuius uerba Gellius recitat, quemadmodum, qui eiusdem erant census, & aetatis, in suis Centurijs, separati ab alijs, suffragium ferebant; qui eiusdem regionis, & loci, in sua quisque Tribu: sic, cum Curiata Comitia haberentur, pro generibus omnium, Curiae distinguebantur: ut, qui essent e genere Senatorum, in decem Senatorijs Curijs suffragium ferrent; qui e genere Equitum, in Equestribus; qui Peditum, in Pedestribus. Numerum autem Curiarum in uno quoque genere neque apud Gellium, neque omnino apud quemquam, legimus. Sed, ut, cum ad aliquid probandum ratio deest, confugimus ad exemplum: sic, ubi exemplo caremus, confugere ad rationem necesse est. postulat igitur ratio, ut in Comitijs non plus Pedites possint, quam aut Senatores, aut etiam Equites; sed pari condicione, cum omnes aeque Ciues sint, in suffragijs utantur. Sequitur igitur, ut denae cuiusque ordinis Curiae fuerint. quod, si, quo in ordine plures homines erant, ibi plures Curiae fuissent: semper ad Peditum uoluntatem, qui numero praestabant, Comitiorum exitus consecutus esset. quo quid iniquius, aut quid imprudentius, fieri potuit in ea Ciuitate, quam tum primum nascentem nihil magis alere, quam aequalia iura, parq. omnium condicio posset? Post Seruij Regis censum omnia Curijs iura sunt erepta, & ad Centurias translata: ut tamen ius illud dandi Magistratibus imperij, quod ab initio Curiae habuerant, perpetuum illis manserit. quod Cicero, Liuiusq. significant. Itaque non modo Consules, qui de Patribus primo creabantur, sed & Tribunos pl. Centuriatis Comitijs esse factos, ex Liuij lib. II. & Dionysij lib. IX. plane constat. tametsi Tribunorum creationem, post annos XVII. a Centuriatis ad Tributa Voleronis Lege esse translatam, ijdem Liuius, & Dionysius narrant. quod autem factum est in Tribunis creandis Ap. Claudio,

T. Quinctio Cos. idem annis iam ante XIIX. factum erat in Ciuibus iudicandis, ut de capite ciuis, non, ut ante, Centuriatis, sed Tributis, ageretur. quod in Cn. Marcij Coriolani caussa institutum est M. Minucio, A. Sempronio Cos. Ita, primum, in iudicijs capitalibus, deinde plebeijs in Magistratibus, Centuriata Comitia sunt immutata; Tributaq. eorum loco restituta.

Comitia Tributa a quibus haberentur.

RIBVTA Comitia, primo, aut a Regibus, aut, si creandus Rex esset, ab Interregibus habebantur. Reges ipsi non Tributis Comitijs omnes, neque eodem modo, creati sunt. Romulus, Vrbis Conditor, insignibus Imperij sumptis, trabea, & lictoribus duodecim, quot Regibus Etruscis apparere consueuerant, ipse se Regem suo Populo constituit. Numam, si Liuio credimus, Senatus creauit; cum Populus eam potestatem, a Patribus acceptam, ad eosdem, a quibus acceperat, transtulisset. Sed Plutarchus, Sabinis, quos in Vrbem Romulus receperat, & Romanis de Rege creando dissidentibus, ait, ita conuenisse, ut altera pars ex altera Regem crearet: ita Sabinum hominem Numam Pompilium, qui tum Curibus habitabat, a Romanis creatum: qui, per legatos accitus, cum Romam uenisset, prolato a Sp. Vettio Senatus consulto, suffragium omnes Ciues tulisse, quod de Numa decretum erat, omnes confirmasse. Vterque, prius a Senatu Regem Numam esse lectum, uidetur consentire. de Populo, dissentiunt. mihi, in rebus Romanis, certior auctor Liuius est. Itaque illum sequar potius, quam Plutarchum. Tullum Hostilium, Interrege Comitia habente, primum Tributis Comitijs Regem Populus iussit. Patres auctores facti. sic enim post obitum Romuli Senatum decreuisse, Liuius ait, cum de Rege creando potestatem Populo permisit; adiecta condicione, ut, cum Populus Regem iussisset, id ita ratum esset, si Patres auctores fierent. eademq. in Anco Marcio Rege creando seruata ratio est. Nec alio iure Priscus Tarquinius Regnum accepit. Ser. Tullius, iniussu Populi, uoluntate Patrum, primus regnauit: qui tamen, post aliquot annos, cum maxime omnium, qui Romae regnarunt, rem Romanam praeclaris factis, institutisque, & legibus saluberrimis, loclupetasset, & constituisset; ipse ad Populum tulit, uellent, iuberent ne, se regnare. tantoq. consensu, quanto haud quisquam alius ante, Rex est declaratus. Nec dubium est, quin Centuriatis Comitijs, quae ipse instituerat, non, ut tres ante illum proximi Reges, Tributis, creatus sit. L. Tarquinius, cui Superbo cognomen, a factis, fuit, unus neque Populi iussu, neque Patribus auctoribus, regnauit. Regno sublato, & Republica constituta, a minoribus Magistratibus Tributa Comitia habita sunt: quos Tributis

Comitijs creatos, ex libro M. Messallae de Auspicijs primo, Gellius lib. XIII. docet. nec tamen ab omnibus plane minoribus habebantur, sed ab ijs, quorum inter minores potestas maior erat, idest a Quaestore, a Tribuno Pl. ab Aedili plebeio, atque etiam a Curuli. Nam, Cn. Flauium Aedilem Curulem, Tributis Comitijs creatum, Aedili Comitia habente, patet ex Historia L. Pisonis, quam lib. VI. idem Gellius recitat. Nam, quod Tributis Comitijs, quae creandis Quaestoribus habebantur, unus ex quattuor Tribunis mil. Consulari potestate A. Sempronius Atratinus praefuerit: (sic enim scribit Liuius lib. IV.) id factum est, quia Quaestores, anno peracto, Magistratu exierant; cum, propter Plebis, Patrumque, contentiones, Comitijs omnibus dilatis, ad Interregnum deducta res esset. primum enim ab Interrege Tribuni mil. Consulari potestate, qui summus erat Magistratus, creati sunt: deinde, cum, qui Comitia Quaestoribus creandis haberent, Quaestores non essent, habuit unus ex ipsis Tribunis Sempronius Atratinus: sed hoc extra ordinem, casuq. ita ferente, factum est. illud ex ordine, & consuetudine, quod, cum & de singulis Magistratibus, & de ijsdem candidatis, bina Comitia habita sint, ut in Oratione II. in Rullum, & in ea pro Plancio, & in Pediano, legimus, priora Tributa de minore Magistratu a Consule habita sunt: quod cum e Ciceronis epistola ad Atticum lib. IV. conijci uidetur posse, in qua Milonis Tribuni pl. obnunciatione factum esse scribit, ne Metellus Consul Aedilium Curulium Comitia potuerit habere: tum haec in Oratione pro Plancio uerba declarant. Sed, cur ego sic ago? quasi non Comitijs iam superioribus sit Plancius designatus Aedilis. quae Comitia primum habere coepit Consul, tum omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor: deinde habere coepit subito, praeter opinionem omnium: ut, ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. uocatae tribus: latum suffragium: descriptae: renunciatae. longe plurimum ualuit Plancius. Quibus uerbis, cum bina fuisse Tributa Comitia de minore Magistratu, tum a Consule priora esse habita, manifestum est. Posteriora uero, quin a minore Magistratu habita sint, cum exempla exstent permulta, dubitare non licet, Aedilicia scilicet, ab Aedili; Tribunicia, a Tribuno; Quaestoria, a Quaestore. De binis autem Comitijs, ego ita statuo: neminem gessisse magistratum, nisi quem Populus, bis suffragijs latis, Magistratu dignum iudicasset. Quod si priora Comitia posterioribus comprobarentur: Magistratum habebat is, qui utrisque Comitijs probatus esset. sin a prioribus posteriora dissentirent; iacebat Candidatus is, in quem prioribus Comitijs Populi uoluntas inclinauerat. rursusq. de alio Candidato suffragia ferebantur,

eadem,

eadem, qua dixi, ratione, ut omnino binis de eodem Candidato Comitijs iudicium Populi cognosceretur. sed, opinor, admodum raro factum esse, ut, quod prioribus Comitijs Populus uoluerat, id posterioribus reprehenderetur. Factum tamen aliquando esse, uidentur illa uerba significare, quae sunt in Oratione pro Plancio. Quo quidem tempore, si id, Laterensis, facere uoluisses; aut si grauitatis esse putasses tuae; quod multi nobiles saepe fecerunt; ut, cum minus ualuissent suffragijs, quam putassent, postea, prolatis Comitijs, prosternerent se, & Populo Romano, fracto animo, atque humili, supplicarent: non dubito, quin omnis ad te conuersura se fuerit multitudo. numquam enim Nobilitas, integra praesertim, atque innocens, Populo Romano supplex, repudiata fuit. Pedianus autem, cum de binis Comitijs meminit, cur dixerit in utrisque rogatas esse Tribus, quos uellent Consules fieri; ualde mirarer, nisi corruptum esse locum existimarem. uix enim credibile est, Pedianum ignorasse, quod in omnibus ueterum libris scriptum uidemus, Consules a Centurijs creatos esse. quare, peritum antiquitatis hominem tam pueriliter errasse, mihi quidem persuaderi non potest. mendum subesse, & aliquid fortasse desiderari, facile crediderim. cuiusmodi et alia in illius Commentarijs loca animaduertimus. Erant igitur, ut dixi, de minore Magistratu bina Tributa Comitia; priora, a Consule; posteriora, a minore Magistratu habita: priora, infirma, nisi posterioribus comprobarentur; posteriora, potestatis absolutae; utraque, sine Senatus Consulto; dicerem, et utraque sine Auspicijs, non hostiis immolatis, non sacris perfectis; quae omnia praeijsse Centuriatis Comitijs, duobus libris, IX. et X. Dionysius significat. Sed perturbor Messallae Auguris auctoritate: cuius haec sunt uerba libro. I. de Auspicijs, quae lib. XIII. Gellius recitat: Patriciorum Auspicia in duas sunt potestates diuisa. maxima sunt Consulum, Praetorum, Censorum. reliquorum Magistratuum minora sunt Auspicia. ideo illi Minores, hi Maiores, Magistratus appellātur. Ex his uerbis, Minores quoque Magistratus auspicato creatos esse, constat. qui cum Tributis Comitijs creati sint, sequitur, ut in Tributis Comitijs, contra quam sentire Dionysius uidetur, auspicia seruarentur. Aut igitur Messalla, aut Dionysius, errauerit, necesse est. Ita uidetur. Sed, cum ijsdem temporibus uterque fuerit; et uterque non solum de more maiorum, sed etiam de sui temporis consuetudine, loquatur: nos, qui ab illorum aetate tam longe distamus, de tantis uiris sententiam ferre, impudentiae est. Ego quidem, quod ad me attinet, tantum abest, ut alterutrum damnem, ut, me potius hebetem esse ad intelligendum, quam illos imperitos, aut mendaces, in scribendo, confitear. Sed, quoniam est instituti mei; primum,

dubita-

dubitationibus eorũ ingenia, qui haec nostra legerint, acuere, atque exercitare; deinde, aliquid afferre, quod ad tollendam dubitationem ita ualeat, ut ea ualere solent, quae probabilia uidentur: alterum cum iam fecerim, alterum aggrediar; obiectamq. dubitationem ut de medio tollam, pro uiribus enitar. Magistratus erant Romae, tum Patricij, tum Plebeij: Patricij dicebantur, qui primo de Patribus creati; Plebeij, qui de Plebe. Ex his, Minores erant, Quaestor, Aedilis pl. Tribunus pl. Aedilis Curulis; Maiores, Praetor, Consul, Censor: Minorum, alij Patricij, alij Plebeij; Maiores, Patricij omnes. De Minoribus erant Patricij, Quaestor, & Aedilis Curulis; Plebeij, Aedilis pl. Tribunus pl. De Quaestoribus, testem habeo Liuium lib. IV. cum ait: Consulibus Tribuni pl. certamen intulerunt, ut pars Quaestorum (nam ad id tempus Patricij creati erant) ex plebe fieret. De Curulibus Aedilibus, idem Liuius lib. VI. in extremo, & libro VII. in principio, scriptum reliquit. Cum igitur ait Dionysius lib. IX. Tributa Comitia sine Auspicijs fuisse: intelligit ea Comitia, quae Plebeijs Magistratibus creandis haberentur: qui enim Voleronis lex, de qua tunc Dionysius agit, ad omnes Minores Magistratus, tam Patricios, quam Plebeios, pertinuit, idest ad Quaestorem, Aedilem pl. Tribunum pl. Aedilem Curulem; cum eo tempore non a Populo, sed a Consulibus, Quaestores fierent; Curules autem Aediles nondum essent instituti? Nam, Quaestores creari a Populo coeptos esse anno post Vrbem conditam LXIII, idest multis post latã a Volerone Legem annis, legimus in historia Taciti lib. XI. hunc enim potius sequor, quam Iunium Gracchanum, quem nominat Vlpianus, contra sentientem. Fuit igitur Voleronis Lex de plebeijs tantum Magistratibus, idest de Aedili pl. et Tribuno pl. quod tum a Liuio lib. II. significatur, his uerbis: Rogationem Volero tulit, ut Plebeij Magistratus Tributis Comitijs fierent: tum ab ipso Dionysio confirmatur lib. X. cum ait: Ab eo tempore ad hanc diem in Tribunorum, Aedliumque, Comitijs, sine Auspicijs, sine ulla religione, Populus Tribunicia suffragia fert. Consentit igitur cum Liuio Dionysius: quia de Minoribus Magistratibus plebeios tantum nominat, omissis Quaestore, et Aedili Curuli, qui post Voleronis Legem a Populo creati sunt. Quod si Plebeij tantum Magistratus ex Voleronis Lege, et Tributis Comitijs, & sine Auspicijs, creati sunt: sequitur, ut Minores reliqui Magistratus, qui erant Patricij, auspicato creati uideantur; de quibus intellexit Messalla, cum dixit: Reliquorum Magistratuum Minora sunt Auspicia. dixit enim non de cunctis Minoribus, sed de Minoribus Patricijs: Dionysius autem nec ipse de Minoribus cunctis, qui deinde in Republica fuerunt, sed de cunctis, qui, cum Volero Legem tulit, Minores erant: quos,

fuisse

fuisse Patricios, diximus. Nam, si de cunctis minoribus intellexisset, non, In Tribunorum, Aediliumque, Comitijs, dixisset, sed, In minorum Magistratuum Comitijs. Cum igitur de minoribus Magistratibus solos Plebeios nominauerit: satis arguit, eorum, quos non nominat, diuersam condicionem fuisse. Ergo, ut de Tributorum Comitiorum Auspicijs concludamus: Tributa Comitia dicemus, si minores Plebeij Magistratus crearentur, sine auspicijs habita esse, & sine Senatus Consulto; quod Dionysius ait: sin minores Patricij, semper quidem sine Senatus Consulto, numquam tamen sine auspicijs: quorum alterum Dionysius aperte narrat, alterum Messalla non obscure significat. Pergo ad reliqua. Dixi, Tributa Comitia in minore Magistratu creando etiam a Consule esse habita. nunc illud addo, quod mirandum magis uideri possit, in maiore Magistratu creando habita esse Liuium significare. qui lib. V. ita scripsit: Omnes ex collegio eiusdem anni refici apparebat, L. Titinium, P. Menenium, Cn. Genucium, L. Atilium. qui prius quam renunciarentur iure uocatis Tribubus, permissu Interregis P. Licinius Caluus ita uerba fecit. Cur in Tribunis militum consulari potestate creandis, qui maior erat Magistratus, cum Proconsules essent, Tribus nominat? cum maiores omnes Magistratus non a Tribubus, sed a Centurijs, fieri solitos esse, quam plurimis doceamur exemplis. Ego sic existimo: Cum singuli Magistratus, siue maiores, siue minores, binis Comitijs fierent; quod iam probatum est; in minore Magistratu creando utraque fuisse Tributa Comitia; in maiore neque utraque Tributa, neque utraque Centuriata, sed priora Tributa, posteriora Centuriata, fuisse. Quod autem opinor, facile ueterum testimonio comprobatur. nam de binis Tributis, in minore Magistratu, significant illa, quae iam ex Oratione pro Plancio recitauimus. de Tributis autem, & Centuriatis, in maiore, uel hic ipse Liuij locus declarat. nominat enim Tribus, cum priora Comitia intelligit. Centurias autem etsi non nominat, eas tamen suffragium in posterioribus Comitijs tulisse, dubium non est. qui enim Centuriatis Comitijs creari Maiores Magistratus dicerentur, si neque in prioribus, neque in posterioribus, Comitijs Centuriae suffragiū ferrent? Haec ipsa de maiore Magistratu bina Comitia, Tributa, & Centuriata, uidetur Cicero in II. Agraria significare, cum ait: Me non extrema Tribus suffragiorum, sed primi illi uestri concursus, neque singulae uoces praeconum, sed una uoce uniuersus Populus Romanus, Cōsulem declarauit. Nam, cum ait, Extrema Tribus suffragiorum; significat non nullos ita Consules esse factos, ut a repulsa minimum abfuerint: cum ex XXXV. Tribubus Consulatum detulissent XVII, & item XVII. negassent, una uero, quae suffragium extrema tulit,

trigesima quincta ad suffragantes XVII. Tribus inclinans, legitimum numerum confecisset. In meis, inquit, Comitijs non ea Tribus, quae suffragium extrema fert, me Consule fecit, sed magno concursu primae singulae Tribus, ita non uarie, ut extremae Tribus suffragia exspectare necesse non fuerit. Significat etiam Liuius lib. IX. M. Liuium Salinatorem & Consulem, & Censorem, a Tribubus esse factum. ait enim sic: M. Liuius in aerarium uenit; &, praeter Maeciam Tribum, quae se nec condemnasset, neque, condemnatum, aut Consulem, aut Censorem, fecisset, Populum Romanum omnem, quattuor & triginta Tribus aerarios reliquit; quod & innocentem se condemnassent, & condemnatum Consulem, & Censorem fecissent, neque infitiari possent, aut iudicio semel, aut Comitijs bis, ab se peccatum esse. Notauimus & in Oratione pro Milone locum; quo ex loco planum fit, non Centurias modo, uerum etiam Tribus, in Consularibus Comitijs suffragia tulisse. Occurrebat, inquit de P. Clodio, mancam, ac debilem, Praeturam suam futuram Consule Milone. eum porro summo consensu Populi Romani Consulem fieri uidebat. contulit se ad eius competitores, sed ita, totam ut petitionem ipse solus etiam inuitis illis gubernaret; tota ut Comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. conuocabat Tribus: se interponebat: Coloniam nouam, delectum perditissimorum scribebat Ciuium. Conuocabat enim Clodius Tribus, ut Scipioni potius, & Hypsaeo, quam Miloni, & Scipioni, aut Miloni, & Hypsaeo, Consulatum demandarent, prioribus scilicet Comitijs: nam, posteriora omnino fuisse Centuriata, necesse est. Hoc ipsum, de binis Comitijs in maiore Magistratu creando, significat & Plutarchus in Catone Vticensi. ait enim, Cum prima Tribus Catonem praetorem declarasset, Pompeium, tonitrua se audiuisse mentitum, Comitia dissoluisse. Praeturam igitur, qui Maior erat Magistratus, Tributis Comitijs datam, satis liquet: cum tamen, & Centuriata deinde esse habita, iam dixerim. Saepe autem contigit, ut, Comitijs utrisque perfectis, produceretur tamen res, ante quam renunciatus esse is, cui Magistratum Populus detulisset. id significant illa uerba pro Milone: Vbi uidit homo, ad omne facinus paratissimus, fortissimum uirum, inimicissimum suum, certissimum Consulem; idq. intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragijs Populi Romani, esse declaratum: palam agere coepit, & aperte dicere, occidendum Milonem. Quibus in Comitijs Populus Milonem Consulem declarauit? nempe, Consularibus: quibus & Milo ipse, & Scipio, & Hypsaeus, petebant. quae cum saepe essent instituta, aut etiam habita; numquam tamen perfecta res est: uel, ut Pedianus ait, ob contentiones Candidatorum; cum aut instituta Comitia, in quibus Po

puli Romani studium erga Milonem ex ipsis suffragijs appareret, perfici non sinerent; aut, iam perfectis, Consulem Milonem a Consule Comitia habente renunciari tumultu excitato non paterentur: uel, quod saepe usu uenit, ob religionem ab aliquo Augure obiectam. Comitia enim iam habita rescindi solere Augure renunciante, significat his uerbis Cicero lib. II. de Legibus: Quid maius est, si de iure quaerimus, quam posse a summis imperijs, & summis potestatibus, Comitiatus, & Concilia uel instituta dimittere, uel habita rescindere? Quid grauius, quam rem susceptam dirimi, si Augur, Alio die, dixerit? Malo enim ita legere, ex Oratione II. in Antonium, quam, ut impressi libri habent, Aliter dixerit. Ob hanc ipsam caussam, ter dilata esse, cum iam suffragia Populus uniuersus tulisset, Praetoria Ciceronis Comitia, existimo. Qua de re sic in suasione Maniliae rogationis: Cum propter dilationem Comitiorum ter Praetor primus Centurijs cunctis renunciatus sum; facile intellexi, Quirites, & quid de me iudicaretis; & quid alijs praescriberetis. Habebantur & a Pontifice Tributa Comitia Pontifici maximo surrogando. Cuius rei notitia ex una parte a Liuio, ex altera a Suetonio, & Plutarcho, colligitur. Nam, praefuisse Pontificem ijs Comitijs, quibus Pontifex Maximus crearetur, indicat Liuius lib. XXV. his uerbis: Comitia inde Pontifici Maximo creando sunt habita. ea Comitia nouus Pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Haec uero, quibus Pontifex Maximus crearetur, Tributa fuisse Comitia, Suetonij uerba declarant: quae sunt haec in C. Caesaris uita: Pontificatum Maximum petijt, non sine profusissima largitione: potentissimosq. duos competitores, multum & aetate, & dignitate, antecedentes, superauit: ut plura ipse in eorum Tribubus suffragia, quam uterque in omnibus, tulerit. Idem & Plutarchus significat: qui etiam duos illos Caesaris competitores, quos Suetonius non appellat, ipse nominat. Ait enim alterum fuisse P. Seruilium Isauricum, alterum Q. Lutatium Catulum: quorum utrumque Consularem eo tempore fuisse, Seruilium etiam Triumphalem, ex annalibus constat. Quod si paullulum mihi licet, meo more, dubitare, libenter quaeram, Cethegus ille, a quo Pontifice Comitia habitā Liuius ait, utrum Pontifex pari cum multis dignitate, an uero Pontifex & ipse Maximus, fuerit. Pontificem fuisse Maximum, non est, ut credi possit. nam, si Maximus ipse Pontifex est, cur Pontifici Maximo creando habet Comitia? an, ut essent eodem tempore duo Pontifices Maximi? hoc quidem absurdum magnopere est. sin, non fuisse Maximum Pontificem Cethegum, sed unum de Collegio Pontificum, dicemus: a Liuio dissentiemus: qui aliquanto ante illa uerba, quae iam recitauimus, eodem libro

sic ait: Aliquot publici Sacerdotes mortui eo annô sunt, L. Cornelius Lentulus Pontifex Maximus, & C. Papirius C. F. Masso Pontifex, & C. Furius Philus Augur, & C. Papirius L. F. Masso Decemuir Sacrorum. in Lentuli locum C. Cornelius Cethegus, in Papirij Cn. Seruilius Caepio, Pontifices suffecti sunt. Et deinde reliqua. Non obscure significat, factum esse Cethegum Pontificem Maximum: si quidem in locum Lentuli, qui Pontifex Maximus fuerat, suffectus est. Tollitur dubitatio sic. Duo Pontifices erant, qui Maximi dicebantur, impari tamen dignitate: alter, qui Sacerdotibus omnibus, Sacrisque, praeerat, qui Tributis Comitijs creabatur; alter, qui non a dignitate, sed a Sacerdotij uetustate, Maximus appellabatur, quod in Collegium Minorum Pontificum primus uenisset. quo mortuo, non dicebatur Maximus is, qui surrogatus esset, sed tantummodo Pontifex: quia, quod cognomen uetustas Sacerdotij dabat, id in eum, qui postremus esset cooptatus, conferri simul cum Sacerdotio non poterat. & hoc est caussae, cur Liuius, cum L. Cornelium Lentulum Pontificem Maximum nominauerit, non subiungit de Cethego Pontifice Maximo in Lentuli locum suffecto; sed tantum ait, eum Pontificem esse factum; eiusque, & Cn. Seruilij Caepionis, dignitatem adaequat; quia Pontifices simul nominat, sine ulla distinctione cognominis, quod Lentulus uetusti iure Sacerdotij habuerat. De quo, ne quis haec me per somnij phantasmata putet inuenisse, Festi uerba recitabimus. Is igitur haec de duobus Maximis Pontificibus: Maximus Pontifex, quod maximus rerum, quae ad sacra, & religiones, pertinent, iudex sit, uindexq. contumaciae priuatorum, Magistratuumque. Minorum Pontificum Maximus dicitur, qui primus in id Collegium uenit; item Minimus, qui nouissimus. Semel etiam Tribunorum pl. Comitijs, quae Tributa fuisse diximus, Pontificem Maximum praefuisse, legimus in Liuio lib. III. cum enim ad sedandas discordias inter Senatum, Plebemque, conuenisset, ut decem Tribuni pl. crearentur: censuit Senatus, ut Q. Furius Pontifex Maximus, quod Magistratus nullus erat, Tribunos pl. crearet: quod, praeter Liuium, scripsit etiam Cicero, in Oratione pro C. Cornelio. et interpres Pedianus Pontificē Maximū, cuius nomen Cicero non ponit, ait fuisse M. Papirium: cum Liuius Q. Fusium appellet. Iam igitur ostendimus, a Quaestore, ab Aedili pl. a Tribuno pl. ab Aedili Curuli, qui Minores Magistratus erant, item a Consule, a Pontifice, Tributa Comitia esse habita. Reliquum est, an a Praetore haberentur, ut consideremus. Tributa Comitia Praetoribus creandis Praetor non habebat: non solum ob eam caussam, quia Praetura, quae Minores inter Magistratus erat, non Tributis, sed Centuriatis, Comitijs dabatur: uerum etiam, quia non a

Praetore,

Praetore, sed a Consule, Praetoria Comitia habebantur. quod cum Messalla docet in libro de Auspicijs apud Gellium, tum Liuius exemplo confirmat in libro xxxix. Ob has igitur caussas Minoribus creandis Magistratibus Tributa Comitia Praetor non habebat. Descendamus ad Minores. Aedilis Curulis, qui fuit Magistratus inter Minores honoratissimus, quia sella Curuli solus sedit, & ordine petitionis ultimus erat, non a Praetore, sed ab Aedili Curuli, creabatur. quod, exemplo Cn. Flauij, e Pisonis historia, iam ostendimus. Tribunus pl. & ipse non a Praetore, sed a Tribuno pl. creabatur. Cuius rei cum argumenta, ac testimonia, ueteris historiae multa sunt, tum apud Liuium lib. III. expressa de Duillio Tribuno pl. Tribunicia Comitia habente mentio est. Aedilem pl. cum ante Praeturam Aedilitas pl. multis annis Romae fuerit, numquam a Praetore creatum crediderim, sed ab eo Magistratu, a quo creatus ab initio est. nec uero dubitauerim, quin is fuerit Tribunus pl. quandoquidem et petentibus Tribunis pl. ijs, qui primi facti sunt, tamquam eorum administros, creatos esse Aediles pl. Dionysius lib. VI. prodidit: et, Plebeium Magistratum a Plebeio potius, quam a Patricio, creatum esse, facile crediderim. Plebeius autem, qui Aedilium pl. Comitijs praeesset, excepto Tribuno pl. Magistratus erat nullus. Nam, ut ipsi Aediles insequentis anni Aediles crearent, minus uerisimile est, quam si de Tribunis pl. opinemur. quos enim creari suae potestatis administros uoluerunt, ut ex Dionysio iam ostendimus; eorum Comitia cur ipsi habere noluerint, non uideo. Quaestorum Comitia ne ipsa quidem a Praetore, qui multis annis post Quaestores creatos institutus est, sed aut a Consule, aut a Quaestore ipso, habita crediderim. Nam a Tribuno pl. aut ab Aedili pl. hoc est Magistratu Plebeio, Patricium Magistratum esse factum, (erat enim inter Magistratus Patricios Quaestura) uerisimile non uidetur. infra Quaesturam erant alij Minores Magistratus, Triumuiri Capitales, Triumuiri Mensarij, Triumuiri Monetales: quos nominabimus in libro de Magistratibus. hi, si coniecturae locus est, a Praetore Tributis Comitijs omnes creati sunt. Duco autem coniecturam a simili. Nam apud Liuium lib. xxv. scriptum uideo, Praetorem Vrbanum ijs Comitijs praefuisse, quibus creati sunt Quinqueuiri muris, turribusque, reficiendis, et Triumuiri bini, uni sacris conquirendis, donisq. persignandis, alteri reficiendis Aedibus Fortunae, et Matris, Maturae et Spei. et Festus Pompeius ex Lege L. Papirij Tribuni pl. uerba recitat: quae Treuiros Capitales a Praetore Vrbano Comitijs creatos significant. Quod cum ita sit: de ceteris infra Quaesturam Minoribus Magistratibus, non absurde, ut opinor, idem existimabitur. Inuenio tamen, et ab Interrege habita Tributa Comitia Tribu-

nis mil. Consulari potestate creandis; et a Praetore Vrbano, cum Triumuiros Capitales, aut Praefectos opidorum, designari uellet.

Comitia Tributa
quibus locis habita sint.

Q VEMADMODVM Tributa Comitia, modo Magistratuū, modo Legum, caussa; sic modo in Foro, modo in Campo Martio, habebantur: in Foro, cum Leges ferebantur; in Campo, cum Magistratus creabantur. Legimus et in Capitolium, ad accipiendas Leges, Populum tributim conuenisse. sed, Capitolium intra Fori terminos fuisse, ex P. Victoris libello, de Regionibus Vrbis Romae, perspicuum fit. Ac, de Legibus in Foro latis, Populo tributim conuocato, ita crebra est in antiquorum libris mentio, ut, exempla recitare, superuacaneum uideatur. quas enim rogationes Tribuni pl. tulerunt, omnes tum Tributis Comitijs, tum in Foro, latas esse, animaduertimus. De Tributis auté Comitijs in Campo Martio habitis, exstant haec Ciceronis uerba in I. ad Atticum epistola: In Cāpo Comitijs Tribunicijs ad XVI. Kal. Sext. competitores, qui certi esse uidebantur, Galba, et Antonius, et Q. Cornificius. Tribunicia enim fuisse Tributa, ex Gellio patet: qui, praeter Praetorem, Consulem, Censorem, reliquos ait & fuisse Minores Magistratus, et Tributis Comitijs creatos. Alterum exemplum est item ad Atticum lib. IV. his uerbis: In Campo Martio saepta Tributis Comitijs marmorea sumus, et tecta, facturi.

Comitia Tributa
quo tempore haberentur.

C VM, ineundis Magistratibus non eundem diem per omnia Reip. tempora seruatum esse, uideam: sequitur, ut, nec eundem mensem habendis Comitijs legitimum fuisse, existimem. quo autem mense Maiores Magistratus Centuriatis Comitijs designati sunt, eo Minores quoque Tributis esse designatos facile aliquis possit conijcere. Ego autem hoc non omnino per omnia Reip. tempora seruatum existimo, sed tantum per ea tempora, cum Kalendis Ianua-

rij

trij Consules Magistratum inierunt. cum enim Consulatus capiendi legitimus dies fuit Kalendae Sextilis, aut Idus Maij, aut Idus Decembris, aut Kalendae Octobris, aut Idus Martij: (his enim diebus Consules, aut Tribunos mil. Consulari potestate, Magistratum iniuisse, in libro de Magistratibus ostendemus) tunc, eodem mense omnia omnium Magistratuum Comitia esse habita, credibile non est. Assenserim fortasse de Minoribus Magistratibus, qui Patricij essent, idest de Quaestore, & Aedili Curuli: sed in designandis minoribus plebeijs diuersam puto rationem fuisse. uerbi caussa. Ineunt Magistratum Consules Idibus Martijs: quod diu seruatum est. ergo ante Idus Martias designati sunt. Tribuni pl. non Idibus Martijs, sed IV. idus Decembres, Magistratum inierunt: quod, ab initio Tribuniciae potestatis institutum, numquam deinde est immutatum. An ante Idus Martias ipsos quoque designatos esse dicemus? uerisimile non uidetur. nouem enim mensibus ante diem ineundi Magistratus designati fuissent, eoq. etiam amplius, quo longius ab ineundi Magistratus die Maiorum Magistratuum Comitia distabant. non enim statim post designationem Magistratum Consules, aut alij Maiores Magistratus, inibant. idq. iam tum usitatum fuisse, cum Decemuiri creati sunt, significat libro III. Liuius his uerbis: Decemuiri creati Ap. Claudius, T. Genucius, P. Sestius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpicius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Postumius. Claudio, & Genucio, quia designati consules in eum annum fuerant, pro honore honor redditus. Distinguendum igitur, & ita statuendum: Tributa Comitia, si Patricij Minores Magistratus designarentur, eodem tempore, quo Centuriata, esse habita: sin Plebeij, multo post. idq. tam diu seruatum fuisse, crediderim, quamdiu Maiores Magistratus aliquot mensibus ante Minores Magistratum inierunt. nam, cum aut Idibus Decembribus, aut Kalendis Ianuarijs, aut etiam fortasse Kalendis Octobribus. Consulatus initium fuit: tunc, eodem mense omnes Magistratus esse designatos, siue Maiores essent, siue Minores, consentaneum est. Postremis quidem Reipublicae temporibus, Quinctilem designandis cunctis Magistratibus legitimum fuisse mensem, ex epistola I. Ciceronis ad Att. satis cōstat. quae ipsa epistola, Tribunorū pl. Comitia ante Consularia esse habita significat: credo, propter eam caussam; quia, quemadmodum Tribuni pl. Magistratum ante Consules inibant, sic ante Consules designari aequum fuit. inibant autem Consules, Ciceronis aetate, Magistratum Kalendis Ianuarij: quod studiosi norunt omnes: Tribuni uero IV. Idus Decembris. quod Liuius indicat libro XXXIX. his uerbis: Antiatem auctorem refellit Tribunus pl. M. Naeuius: aduersus quem Oratio inscripta P. Africani

est.

est. Naeuius hic Magistratum non inijt P. Claudio, L. Porcio Consulibus, sed inijt Ap. Claudio, M. Sempronio Consulibus, ad iv. Idus Decembris. inde tres menses ad Idus Martias sunt, quibus P. Claudius, L. Porcius Consulatum inierunt. Cuius loci auctoritare uidetur Dionysii locus posse corrigi. nam libro vi. de primis Tribunis pl. sic ait: Δημαρχικὴν ἐξουσίαν πρῶτοι παρέλαβον οἱ πέντε ἄνδρες ἡμέρᾳ τετάρτῃ πρὸ τριῶν. εἰδῶν Δεκεμβρίων, ὥσπερ καὶ μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου γίνεται. Scripsit, opinor, Dionysius, πρὸ τῶν εἰδῶν, non, ut impressum est in uulgatis libris, πρὸ τριῶν εἰδῶν. Quis enim umquam sic locutus est, aut quid omnino significat, ἡμέρα τετάρτη πρὸ τριῶν εἰδῶν? At uero, si legas, ἡμέρᾳ τετάρτῃ πρὸ τῶν εἰδῶν, aperta, & Latinis etiam hominibus usitata, locutio erit. nam, Die quarto ante Idus, &, Ante diem iv. Idus, & Ad iv. Idus, &, iv. Idus, cum dicimus, ueterem loquendi consuetudinē imitamur, & eundem diem significamus. Neque uero Pediani uerba uacare mendo existimauerim, ubi explanat illud secundae Orationis in Verrem: P. Sulpicius Magistratum ineat necesse est nonis Decembribus. ait enim, Sulpicium eo die Tribunum pl. futurum. Quod certe si ita scripsit Pedianus, imperite scripsit. sed culpam in librarios potius conferamus, qui libros mendosissime scribere consueuerunt. non enim ignotum Pediano potuit esse, Tribunos pl. Magistratum inijsse iv. Idus Decembris: praesertim cum id perpetuo seruatū sit, iam ab eo tempore, quo Tribunicia potestas Romae est instituta. Itaque dixit Dionysius, ὥσπερ καὶ μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου γίνεται. Aut igitur ex ipsa consuetudine, quae numquā immutata est, aut ex Liuio, ac Dionysio facile fuit Pediano cognoscere, non Nonas Decembris, sed iv. Idus Decembris, legitimum ineundi Magistratus diem Tribunis pl. fuisse. Praeterea, cur de mendo suspicer, etiam illud facit, quod, si Tribunus pl. designatus fuisset Sulpicius, nominasset illum Cicero cum Manlio, & Cornificio. non enim partite dixisset, sicuti dixit, Q. Manlium, & Q. Cornificium, duos seuerissimos, atque integerrimos, iudices, quod Tribuni pl. tum erunt, iudices non habebimus. P. Sulpicius, iudex tristis, & integer, Magistratum ineat necesse est Nonis Decembribus. Non, inquam, a duobus Tribunis pl. Manlio, & Cornificio, Sulpicium, si & ipse Tribunus pl. esset designatus, seiunxisset, sed una omnes nominasset. Nec leue etiam illud est argumentum, ad indicandam, Pediani dicam, an librarij, culpam; quod Sulpicius, qui fuit e gente Patricia, Tribunus pl. esse non potuit: cum Tribunatus pl. solis Plebeijs daretur.

Comitia Tributa quibus de caussis haberentur.

Ribvta Comitia tum ad Magistratus creandos, tum ad Leges sciscendas, habita esse, exempla declarant. dicerem, et ad Bella iubenda; nisi legis nomen ita late patere cognouissem, ut etiam actiones de Bello indicendo comprehenderet. quidquid enim Comitijs ageretur, de eo Populus rogabatur: et rogantis actio Rogatio dicebatur. Rogationem autem Legis nomine appellatam esse, sicuti et Legem Rogationis, ex Gellij libro x, et ex ipso ueterum testimonio, notum est. Magistratus non omnino omnes Tributis Comitijs creabantur, sed ij dumtaxat, qui Minores dicebantur: qui erant, ut etiam dicemus in libro de Magistratibus, Quaestura, Aedilitas pl. Tribunatus pl. (etsi, Magistratum fuisse, Plutarchus negat; sed Magistratum tamen et Cicero, et historici nominant) Aedilitas Curulis: praeterea Centumuiri litibus iudicandis, Triumuiri Capitales, Triumuiri nocturni, Triumuiri Monetae cudendae, Quaestores Parici, Tribuni Aerarij, Tribuni militum comitiati, et alij, opinor; quos omnes illa uerba significant, quae sunt apud Ciceronem libro III. de Legibus: Minores Magistratus partiti iuris plures in plera sunto. Quem locum, si ita legatur, non esse mendosum, ut nonnullis uisum est, ostendemus in libro de Magistratibus: qui erit ad III. librum Ciceronis de Legibus quasi Commentarius. Praefectos etiam Opidorum, non omnes tamen, sed aliquot, in hunc ordinem refero: quia creatos a Populo legimus in Festo. Nec dubitandum est, quin et ea Tributa fuerint Comitia; quibus Triumuiros deducendis Colonijs in Capitolio creatos esse, scripsit Liuius libro XXXIV. qui, etsi Tributa non nominat; quia tamen habita in Capitolio dicit, satis aperte declarat Tributa fuisse. nam Centuriata non in Capitolio, sed extra Vrbem in Campo Martio, habita esse, ex Dionysio, Liuio, Cicerone, Gellio, satis liquet. Vt omittam, quod in Gellio legimus, Centuriatis Comitijs tantum eos Magistratus, qui Maiores dicebantur, esse designatos. Quod cum ita sit: sequitur, ut reliquos omnes Tributis Comitijs Populus creauerit. Pôtificem quoque Maximum, qui tamen non Magistratus, sed honor, fuit, cum in Liuij libro XXXV. Comitijs creatum legerem, de Tributis accipiendum putaui: quia Caesarem Tributis Comitijs maximum Pontificem esse factum, e Suetonio, Plutarcho, Dione, cognouimus. Sed

H de

de Pontificis Maximi, ac reliquorum Sacerdotum, creatione, in duobus libris, de Legibus, et de Religione, haud paullo fusius agemus. Nunc, quando, propositis Tributorum Comitiorum caussis, eam, quae ad Magistratus attinebat, explicauimus; alteram, quae superest, de Legibus, aggrediamur. Legum caussa Tributa Comitia habebantur; siue de iure ciuili Lex ferretur, siue de criminibus uindicandis, siue de Bello indicendo, siue de Prouincia mandanda, siue de Pace facienda, Foedere ue percutiendo, siue de Imperio abrogando, siue de Ciuitate danda, siue de capite Ciuis. Legis enim nomine continebatur, quidquid horum cum Populo ageretur. Neque uero id, quod dixi, generale est, ut ijs omnibus de rebus, quas nominaui, Leges omnes Tributis Comitijs ferrentur. Nam, ut incipiam a Iure Ciuili, et a criminibus; quae utraque priuari Iuris sunt; ut in libro de Legibus ostendemus: Leges XII. Tabularum, in quibus dubium non est de iure priuato fuisse multa, Centuriatis Comitijs latas esse Legimus. de Bello autem indicendo quod dixi, ita recte dictum affirmo, si sic accipiatur, Tributis non saepe esse actum, Centuriatis saepissime: ut, cum Veientibus indictum bellum est, Consulibus A. Cornelio Cosso, T. Quinctio Poeno iterum; & Philippo Macedonum Regi, Ser. Sulpicio Galba, C. Aurelio Consulibus; et Perseo Philippi filio, P. Licinio, C. Casio Consulibus. Quae Liuij tribus libris, IV, XXXI, XLII. notanimus. Tributis autem Comitijs aduersus Veliternos bellum esse iussum, idem Liuius libro VI. tradidit. sed, siue Tributis, siue Centuriatis, Comitijs de bello actum est; semper prius Senatum esse consultum, deinde ad Populum latum, idem, quo tam saepe utimur teste, Liuius dixit libro XLII. De Prouincia mandanda neque semper Tributis, neque semper Centuriatis, Comitijs actum est. Tributis actum esse, cum Q. Fabio Maximo Etruria Prouincia decreta est, libro X. Liuius ostendit; Centuriatis, cum P. Scipionem, eum, qui Africanus postea dictus est, Proconsulem in Hispania esse Populus iussit, idem Liuius libro XXVI. tradidit. Sequuntur tria capita, de Pace facienda, Foedere percutiendo, Imperio abrogando. In his exceptioni locus non est. Leges enim omnes, quae ad haec spectarent, Tributis Comitijs latas esse, historiae demonstrant. Tantum illud quaestione dignum uideri potest; cur, cum de bello, aduersus Philippum, Macedonum Regem, inferendo Centuriaris Comitijs esset actum; quod apud Liuium libro XXXI. scriptum est: mox de Pace cum eodem facienda Tributis Comitijs actum sit; quod libro XXXIII. apud eundem Liuium obseruauimus. mihi hoc uidetur fuisse caussae: quod, cum Cẽturiata Comitia Tributis dignitate praestarent; inq. ijs Maiores Magistratus creari mos fuerit; Senatus, siquid grauius agendum esset,

Centu-

Centuriatis potius, quam Tributis, committebat. grauiorem autem fuisse actionem de Bello, quam de Pace, nemo dubitat. tunc enim agebatur de bello suscipiendo; cum aut, nisi susciperetur, aditura periculum Resp. uideretur; aut, iniurias alicuius ulcisci, ad Populi R. dignitatem pertineret. at de pace tunc agebatur; cum, sublato periculi metu, iam in tuto res esset; finis autem belli non ad uitandā calamitatem, sed cōmodi caussa, quaereretur. numquam enim Populus Romanus sine aliqua utili cōditione pacem fecit. Quanto igitur pluris est, Periculum repellere, aut dignitatem tueri, quam emolumentum aliquod parere: tanto magis ad Centuriata Comitia, quam ad Tributa, belli actio pertinuit. Quod cum ita sit: semel tamen, quod meminerim, Tributis Comitijs actum de bello legimus, sed eo bello, in quo periculi nihil esset, aduersus Veliternos Colonos, qui defecerant: ut ad sumendam potius de Veliternis poenam, quam ad bellum gerendum, exercitus ire uideretur. non enim dubito, quin, si maioris momenti res fuisset, bellum a Centurijs potius, quam a Tribubus, iussum esset: sicuti paucis ante annis factum animaduerto, cum Veientibus bellum est indictum, Consulibus, ut iam dixi, A. Cornelio Cosso, T. Quinctio Poeno iterum. De Ciuitate danda, quod Populi ius fuisse patet ex Oratione pro Balbo, semper Comitijs actum est, sed, ut opinor, Centuriatis, ante Legem Hortensij Dictatoris; post Legem Hortensiam, Tributis. non enim dubito, quin Ap. Claudio Sabino, quem non modo ante Legem Hortensiam, sed etiam ante Coriolani damnationem, ab Regillo Romam transfugisse, Liuius, & Dionysius tradiderunt, Centuriatis Comitijs Ciuitas data sit. Nam, si antequam de Coriolano iudicium fieret, Appius Ciuitate donatus est: qui possumus de Tributis Comitijs existimare, cum ante Coriolani iudicium numquam Populum, nisi per Centurias, conuocatum, suffragia tulisse, libro VII. Dionysius affirmet? Praeterea, a quo Magistratu haberentur Tributa Comitia, cum, quo tempore Ap. Claudius Ciuitate donatus est, Tribuni pl. creati nondum essent? Dicet aliquis, A Consule. Negatur. Nam, ut omittam, quod ab aetate Seruij Regis, qui Centuriata Comitia instituit, ad usque creationem Tribunorum pl. nullam Tributorum Comitiorum mentionem inuenio: credibile non est, ea de re Consulem Tributis Comitijs usum esse potius, quam Centuriatis, quae Senatui non minus, quam Populo, probarentur. Tributa enim uoluntatem tantummodo Plebis, Centuriata uniuersae Ciuitatis, significabant: quod q. ius a Tribubus sancitum esset, eo iure Plebem dumtaxat obstrictam fuisse, a Laelio Felice acceptum Gellius narrat. Quam ob caussam Q. Hortensius Dictator Legem tulit, ut, quod Plebs iussisset,

eo Quirites omnes tenerentur. De quo fusior erit in libro de Legibus tractatio. Cur igitur Consul ad Tribus potius, quam ad Centurias, ferret de Ap. Claudio Ciue adsciscendo; cum Appium, magna Clientum comitatum manu, ut Liuij uerbis utar, Romam aduenientem non minus libenter Senatus, quam Populus, exceperit quod ex Dionysij libro V. & Liuij libro II. colligitur. Centuriatis igitur, non dubito, quin actum & de Appio sit, & de L. Manilio Tusculano; cui Ciuitatem, approbantibus cunctis, esse datam, Liuius libro III. tradidit, & siquis praeterea ante Legem Hortensiam in Ciuitatem receptus est. post eam uero Legem, cum Tributa Centuriatis essent aequata, Tributis potius, quam Centuriatis, de danda Ciuitate actum est. Itaque rogationem a Tibuno pl. ad Plebem esse latam, ut Mutines Ciuis Romanus fieret, apud Liuium libro XXVII. notauimus. quod Tributis Comitijs esse factum, satis patet. quia rogationes Tribunorum pl. Centuriatis, ut iam diximus, non ferebantur. Post Hortensij uero Dictatoris Legem, de Ciuitate Mutini danda actum esse, facile est ex Annalibus Populi Romani cognoscere. Extremum caput erat de capite Ciuis. Quo ipso in capite considerando, ab Vrbe condita ad ultima Reip. tempora percurremus. sic enim necesse est. Romulus suam Ciuitatem, quasi tenerum, ac rude, corpus, Legibus confirmauit. ipse de maximis rebus, ut Dionysius libro II. significat, indicabat: ut tamen a Rege condemnatis ad Populum prouocatio esset. quod cum Liuius in M. Horatij caussa libro I, tum Seneca libro Epistolarum XIX scriptum reliquit. idq. ius a P. Valerio Poplicola post eiectos Reges confirmatum, renouatumque, est. tulit enim legem in Consulatu de prouocatione aduersus Magistratus ad Populum. itaque anno ab Vrbe condita CCXXC. Consulibus Aemilio, & Virginio, audita uox est Voleronis, de Plebe hominis, aduersus Consules ad Populum prouocantis: & anno CDXXIIX. Consulibus L. Furio Camillo II, D. Iunio Bruto Scaeua, aduersus L. Papirium Dictatorem M. Fabius pro filij capite prouocauit, cum tamen aduersus Dictatorem infirmam, inanemque, prouocationem esse constaret. Sed & in caussis, quae capitales non essent, prouocationem ad Populum uideo fuisse. Nam, ut apud Liuium libro XL. legimus, cum C. Seruilius Pontifex Maximus L. Cornelio Dolabellae, Duumuiro Naua li, multam dixisset; prouocauit Dolabella, certatumq. ad Populum est. Iudicauit igitur Populus iam inde a Regibus ex prouocatione. utrum autem Tributis, an Curiatis, an Centuriatis, Comitijs iudicauerit; seruato temporum ordine, quam breuiter licebit, explicabo. Ante Seruium Regem Centuriata Comitia non fuisse, ex Dionysio, & Liuio, satis constat. Restat igitur, Tributa ne, an Curia

ta,

ta, fuerint, ut consideremus. Quod etsi dijudicare difficile est: quae tamen legendo notauimus, in medium afferemus, ut, quibus argumentis nostra nitatur opinio, cognoscatur. Liuius ante Seruium Regem neque Tributa Comitia, neque Curiata, nominat. tantum ait libro I, eos, qui ante Seruium regnauerant, hoc ab Romulo traditum seruasse, ut uiritim suffragium eadem ui, eodemq. iure, promiscue omnibus daretur. Tribus uero, aut Curias, aut Tributa, & Curiata, Comitia non nominat. itaque, quod ad Liuium attinet, in dubio res est. Quid Dionysius? ne hic quidem aut Tributa, aut Curiata, Comitia nominat. de Curijs tamen libro II. mentionem facit his uerbis: Plebi deinde Romulus haec tria permisit, Magistratus creare, Leges sciscere, de Bello decernere, cum Rex uellet, ita tamen, ut horum absoluta potestas non esset, nisi Senatus approbasset. ferebat autem Populus suffragium, non uiritim, sed per Curias conuocatus: quodq. pluribus uisum erat Curijs, ad Senatum referebatur. Idemq. libro IV. confirmat. Quo, nisi fallor, satis liquet, ante Seruium Regem utra Comitia fuerint, Curiata, an Tributa. quibus enim in Comitijs Curiae suffragium tulerunt, nimirum illa Curiata potius, quam Tributa, dicemus. Quod autem ait Liuius uiritim suffragium esse datum; Dionysius autem, Populum tulisse suffragium, non uiritim, sed per Curias conuocatum: non uidetur inter eos conuenire; cum tamen, ut ostendam, controuersiae nihil sit. non enim, Populum suffragia uiritim tulisse, Dionysius negat; (nam, si negaret, manifeste a Liuio dissentiret) sed ait, Populum ad ferenda suffragia conuocatum esse non uiritim, quod fuisset infinitum, sed per Curias: quae cum XXX. essent, nominatim unaquaeque citabatur, suffragijs tamen, ut ait Liuius, uiritim datis. ita nec de suffragijs uiritim datis Dionysius negat, nec Liuius de Populo per Curias conuocato: sed, quod habet Liuius, id Dionysio deest; quod Dionysius, id Liuio: utrumque autem ex utroque colligitur; Populum per Curias esse conuocatum; conuocato suffragia uiritim data. nec uero, latis suffragijs ex maiore suffragiorum numero deliberatum, statutumq. esse aut de Lege, aut de Magistratu, aut de Bello, crediderim: sed potius Curiarum habitam esse rationem existimo; ut, quod pluribus uisum esset Curijs, sicuti & Dionysij uerba proxime recitata significant, id, tamquam a Populo iussum, ratum, ac firmum, haberetur, si modo & Senatus deinde comprobasset. Atque hoc, de Curiatis Comitijs ante Seruium Regem, eo mihi certius est, quam de Tributis, non modo ob eam caussam, quod Curias tum tulisse suffragium Dionysius ait, Tribus autem nemo ex ijs, qui de rebus Romanis aut Latine, aut Graece, scripserint: uerum etiam, quia tantam Populi multitudinem, quanta in Forum ad ferenda suffragia conue-

niebat, uero similius est in xxx. potius Curias, quã in tres tantum Tribus, ordinis caussa, discretam in Comitijs affuisse. Est etiam apud Varronem locus libro I v. de lingua Latina, qui me in hac opinione ualde confirmat. Comitium enim, qui locus in Foro fuit, ait propterea dictum esse, quod eo coibant Comitijs Curiatis, & litium caussa. Quod si quis obijciat, non ideo probari, sola fuisse Curiata, sed potuisse bina Comitia ante Seruium esse, Curiata, & Tributa; ut Curiata in Comitio, quod ait Varro, Tributa uero alibi facta sint: ego aduersus hunc Festi Pompeij testimonium recitabo: qui Curiata tantum Comitia a principio fuisse significat. Comitiales, inquit, dies appellabant, cum in Comitium conueniebant: qui locus a Coeundo, idest simul ueniendo, est dictus. Si Comitiales dies ij fuerunt, quibus in Comitium Populus conueniebat: ergo extra Comitium Comitia fuere nulla. quod si extra Comitium Comitia nulla; & ea, quae in Comitio facta sunt, Curiata Varro appellat; cuius coitionis caussa Comitio nomen inditum esse dicit: certe ante Seruium Regem Curiata dumtaxat Comitia fuerunt. Verum, unde conijcis, dicet aliquis, Varronem, & Festum, de temporibus ante Seruium Regem significare. qui probas, de temporibus Reip. significari non posse, quibus & Tributa, & Curiata, & Centuriata, Comitia sunt habita? Facile respondetur. Neuter de temporibus post Seruium Regem potuit significare? primum, quia loquuntur de illo tempore, cum Comitio nomen est inditum: quod, multis ante Seruium annis, regnante Romulo, fuisse, Plutarchus in Romulo tradit: deinde, cum dicat Festus, Comitiales dies eos fuisse, quibus in Comitium conueniebant, necesse est, ut de consuetudine, quae fuit ante Seruium, intelligat. nam, post Seruium, qui Centuriata Comitia instituit, in Campum Martium, qui erat extra Vrbem, potius, quam in Comitium, quod in Foro erat, Comitialibus diebus Populus conueniebat. Classibus enim, & Centurijs, a Seruio inuentis, per aliquot annos in Campo Martio dumtaxat Populus centuriatim suffragia tulit, siue de Lege, siue de Magistratu, siue de Bello, rogaretur. mox in Cn. Marcij Coriolani iudicio suffragium ferre Tribus coeperunt: aliquotq. post annis, ut idem in Plebeijs magistratibus rogandis seruaretur, Voleronis Tribuni pl. lege factum est. sed, neque dum sola Centuriata fuerunt, neque, postea quam Tributa sunt instituta, in Comitio tantum suffragia esse lata, licet opinari: cum non modo Centuriata, ut dixi, in Campo Martio semper habita sint, uerum & ipsa Tributa, quoties creandorum caussa Magistratuum haberentur. ergo necesse est, ad ea tempora Festus respexerit, quae fuerant ante Seruium Regem; cum Populus Comitiorum caussa ex Vrbe non exibat, sed in Comitium, hoc est in Forum, quacumque de re

consu-

consulendum esset, coire solitus erat: quando, post Seruium coiuisse in Campum Martium, liquido probatur. Curiatis igitur Comitijs, a Tullo Hostilio Rege, usque ad Seruium Regem, iudicatum esse existimo: non quod & ante Hostilium prouocatio ad Populum non fuerit: hoc enim ius, non dubito, quin, ex Lege, a Romulo lata, Populus acceperit; sed, quod iudicium de capite Ciuis ante Hostilij tempora Romae nullum fuit. qua de re Ciceronis uerba in Oratione pro Milone sunt haec: In qua tandem Vrbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quae primum iudicium de capite uidit M. Horatij, fortissimi uiri: qui, non dum libera Ciuitate, tamen Populi Romani Comitijs liberatus est, cum sua manu sororẽ esse interfectam fateretur. Habemus igitur a Cicerone, primum in caussa capitali M. Horatium esse iudicatum. regnante autem Hostilio iudicatum esse, habemus a Liuio. ergo, cum ab Hostilio ad Seruium Curiatis Comitijs de capite Ciuis iudicatum dico, non respicio ad illud tempus, quo Lex de prouocatione ad Populum lata est, sed ad illud, quo primum de capite Ciuis iudicium fuit. nam, ante Hostilium, Legem de prouocatione fuisse, uidetur Liuius libro I. significare, cum ait: Rex, Concilio Populi aduocato, Duumuiros, inquit, qui Horatio Perduellionem iudicent secundum Legem, facio. Lex horrendi Carminis erat. Duumuiri Perduellionem iudicent: si a Duumuiris prouocarit, prouocatione certato. Quod si ante Hostilium prouocatio fuit; datam a Romulo potius, quem Populo gratissimum fuisse Liuius tradit, quam a Numa, cuius in colenda religione studium omne fuit, existimauerim. Vt ut fuerit; iudicauit Populus Curiatis Comitijs usque ad Seruium Regem. Seruius Curiata sustulit, & Centuriata induxit: Populusq. deinde, non, ut antea, per Curias, sed per Centurias, conuocatus, non modo de Ciuium capite iudicauit; sed & bella iussit, & Magistratus creauit, & omnino omnia transegit. Iudicandi autem per Centurias consuetudo ad eum annum perdurauit, quo Cn. Marcius Coriolanus damnatus est. nam, cum inter Patricios, & Plebeios, acerrima contentio fuisset; quia Patricij Marcium iudicari, ut mos erat, Centuriatis Comitijs uellent, in quibus multo plures Patriciorum, quam Plebis, erant Centuriae; Plebeij autem Tributis, in quibus, uniuerso Populo suffragia uiritim ferentre, Plebs Patricijs numero praestabat: ad extremum, concedentibus Patricijs, Populus non Curiatis Comitijs, ut ante Seruium Regem fieri solebat, neque Centuriatis, ut post Seruium seruatum est, sed Tributis, de Coriolano iudicauit. mansitq. ea consuetudo usque ad Decemuiros: qui rursus eam potestatem a Tribubus ad Centurias transtulerunt: scriptaq. sunt ab ijs haec uerba, aut huius modi, in XII. Tabulis: ut etiam

in

in ea pro Sextio notauimus: De capite Ciuis, nisi per Maximum Comitiatum, ne ferunto. Maximum autem Comitiatum interpretatur Cicero Centuriata Comitia, libro III. de Legibus; cum haec uerba, de XII. Tabulis translata, sed suis ab ipso Legibus inserta, explanat: quo loco illud addit: Descriptus Populus Censu, Ordinibus, Aetatibus, plus adhibet ad suffragium consilij, quam fuse in Tribus conuocatus. Quam ob caussam, cum P. Clodius Tribunus pl. Populo per Tribus conuocato Legem tulisset, ut Ciceroni, quia Ciues Romanos indicta caussa condemnasset, aqua & igni interdiceretur: inique factum, quia non Tributis, sed Centuriatis, Comitijs de capite Ciuis iudicari XII. Tabulae iuberent, in libro III. de Legibus Cicero disputat. Lucius, inquit, Cotta dicebat, nihil omnino actum esse de nobis: praeter enim quam, quod Comitia illa essent armis gesta seruilibus; praeterea neque Tributa capitis Comitia rata esse posse, neque ulla priuilegij: quo circa nihil nobis opus esse lege, de quibus nihil omnino actum esset Legibus. Haec Cicero: qui suam caussam XII. Tabularum auctoritate, ac iure, tuetur. sed ante Ciceronis aetatem clarorum uirorum exempla non desunt, quorum de capite Comitijs Tributis actum est. multos enim uideo Tribunicijs rogationibus post XII. Tabulas in exsulium esse missos, ut P. Popillium, de quo tulit C. Gracchus; Q. Metellum Numidicum, de quo L. Saturninus; alios praeterea: quos Tributis Comitijs esse damnatos ob eam caussam existimo, quia Centuriata Tribunis pl. habere non licebat. in Centuriatis enim simul cum Plebeijs suffragia ferebant. at, Patricios aduocare, Tribunis pl. ius non erat. de quo haec Gellius, ex Laelij Felicis libro, uerba recitat: Tribuni neque aduocant Patricios, neque ad eos referre de re ulla possunt. Quare, ut dicam, quod opinio mea fert, suspicor de mendo apud Ciceronem in Oratione pro domo sua, cum ait: Censor ille Quinctius, & M. Furius Camillus, & M. Seruilius, cum essent optime de Rep. meriti, tamen Populi incitati uim, iracundiamque, subierunt; damnatiq. Comitijs Centuriatis, cum in exsulium profugissent, rursus ab eodem Populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. Haec, ut scripsi, ita in omnibus libris impressa sunt, nulla mendi apposita nota: qui solet Asteriscus esse. mihi tamen, singula uerba examinanti, & ad historiam, ac ueterem consuetudinem, referenti, ita non uacare mendo locus hic uisus est, ut tres in eo uitiosas opiner esse dictiones. aut, si me fallit opinio, refellat aliquis uel uoce, uel scripto; sed scripto potius, quam uoce. Nam, apud imperitos adolescentes oculte nugari, et aliorum scripta, ijs, qui scripserunt, absentibus, carpere, malitiosae inuidiae uidetur esse. Ego meas opiniones edo: edant suas, qui contra sentiunt.

nam,

nam, si recte senserint: ultro gratias habebo; &, me in ea re, quae studiosis utilitatem pariat, redargui, laetabor. sin autem non a me potius, quam a ueritate, dissenserint: ipsi quoque, si boni uiri sunt, & communi commodo consultum uolunt, se a me corrigi aequo animo patiantur. Sed locum examinemus. Censor ille Quinctius, & M. Furius Camillus, & M. Seruilius. Non dubium est, quin ordinem temporum in his nominibus Cicero seruauerit. itaque ante Camilli exsulium, quo de hic agit Cicero, euolui diligenter omnes historias, ut de Quinctio Censore damnato mentionem aliquam inuenirem: nec tamen Censorem ullum non modo ante Camillum, sed ne post quidem, in Magistratu damnatum a Populo comperi. Quod eo magis miratus sum, quia Cicero, ut de homine notissimo, loquitur, cum ait, Censor ille Quinctius; sicut alibi, Metellus ille Numidicus, Alexander ille Macedo. Suspicatus igitur de mendo, correctionem in litterarum similitudine quaesiui: & pro, Censor, Kaeso legendum conieci, coniectura non ab historia minus, quam ab ingenio, ducta. nam Kaesonem Quinctium, ab A. Virginio Tribuno pl. accusatum, in exsulium profugisse, apud Liuium lib. I I I, & Dionysium libro x. scriptum est. Quod sequitur de M. Seruilio; nihil de M. Seruilio damnato uetustatis monumenta loquuntur. mihi uenit in mentem, C. Seruilius, reponi posse: ut C. Seruilius Ahala significetur. quia, cum loquatur Cicero de ijs, quos optime meritos Populus damnauit, utrumque inueniemus, & optime meritum C. Seruilium, & a Populo damnatum. Optime meritum nemo, opinor, qui paullo sit humanior, ignorat; cũ eius manu Sp. Melium, Regnum appetentem, esse interfectum, Liuius libro I V, & Cicero in Catone Maiore tradiderint. damnatum a Populo, unus, quod sciam, significat Valerius Maximus: cuius haec sunt uerba, libro v. Ahala uero, cum Magister equitum Sp. Melium, Regnum affectantem, occidisset, custoditae libertatis Ciuium exsulio suo poenas pependit. Tertium mendũ opinor esse in dictione, Centuriatis. Cum enim Kaesonem Quinctium, accusante A. Virginio Tribuno pl. damnatum sciamus, & accusante item Tribuno pl. L. Appuleio M. Camillum; nec uero de C. Seruilio secus opinemur: (nam optime meritis diem dicere non Consules, sed Tribuni pl. solebant) non uideo, Centuriatis Comitijs qui locus esse potuerit: quae, ut paullo ante ostendi, Tribuno pl. habere non licebat. Mouet etiam illa ratio, quod, cum ante X I I. Tabulas Kaeso Quinctius damnatus sit, aliquot annis post Coriolani damnationem: non est, ut Centuriae de illo suffragium ferre potuerint: siquidem a Coriolani damnatione Tribus de capite Ciuis suffragium ferre coepisse, iam ex Dionysio ostendimus: Centurias autem X I I. Tabularum iussu reuocatas esse, ea, quae supra

I recita-

recitauimus, ex ipsis XII. Tabulis uerba declarant. Quare confirmor in sententia; &, Centuriatis, uitiosam esse dictionem puto. Quod utinam, ut ille ait, tam facile uera reperire possem, quam falsa conuincere. Vitium equidem, nisi fallor, ostendi: sed, ut, quod uitiosum est, sanetur, opportuna me remedia deficiunt: non, quod omnino, quo me coniectura ducat, non habeam; sed, quod, cum in hac emendandi ratione, in qua iam inde a prima adolescentia sum uersatus, hoc maxime soleam sequi, ut inter mendum, & correctionem, sit quasi quaedam affinitas Literarum, quae mendi occasionem dedisse uideatur; si qua mihi oritur coniectura, ab impressa scriptura paullo alienior, abijcio; neque, quod ipsi mihi displicet, alijs placere cupio. Apparet omnino, si ea, quae dixi, considerentur, pro, Centuriatis, reponi posse, Tributis; quod a Tributis pl. non Centuriata, sed Tributa, Comitia habeantur; & quod Kaeso Quinctius damnari Centuriatis non potuit, quae, aliquanto post, XII. Tabulatum iussu, reuocata sunt. sed, quia inter has dictiones, Centuriatis, & Tributis, minimum esse uideo similitudinis, uix opinor, quod ipsa ratio proponit, uerum esse posse. Quod si cum ratione liber etiam aliquis scriptus consenserit: iam ego non suspensus haerebo, sed in eam, quo suadet ratio, sententiam totum me dabo. Quod si quis obijciat, nec, Tributis, reponi posse, nec, Centuriatis, mendosum esse, propter eam caussam, quia post XII. Tabulas, quae de capite Ciuis non nisi Centuriatis Centurijs iudicari uoluerunt, Camillus, & Seruilius, damnati sunt: hic sane probabiliter obijciet, & argumento niti uidebitur satis firmo: uerum ego huic ita obijcienti respondebo: cur post XII. Tabulas Tributis tamē Comitijs & de P. Popillio C. Gracchus, & de Q. Metello L. Saturninus tulit? quemadmodum enim in Popillio, & Metello, sic in Camillo, & Seruilio, nullam XII. Tabularum rationem ab improbis Tribunis pl. habitam esse dico. Non ne, quod supra diximus, id ipsum in Cicerone contingit, ut, contra quā XII. Tabulae cauerant, Tributis Comitijs damnatus in exsulium abierit? saepe contra Leges a Tribunis pl. iniquissime actum esse legimus, cum Senatus, qui ab incitato Populo grauiora metuerent, eorum libidini cedendum putaret. Quare etiam post XII. Tabulas, nihil obstat, quo minus Tributis Comitijs multi rerum capitalium condemnati sint. Illud tamen perpetuo seruatum post XII. Tabulas existimo, ut, quicumque Perduellionis accusaretur, quod erat ex capitalibus criminibus maximū, de eo, siue Tribunus pl. siue Maior Magistratus ageret, non Tributis Comitijs, sed Centuriatis, Populus iudicaret. nam, etsi in Centurijs & Patricij suffragium ferebant, quos aduocare Tribuno pl. non licuisse diximus: tamen, cum eo de crimine ageretur, quod ad salutem Reip. pertineret; petebat

Tribu-

Tribunus pl. a Maiore Magiſtratu, ut ſibi Populum per Centurias conuocatum, eius iudicij cauſſa, certo die praeberet, cum ipſe Centuriata Comitia habere non poſſet. id cognouimus ex Gellio, uel potius a Valerio Antiate: cuius ex hiſtoria locum recitat Gellius libro VII. cap. 9. quem nos quoque recitabimus. Popoſci, inquit, non Popoſci, Valerius Antias libro Annalium XLV. ſcriptum reliquit. Denique Licinius Tribunus pl. Perduellionis ei diem dixit, & Comitijs diem a Q. Marcio Praetore popoſcit. Liuius quoque libro XXVI. eandem conſuetudinem oſtendit. Sempronius, inquit, Perduellionis ſe iudicare Cn. Fuluio dixit, diemq. Comitijs ab C. Calpurnio Praetore urbis petit. Cur Tribuni pl. Licinius, & Sempronius, diem a Praetore Comitijs petierunt? an ſine Praetore Tribunus pl. tributim populum ad iudicium conuocare non poterat? non uideo, cur non potuerit: idq. ſaepe eſſe factum, legimus. Petijt igitur Centuriarum cauſſa, non Tribuum; quia in eiuſmodi crimine, quod ad communem ſalutem pertineret, Centuriata Comitia, in quibus Ciuitas uniuerſa ſuffragium ferre poſſet, habenda uiderentur: cum in Tributis non uniuerſa Ciuitas, ſed, ut ſaepe iam dixi, ſoli Plebeij ſuffragium ferrent. Vt autem clarius appareat, in crimine Perduellionis non Tribus, ſed Centurias, ſuffragium tuliſſe, alium Liuij locum ex libro VI. recitemus. In Campo Martio, inquit, cum Centuriatim Populus citaretur; & reus, ad Capitolium manus tendens, ab hominibus ad Deos manus auertiſſet: apparuit Tribunis, niſi oculos quoque hominum liberaſſent a tanti memoria decoris, numquam fore in praeoccupatis beneficio animis uero crimini locum. Loquitur de M. Manlio Capitolino, Perduellionis reo. cuius ad iudicium Centuriae uocatae ſunt: quia, cum Senatuſconſultum factū iam eſſet, ut uiderent Magiſtratus, nequid, ex pernicioſis conſilijs M. Manlij, Reſp. detrimenti caperet; ſimul cum Tribunis pl. qui accuſabant, Tribuni militum Conſulari poteſtate conſenſerunt: ab hisq. Tribuni pl. & petierunt Centuriata Comitia, & acceperunt, ſicuti Licinius, & Sempronius, Tribuni pl. de quibus Antias, & Liuius, mentionem fecerunt, a Praetore petierant. Semper igitur Tribuni pl. in crimine Perduellionis, quod fuiſſe omnium maximum oſtendemus in libro de Iudicijs, XII Tabulis paruerunt; in reliquis criminibus, non item. Quod ſi non Tribuni pl. ſed Conſul, aut Maior aliquis Magiſtratus, de capite Ciuis ad populum ferret: tum quidem XII. Tabularum iuſſum eſſe obſeruatum, & Centuriatis Comitijs ſemper iudicatum eſſe, minime dubitauerim. Qua de re exemplum unum recitabo, quandoquidem multa non licet, quod de L. Sulla in Oratione pro domo ſua a Cicerone traditum eſt. Populus Romanus, inquit, L. Sulla Dictatore ferente, Comitijs Centu-

riatis Municipijs Ciuitatem ademit. Tunc enim agitur de capite, damnati aut Ciuitate, aut libertate, aut uita, priuantur. Quo de genere, & in quo Capitis deminutio a caussis capitalibus differat, disputabitur in libro de Iudicijs. Quod si Populus in caussis capitalibus, excepto Perduellionis crimine, Tributis Comitijs saepe iudicauit: certe, in ijs caussis, quae capitales non essent, Tributis item Comitijs iudicasse, uerisimile est. de quo exemplum libro XL. apud Liuium obseruauimus. ait enim, Tributis Comitijs inter C. Seruilium, Pontificem Maximum, & L. Cornelium Dolabellam, Duumuirum Naualem, certatum ad Populum esse, ob multam, quam Dolabellae, nisi Magistratu se abdicaret, Seruilius dixerat. Et idem lib. IV. M. Postumium decem millibus aeris grauis damnatum a Tribubus significat. Iudicarunt igitur, ut superiora colligam, de capite Ciuis primum Curiae, a Tullo Rege ad Seruium Regem; cum eam potestatem Lege Romuli, ut opinor, accepissent: deinde Centuriae, a Seruio Rege ad Coriolani damnationem: tum Tribus, a Coriolano ad Decemuiros, qui XII. Tabulas conscripserunt: postremo, si Tribuni pl. rogationem ferrent, modo Centuriae, modo Tribus; Centuriae in Perduellione; Tribus, in reliquis capitalibus criminibus; & Centuriae, ex XII. Tabulis; Tribus, contra XII. Tabulas: sin autem Maior Magistratus accusaret, tum Centuriae semper ex XII. Tabulis de reo iudicarunt.

SI creandus esset Magistratus; Populus, eius Magistratus iussu, qui Comitia habebat, in Campum Martium coibat. eo de Collibus, in quibus habitabant, descendebant ij, qui Magistratum petebant, propinquorum, amicorum, clientium, frequentia stipati; honoris, & commendationis, caussa. tum ad concilianda Populi studia, quam blādissime poterat, pro se quisque Populum, apprehensis manibus, rogabat. unde Prensare uerbum. & Scipio Nasica, cum, Aedilitatem Curulem petens, rustici hominis apprehensa manu, asperitatem, ac duritiem, sensisset, eique, ioci caussa, Num tu manibus ambulas, dixisset, ob eam caussam repulsam tulisse fertur; rusticis Tribubus, ad quas Nasicae dictum emanauerat, paupertatem sibi exprobratam iudicantibus. Prensabant autem competitores omnes, candida toga induti; ut, eo colore, qui purissimus, atque apertissimus, est, simplicem animum in petendo honore, nullaq. labe suffusum, significarent. Prensabant & sine tunica, ut apud Plutarchum ἐν τῷ τῶν προβλημάτων βιβλίῳ scriptum est: uel, ne argentum sinu ferentes, & tunica, quae corpus prima tegit, celantes, Comitia corrumperent; uel, ut cicatrices, aduerso corpore in bello exce-

ptae,

ptae, meritorum in patriam indices, ac testes, Populo paterent; uel, ut, pectore denudato, supplices, quasi se ijs, quos rogabant, summittentes, ac totos dedentes, eorum studia magis allicerent. Quo ipso Plutarchi testimonio monemur, non esse ipso Comitiorum die nummos a Candidatis inter prensandum Populo diuisos. nam, diuidi solitos, Lege permittente, dubium non est; neque solum ab ijs, qui Diuisores dicebantur, uerum etiam a Candidatis. de Diuisoribus, auctorem habeo Pedianum in 1 1. Verrinae commentario: de Candidatis, Ciceronem ipsum; qui, in quadam ad Atticum epistola, ita scribit: Scaurus domi suae tributim Populo satis fecerat. Quibus uerbis, & licuisse diuidi Populo nummos a Candidatis, & ante Comitiorum diem diuisos esse, facile conijcimus. At, cur, Tributim, idest cuiusque Tribus hominibus, in ea epistola dixit Cicero; cum Scaurus Consulatum peteret, et Consulatus non Tributis, sed Centuriatis, Comitijs daretur? quia in una quaque Tribu homines erant a pecunia inopes; qui Centuriatis Comitijs uel in quincta classe, quae xxx Centurias habebat, uel in sexta, quae unam tantum, suffragium ferrent. Ita, qui tributim numeros diuidebant, suffragia xxx. Centuriarum quinctae Classis, & unius e sexta, quae ultima erat, aucupabantur. Nam quartae Classis homines; quorum censum xxv. minis ad L. fuisse, ex Dionysio, & Liuio, docuimus, inopia laborasse, & ad capiendos nummos iuisse, minus uerisimile est. Diuidebant igitur nummos tributim candidati consulares; non solum, ne repulsam ferrent; cum saepe paucarum Centuriarum suffragijs uel datus honor sit, uel ereptus; quod L. Turio contigisse, scribit Cicero in Bruto: uerum etiam, ut Centurijs quam plurimis crearentur: quod cum speciosum in primis, maximeq. honorificum, semper fuit; itaque, se cunctis Centurijs Praetorem esse factum, Cicero noster in Oratione pro Lege Manilia, suo more, gloriatur: tum interdum etiam necessarium; cum multi competitores Populo probarentur, ac Magistratu digni uiderentur. nam, si plures, quam quot Magistratum gerere possent, Populi suffragijs designati essent, &, ut loquitur Liuius, Centurias, aut Tribus, explessent: tum, non qui Centurias, aut Tribus, expleuerat, sed omnino qui plures aut Centurias, aut Tribus, tulerat, de ijs ipsis, qui expleuerant, ad gerendum Magistratum legebatur. Diuidebantur igitur Populo nummi, Lege permittente. uerum, quia tum Candidati, tum ij maxime, qui Candidatorum nomine diuidebant, quos Diuisores appellat Cicero in Orationibus, saepe plus, quam quantum Lege licebat, diuidere soliti sunt: iccirco multas de coercendo ambitu Leges, & posterioribus quasque duriores, e S. C. latas esse legimus. Hic; quando, ut de Candidatis diceremus, ipse narrationis ordo nos adduxit;

se, alia ad lactentes haedos cum matribus continendos, alia ad praegnantes oues, alia ad reliquas cum arietibus. Segregatas uero huiusmodi saeptis non Tribus modo, uerum etiam Centurias, cognoscitur ab exemplis. nam & Liuius de Centuriarum saeptis aperte loquitur libro XXVI, cum ait: Datum in ouili secreto colloquendi tempus. Et idem, cum libro X. Centurias primo, deinde aliquanto post Tribus, ad suffragium ait intro uocatas; quo modo & Cicero simili de re locutus est pro C. Cornelio; tam Tribuum, quam Centuriarum, saepta per uerbum, Introuocari, uidetur significare. quo enim introuocarentur in Campo Martio? nimirum, intra saepta, ut separatim singulae suffragium ferrent. Nec magis de Centuriarum, quam de Tribuum, saeptis accepisse uidetur Ouidius, in illo uersu Fastorum libro. I,

Est quoque, quo Populum ius est includere saeptis.

In Oratione etiam pro Milone, huiusmodi saepta nominat: quo saepe Clodius, ut Comitia turbaret, irruebat. Eademq. haec Martij Campi saepta significat Suetonius, in Augusto, cum ait: Ludos facit nonnumquam uicatim, ac pluribus scenis, per omnium linguarum histriones, non in Foro modo, nec in Amphitheatro, sed in Circo, & in saeptis. Et paullo post: Publicauit Rhinocerotem apud saepta, Tigrim in scena. Hic occurrit illud. Si tam Tribus, quam Centuriae, saeptis inuicem disiungebantur: cur in epistola ad Atticum libro IV. dixit Cicero, In Campo Martio saepta Tribunicijs Comitijs marmorea sumus, & tecta, facturi? cur non potius, Comitijs, quã, Tribunicijs Comitijs? Nam, si, Comitijs, dixisset: de omni Populi conuentu, idest, tam de Tribubus, quam de Centurijs, saepto marmoreo discludendis, acciperetur. Cum uero, Tribunicijs Comitijs, dixerit: non de Centuriarum, sed de Tribuum, saeptis uidetur intelligere. non enim Centuriatis, sed Tributis, Comitijs Tribuni pl. creabantur. Itaque iure dubitatur. Ego autem, ut tollatur dubitatio, primum, pro, Tribunicijs, lego, Tributis: sicuti in Bessarionis antiquo lib. o scriptum est. Nam, ut tantummodo eorum Comitiorum caussa, quae ad unum Magistratum designandum haberentur, saepta marmorea fierent, absurdum est opinari. Tributis uero Comitijs non soli Tribuni pl. sed Minores omnes Magistratus, designabantur. Itaque saepta marmorea Caesaris nomine Cicero, & Oppius, in Campo Martio facere cogitabant, ut Populum, quotiescumque tributim in Campum conueniret, commode, & honorifice, reciperent. Primum igitur locum ita corrigo. deinde, cum quaeritur, cur, Comitijs, generali uocabulo non dixerit: respondeo, quia necesse non fuit: quandoquidem, quae saepta sunt Tribuum recipiendarum

darum caussa, ea, Centuriarum caussa fieri, non dubium est. nam, quo recipiuntur Tribus, multo facilius recipientur Centuriae. frequentior enim in Tribubus, quam in Centurijs, Populus fuit. Dixit igitur, Tributis Comitijs; cum hoc significaret, ad eam frequentiam Populi recipiendam, quae summa est. Tributis autem Comitijs summam esse non ignorabat. ideo nominauit Frequentissima Comitia: sic enim amplitudinem saeptorum Attico significabat. Quod si quis plura saepta Centurijs, quam Tribubus, necessaria fuisse obijciat, cum plures essent Centuriae, quam Tribus: nihil agat. nam xxxv. saepta, numerum Tribuum aequantia, omnibus cxxcIII. Centurijs recipiendis facile sufficerent: cum in uno unius Tribus saepto multae Centuriae separatum locum capere possent. ita non plura saepta, quam xxxv, quot scilicet Tribus erant, existimo fuisse. Erant etiam pontes huiusinodi saeptis super impositi; non solum, ut ijs, qui calculorum, aut Tabellarum, cistas deferrent, facilis, & expeditus, a Centuria ad Centuriã, uel a Tribu ad Tribum, transitus esset; uerum etiam, ut calculi, siue Tabellae, commodius Populo de loco superiore uiritim distribuerentur. non enim his de pontibus suffragium ferebatur; sed calculi, siue Tabellae, suffragium laturis ministrabantur. Patet ex Ciceronis epistola ad Aticum libro I. in qua haec sunt uerba: Operae Clodianae pontes occuparant: Tabellae ministrabantur, ita, ut nulla daretur, Vti rogas. Occuparant enim ideo pontes operae Clodianae, ut ne quis, praeter ipsos, ministrare Tabellas posset ijs, qui de lege contra Clodium lata suffragium laturi erant. ipsi enim tantum eas ministrabant, quae legem antiquarent; nullam, quae iuberet: ut Populus, uellet, nollet, antiquare cogeretur; cum sine Tabella, Vti rogas, de qua iam dicemus, iubere non posset. Legimus etiam in Suetonio, eum, qui Comitia haberet, his de pontibus Populum ad suffragia uocasse. scripsit enim in Iulio sic: Primum cunctati, utrum ne illum in Campo per Comitia Tribus ad suffragia uocantem, partibus diuisis e ponte deijcerent, atque exceptum trucidarent. Nam de ponte, qui fluminis, aut omnino fossae, alicuius transitum coniungeret, absurdum est opinari: cum, perpetuum, & continentem, fuisse Campum Martium, nulla interfluente, aut interiacente, aqua disiunctum, nemo nesciat. Illud de Pontium angustijs, quod lege Maria sancitum contra ambitiosos scribit Cicero libro de Legibus III, quo modo sit accipiendum, non plane dispicio. nisi si propterea sancitum intelligas, ut adscensu prohiberentur ij, qui, ambitiosis Ciuibus gratificantes, Tabellas ex illorum uoluntate ministrarent; cum, unicuique binas, alteram, quae antiquaret, alteram, quae iuberet, ministrari, & aequum, & usitatum, esset.

Quod

Quod autem & de calculis, & de Tabellis, Populo distributis, paullo ante dixi; id eo dixi, quia neque semper calculis in ferendo suffragio, neque semper Tabellis, Populus est usus, sed solis Calculis ante leges Tabellarias, post autem semper Tabellis. Leges autem Tabellarias intelligo eas, de quibus mentionem facit Cicero, libro III. de Legibus, Gabiniam, Cassiam, Papiriam, Coeliam. nam, Calculis Populum in Comitijs esse usum, nemo, qui Dionysium legerit, ignorat. Nec uero dubium est, quin, quemadmodum, post Leges Tabellarias, duas quisque Comitijs Tabellas accepit, diverse inscriptas, ad distinguendam uoluntatem: sic, ante eas Leges, duos quisque calculos, diuerse coloratos, acceperit; album, ut approbaret; nigrum, e contrario. excellit enim inter colores Albus; ideoq. Deo esse praecipue decorum, tum in ceteris, tum maxime in textili, auctor est Plato. quem locum uertit Cicero libro II. de Legibus. Itaque, prosperam uoluntatem albo lapillo significatam in ferendo suffragio, aduersam nigro, facile conijcimus: cum etiam dies, feliciter, aut infeliciter traductos, albo, aut atro, lapillo signatos, legamus. Athenienses quoque albis calculis in absoluendo, nigris in condemnando, usos esse, non solum is, qui Demosthenis orationem, quae inscribitur κατὰ τιμοκράτους explanat; uerum etiam Iulius Pollux libro IIX. satis aperte declarat. Calculi igitur colore, Tabellae inscriptione, distinguebantur. altera enim duas litteras habebat insculptas, V, R, idest, Vti Rogas; altera unam, A. idest Antiquo. Approbandi nota erat, V. R; improbandi; A. nam, cum utebatur aliquis ea Tabella, ubi, V. R, erat inscriptum; significabat, uelle se, & iubere id, quo de ab eo, qui habebat Comitia, rogabatur. rogabat enim Populum his uerbis Magistratus: Vultis, iubetis ne, ut Consul creetur Tullius Cicero? uel, ut Mithridati Regi bellum inferatur? uel, ut M. Tullio Ciceroni prouincia Cilicia mandetur? uel, ut M. Tullio Ciceroni aqua & igni interdicatur. Quattuor enim de caussis, ut diximus iam, Comitia habebantur, uel Magistratus, uel Legis, uel Prouinciae, uel Iudicij, caussa. His igitur uerbis Magistratus cum rogasset; qui de Populo probabant, & assentiebantur, ferebant Tabellam duabus litteris, V. R, signatam: cum per suam quisque Tabellam, uoluntatis, & mentis, nunciam, atque interpretem, hoc exponeret; Vti rogas, ita uolo, & iubeo. Hinc Rogatio pro lege, quia rogante Magistratu ferebatur. & Comitia Consulibus rogandis, in quibus Populus de Consulibus creandis rogaretur. qui uero id, quo de rogabantur, improbabant; una littera A. inscriptam Tabellam ferebant: ut hoc significarent, Antiquo, idest, in antiquo statu rem esse iubeo, nihil innouari uolo, nihil ferri. itaque, cum de legibus modo antiquatis, modo abrogatis, legimus; non

eodem sensu dictum accipiamus; sed antiquatam legem intelligamus eam, quae, cum antea non fuisset, latam a Magistratu Populus respuebat; abrogatam eam, quae, cum antea fuisset, in posterum non esse Populus iubebat. Nouam igitur antiquabat, ueterem abrogabat: antiquabat, inquam, nouam, cum delatam reijciebat; abrogabat ueterem, cum susceptam abijciebat. & , quamquam utrumque uerbum, tum Antiquare, tum Abrogare, auersam a lege uoluntatem Populi significat: tamen non eadem Tabella utrumque fieri solitum existimo; sed in antiquando latam esse Tabellam A, in abrogando Tabellam V. R. quia Magistratus, ut in ferenda Lege rogabat his uerbis, Vultis, iubetis ne, ut Lex de ambitu perferatur; sic, ut opinor, in abroganda, Vultis, iubetis ne, ut Lex de ambitu abrogetur. & Populus, siue in noua Lege perferenda, siue in uetere abroganda, assentiretur, per Tabellam respondebat, Vti rogas. Huiusmodi Tabellae (ut etiam minuta quaeque persequamur) cistis in Campum deferebantur. Vnde illud libro 1. ad Herennium: Cum L. Saturninus Legem frumentariam de semissibus, & trientibus laturus esset; Q. Caepio, qui per id temporis Quaestor urbanus erat, docuit Senatum, Aerarium non posse pati largitionem tantam. Senatus decreuit, si eam Legem ad Populum ferat, aduersus Remp. uideri eum facere. Saturninus ferre coepit: collegae intercedere: ille nihilominus cistellam deferre. Caepio, ut illum contra Senatus Consultum, intercedentibus Collegis, aduersus Remp. uidit ferre, cum uiris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas deijcit, impedimento est, quo secius feratur Lex. Neque uero ijs assentior, qui Cistae, & Sitellae, eundem usum in Comitijs esse putant; cum utramque pro uase interpretantur, quo Tabellae suffragiorum continerentur. nam Sitella nomina Tribuum, aut Centuriarum, continebat: quibus sorte eductis, suum quaeque locum Tribus, aut Centuria, in ferendo suffragio nouerat, quae scilicet prima esset, quae secunda, quae tertia, usque ad extremam ordine seruato, qui sorte contigisset. Quod ut ita esse credam, facit Cicero, qui, primam Centuriam sorte eductam, quae Praerogatiua dicebatur, testatur Philippica II. quod ipsum libro XXIV, & XXXVII. Liuius comprobat. Ipsas autem sortes in sitella fuisse ijdem significant. Noster quidem in Oratione pro C. Cornelio, quae integra non exstat, his uerbis: Est utique ius uetandi, cum Lex fertur, dum priuati dicunt, dum sitella defertur, dum aequantur sortes, dum sortitio fit. Quo loco de Tribubus sorte eductis, ex Asconij Commentario cognoscitur. Liuius autem sic libro XXV. Tribuni Populum summouerunt: sitellaq. allata est, ut sortirentur. Itaque sic statuo, atque concludo, Sitellam fuisse, unde Tribuum, siue Centuriarum, nomina

mina forte educerentur, ut suum quaeque locum in suffragio ferendo seruaret; non, unde sumptae Tabellae, suffragiorum notis inscriptae, distribuerentur. Cista uero continebat eas Tabellas, quae sine sorte uiritim Tribubus, aut Centurijs, suffragiorum caussa, ministrabantur. Et, ut dicam, quod sentio, quem locum ex libro ad Herennium recitauimus, in eo loca Sitellam potius, quam Cistellam, legendum crediderim. Nam & Cicero, non de Cistella, sed de Sitella, delata bis mentionem facit in ea pro C. Cornelio Oratione, deq. Natura Deorum libro 1. & Liuius eodem fere modo loquitur loco a nobis recitato. Vt illam quoque rationem omittam, quod ad continendas eas Tabellas, quae uiritim Populo distribuerentur, non una cistella, sed pluribus cistis, opus esset; sortibus autem, siue Tribuum, siue Centuriarum, una sitella sufficeret. Distributis Tabellis, deinceps omnes Tribus, eo, quem sortitae fuerant, ordine ad suffragium uocabantur. prima, quia, cui mandari Magistratum uellet, ante alias rogaretur, Praerogatiuam esse appellatam Pedianus tradit. reliquae, iure uocatae dicebantur; quod in his, sequente Populo, ut saepe contigit, Praerogatiuarum uoluntatem, iure omnia complerentur. Lato suffragio, ex unaquaque Tribu numerus Tabellarum punctis notabatur; quod ex Oratione pro Murena, & ea pro Plancio, patet; Tabellarum, inquam, & earum, quae approbandi notas habebant, & earum, quae antiquandi. Ad quem morem spectauit Horatius in illo Artis Poeticae,

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

&, quemadmodum e numero punctorum uolútas cuiusque Tribus, sic e numero Tribuum Populi iudicium, cognoscebatur. Nam, si e xxxv. Tribubus xv i i. Candidatus tulisset: is, nisi, siquis plures Tribus tulisset, Magistratus creabatur. Quod si plures Candidati tot Tribus tulissent, quot ad creationem satis essent: tum, si locus in Magistratu non omnibus esse poterat, creabantur, & pronunciabantur, a Magistratu, Comitia habente, dumtaxat ij, qui plures Tribus, quam reliqui, tulissent. qui uero plures, quam omnino omnes reliqui, tulisset; is primo loco creatus dicebatur. quod quibus contigit, gloriosum fuit. Semel omnino, quod quidem legendo cognouerim, accidit, L. Valerio, M. Horatio Consulibus, ut ex omnibus Candidatis legitimus, & Magistratui necessarius, numerus creatus non sit. Tribunis enim plebis quinque creatis, alij Candidati Tribus non explerunt: & Duillius, qui Comitia habebat, (hoc enim ei munus sorte contigerat) Concilium dimisit, nec deinde Comitiorum caussam habuit: cum satisfactum Legi diceret: quae, numero nusquam praefinito Tribunis, modo, ut relinquerentur, sanciret, & ab ijs, qui creati essent, cooptari Collegas iube-

ret. Scribit Suetonius, etiam Pontificem Maximum Tributis Comitijs creatum. quod cum eo, quod diximus, de Minoribus tantum Magistratibus tributim creatis, non pugnat. non enim Pontificatus erat Magistratus, sed, honor, & dignitas: sicuti nec Tribuni Militum Comitiati, Magistratus erat: quos tamen utrosque Tributis Comitijs designatos, ex Festo, et Pediano, cognouimus. Cur autem Magistratus non esset, suo loco, idest proximo libro, qui de Magistratibus erit, exponemus. Ex quattuor Tributorum Comitiorum caussis, quas posuimus, primam, ut opinor, satis copiose explicauimus, de Magistratu creando: sequitur, de Lege iubenda. Iubebat Populus eas Tributis Comitijs leges, quas Minores Magistratus sine S. C. ferebant. nam, quae e S. C. ferebantur, non Tributis, sed Centuriatis, Comitijs, neque a Minoribus Magistratibus, sed a Maioribus, ferri, mos fuit. Hinc illa Ciceronis, & in Epistolis, & in Orationibus, saepe usurpata praedicatio; cum se Centuriatis Comitijs in Patria restitutum gloriatur; qui Tributis fuisset electus. nam Tribunus pl. P. Clodius de eijciendo Cicerone Tributis Comitijs tulit, non modo Senatu non approbante, sed etiam inuito, & dissentiente: proximo autem insequenti anno de eodem reuocando Consul P. Cornelius Lentulus Centuriatis Comitijs ex eo Senatus Consulto tulit, quod, ipso, & Metello collega referentibus, factum erat. Quo fuit Ciceronis reditus illustrior, quam aut P. Popillij, aut Q. Metelli, aut C. Marij: qui, rogationibus Tribunicijs, non auctoritate Senatus, neque Centuriatis Comitijs, reducti sunt. Quod ipse, in Oratione post reditum ad Quirites, & pro domo sua, testatur.

Legem a Rogatione differre, ueteres nonnulli existimarunt. Qua de re Festi uerba recitabimus. Rogatio, inquit, est, cum Populus consulitur de uno, pluribus ue hominibus, quod non ad omnes pertineat; & de una, pluribus ue rebus, de quibus non omnibus sanciatur. Quod ipsum & Ateium Capitonem existimasse, Gellius libro x. cap. 20. significat, his uerbis: Lex, inquit Ateius Capito, est generale iussum Populi, aut Plebis, rogante Magistratu. deinde haec ipse Gellius subscribit: Ea definitio si probe facta est, neque de Imperio Cn. Pompeij, neque de reditu M. Ciceronis, neque de caede P. Clodij, quaestio, neque alia id genus Populi, Plebisue, iussa Leges uocari possunt. non sunt enim generalia iussa, neque de uniuersis Ciuibus, sed de singulis, concepta. quo circa Priuilegia potius uocari debent: quia ueteres Priua dixerũt, quae nos Singula dicimus. Plebem autẽ Capito in eadem definitione seorsum a Populo diuisit: quoniam in Populo omnis pars Ciuitatis, omnesq. eius ordines contineantur: Plebs uero ea dicitur, in qua gentes

Ciuium

Ciuium Patriciae non insunt. Plebiscitū igitur est, secundum eum, Lex, quam Plebes, non Populus, accipit. Sed totius huius rei, iurisque, siue cum Populus, siue cum Plebs, rogatur, siue quod ad uniuersos, siue quod ad unum, pertinet, caput ipsum, & origo, & quasi fons, Rogatio est. ista enim omnia uocabula censentur, continenturque, Rogationis principali genere, & nomine. nam, nisi Populus, aut Plebs, rogetur; nullum Plebis, aut Populi, iussum fieri potest. Sed, quamquam haec ita sunt: in ueteribus tamen scriptis non magnam istorum uocabulorum differentiam esse animaduertimus. nam & Plebiscita, & Priuilegia, translato nomine, Leges appellauerunt: eademq. omnia confuso, & indistincto, uocabulo Rogationes dixere. Sallustius quoque, proprietatum in uerbis retinentissimus, consuetudini concessit; & Priuilegium, quod de Cn. Pompeij reditu ferebatur, Legem appellauit. Verba ex secunda eius historia haec sunt: Nam Sullam, Consulem, de reditu eius Legem ferentem, ex composito Tribunus pl. C. Herennius prohibuerat. Nos quoque Gellij sententiae subscribimus. Idq. ueterum exempla multa, satis plana, satisq. perspicua, abunde confirmant. Lex omnis, siue ad unum, plures ue homines, siue Populus, siue Plebs, rogaretur, non nisi a Magistratibus ferebatur. Et, quamquam de ijs dumtaxat Legibus, quae a Minore Magistratu ferrētur, hoc loco scribere propositum nobis fuit: tamen, ne, disiuncta narratione, Lectoris animus distrahatur; de omnibus plane Legibus, tum a Minore, tum a Maiore, Magistratu, perlatis, ea, quae tractandis ueterum litteris, consecuti sumus, omnia coniuncte exponere satius putamus. itaq. faciemus: idque, more nostro, quam planissime, & quam breuissime, fieri poterit.

Ex Libro, de Legibus Romanis.

De. Comitiis omnes fere populares leges fuerunt. Tulit cum Volerone Publilio Laetorius, id quod iam dictũ est, ut Tributis Comitijs Plebeij Magistratus fierent. quo primum tempore Tributa Comitia Romae esse instituta, facile suspicor. neque enim ante hanc Legem usquã ea uideo nominari: &, opinor, Curiatis Comitijs Plebeij Magistratus, Centuriatis Patricij, creabantur. Plebeij autem dicebantur, qui Plebis caussa, & ex ipsa Plebe; Patricij uero, qui Patriciorum caussa, & ex Patricijs familijs, primum erant instituti. postea Plebi quoque ius petendi Patricios Magistratus concessum est: Plebeos Magistratus, saluis Legibus, Patricius nemo petijt. sed Legem Voleronis, quam a nonnullis uideo Voleroniam imperite uocari, cum Leges a praenominibus nominari mos non esset, Publiliam appellauerim: siquidem Publiliae gentis Volero praenomen fuit. Tulerunt deinde L. Valerius, & M. Horatius Cos. ut, quod Tributis Comitijs Plebs sanxisset, eo Quirites omnes aeque tenerentur, ac si Centuriatis Comitijs perlata lex esset. ita Centuriatis Comitijs Tributa sunt aequata; &, quod ait Liuius, Tribunicijs rogationibus acerrimum telum hac Lege datum est: cum, quidquid Tribuni pl. ferrent, id deinde ab omnibus Ciuibus seruari necesse esset. Etiam illa Publilij Dictatoris contra Senatum pro Populo fuit; qua cautum est, ut omnium Legum, quae Comitijs Centuriatis ferrentur, ante initum suffragium Patres auctores fierent: ne scilicet roboris haberet minus, si quid populare Patribus inuitis latum esset. Item illa C. Cassij Tribunicia, ut ordinem Senatorium amitteret is, quem Populus damnasset, cui ue Imperium abrogasset. Quoniam autem potestatem soluendi Legibus Senatus habebat; C. Cornelius eam potestatem Lege paullulum imminuit: tulit enim, ne quis in Senatu, ni si CC. Senatores affuissent, Legibus solueretur; ne ue quis, cum solutus esset, intercederet, cum de ea re ad Populum ferretur. quae duo capita neque omnino e Senatus, neque e Populi, uoluntate utraque fuerunt, sed primum pro Populo, alterum pro Senatu. inuitis tamen optimatibus, ut Pedianus ait, lata lex est; qui uel pauci gratificari solebant. De iure, & tempore, Comitiorum lex Aelia & Fusia contra Populum pro Senatu fuerunt; cum tamen a Tribunis pl. latae sint: id quod significat Cicero in Oratione in Pisonem, his uerbis: Centum prope annos legem Aeliam, & Fusiam tenueramus. Intra centum enim annos ante Pisonis & Gabinij Consulatum non modo Consules eodem anno non fuerunt Aelius, & Fusius, sed nemo omnino ex Aelia gente Consulatum gessit. quare, cum eodem anno lata lex uideatur; nimirum, a duobus Tribunis pl. latam esse,

iure

iure putabitur. Quod autem doctus quidam uir in eo libro, in quem antiquas Leges coniecit, Legem Aeliam & Fusiam tradit post interfectos Gracchos, & ante Punicum bellum tertium esse latam; aperte loquitur pugnantia. nam, si post interfectos Gracchos; quo modo ante Punicum bellum tertium? cum Ti. Gracchum Scaeuola, & Pisone Cos. annis, post euersam Carthaginem, & Scipionis triumphum, XIII. occisum esse, non solum historiae, uerum & Fasti, declarent; quos, Paullo III. Pontifice, felici quodam litterarum fato, Romae repertos, multis locis, iniuria temporum, mutilos, & imperfectos, restituit, atque absoluit, magnae doctrinae uir, ingenio praeditus eximio, Carolus Sigonius. Accedit testimonium Ciceronis: qui contra Vatinium, Leges, inquit, Aelia, & Fusia in Gracchorum ferocitate uixerunt. Opinor etiam, uel potius plane uideo, contra quam doctus ille uidetur existimasse, non unam legem, sed duas, Aeliam & Fusiam, fuisse. nam, etsi saepe Cicero ita loquitur, ut dicat Legem Aeliam & Fusiam; aliquando tamen eas separat, ut duas leges agnoscere uideatur. In Oratione pro Sextio, Iisdem, inquit, Consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata Lex est, ut Lex Aelia, lex Fusia ne ualeret. Et in Vatinium: Sanctissimas Leges, Aeliam, & Fusiam dico, quae in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluuione Drusi, & in contentione Sulpicij, & in cruore Cinnano, & inter Sullana arma, uixerunt. In Pisonem: Centũ prope annos Legem Aeliam, & Fusiam tenueramus: quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo umquam, conuellere. In eade prouincijs Consularibus: Aut uobis statuendum est, Legem Aeliam manere, Legem Fusiam non esse abrogatam. Post reditum in Senatu: Vt Lex Aelia, & Fusia ne ualerent. Clarissime autẽ de haruspicum resp. Sustulit duas Leges Aeliam, & Fusiam, maxime Reip. salutares. Sed uideamus, quae fuerit utriusque sententia: quod etiam, ut puto, de numero erit argumentum. Sententiam uero non aliunde, quam ex ipso Cicerone, possumus colligere. Quare loca ipsa proponemus: ut, non modo quid in ijs sancitum sit, uerum etiam, quid inter utramque differat, intelligatur. Ac primum, quod ait in ea pro Sextio: Iisdem Consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata Lex est, ne auspicia ualerent, ne quis obnunciaret, ne quis Legi intercederet, omnibus Fastis diebus Legem ferri liceret, ut Lex Aelia, Lex Fusia ne ualeret: dicendum est, quattuor illas partes, de auspicijs, de obnunciatione, de intercessione, de fastis diebus, omnes duabus Legibus, quae subijciuntur, Aelia, & Fusia, comprehendi; sed tres priores Aelia, posteriorem autem Fusia: rursus; e tribus prioribus, eiusdem generis, & quasi naturae, duas esse; tertiam, separatam, & tamquam alienam. nam auspicia

ideo

ideo erant, ut esset obnunciatio. cum enim de Caelo seruatum esset, tum ferentibus Legem obnunciabatur. itaque auspiciorum quasi partus quidam erat obnunciatio: nec umquam seruatum est de Caelo, quin obnunciatum sit, siue prospera, siue aduersa, signa uisa essent; cum prospera confirmarent id, quod cum Populo ageretur, aduersa impedirent. propterea, sublatum esse a Clodio morem de Caelo seruandi, scripsit Dio lib. XXXIIX. cũ tamen antea ita diligenter Auspicia seruata essent, ut M. Drusi Legibus, quia contra Auspicia latae iudicarentur, Senatus decreuerit, Populum non teneri. quod Cicero libro II. de Legibus, & Pedianus in Cõmentario Cornelianae, tradidit. ergo cum hoc Auspiciorum genere quasi cognatione quadam cohaeret Obnũciatio. at Intercessio nihil habet commune cum Auspicijs. Auspicia enim ad religionem referebantur, quod a Caelo, idest, a deorum numine, pendere uiderentur. Intercessio autem humanae potestatis erat; & cum a uoluntate semper, nulla Religionis obseruatione, manabat, tum ab ea uoluntate nonnumquam, quae ab omni Religione dissentiret, & cum ipsa quasi deorum uoluntate pugnaret. praeterea, Seruare de Caelo, Augurũ, atque omnium plane Magistratuum, fuit; quod & supra notauimus: Intercedere uero, dumtaxat ad Tribunos pl. tum ueteri Sacratarum legum iure, tum, ut ego existimo, Legis Aeliae iussu, pertinuit. loquor autem de intercessione ad Populum, cum Lex ferretur. nam in Senatu, cum S. C. fieret, non Tribunos pl. tantum, sed omnes, qui eadem potestate, qua ij, qui S. C. facerent, maiore ue, essent, intercedẽdi facultatem habuisse, diximus in libro de Senatu. atque etiam, quod in eo libro non diximus, forensis, ut ita dicam, erat intercessio, cum Praetori, de priuata controuersia decernenti, Praetor intercedebat. cuius generis idoneus locus erit in libro de Iudicijs. Nunc persequamur institutum. Dixi, Legis Aeliae fuisse tria illa membra, de Auspicijs, de Obnunciatione, de Intercessione; quae Clodius sua Lege sustulit: quartum de Fastis diebus Fusia Lege sancitum. itaque in Oratione de Prouincijs consularibus, in extremo, paullo distinctius locutus est Cicero, cum caput illud, de Fastis diebus, separatim a reliquis posuit, reliqua uero tria separatim quidem & ipsa ab eo capite, sed ipsa tamen inter se coniuncta: ut dubitandum minime sit, quin haec in una Lege simul fuerint, sicuti simul sunt a Cicerone pronunciata. quod si in una Lege: ne illud quidem dubitandum, de duabus Legibus, Aelia scilicet, & Fusia, utram intelligamus. nam, si de tribus coniunctis unum aliquod in Aelia Lege fuisse docuero; Aeliae Legi & reliqua duo tribui debere, concedendum, ut opinor, erit. Docebo autem, Pediani uerbis, obnunciationem Aeliae Legis fuisse. nam illud in Pisonem, A P. Clodio, fatali portento, prodi-

gioq.Reip. Lex Aelia,& Fusia euersa est, ipse sic interpretatur: Legē tulit P. Clodius Tribunus pl. ne quis per eos dies, quibus cū Populo agi liceret, de Caelo seruaret. propter quam rogationem, ait, Legē Fusiam, & Aeliā, propugnacula, & muros tranquillitatis, atque otij, euersam esse. obnunciatio enim, qua perniciosis Legibus resistebatur, quam Aelia Lex confirmauerat, erat sublata. Miror autem, cur eo loco nihil de sententia Fusiae Legis addiderit Pedianus: cum tamen ipsam Legem simul cum Aelia nominarit. non enim tantum tulit Clodius, ne quis per eos dies, quibus cum Populo agi liceret, de Caelo seruaret; quod contra Lex Aelia iubebat: sed etiam, ut omnibus Fastis Legem ferri liceret: ut aperte demonstrant illa, quae sunt a nobis ex Oratione pro Sextio recitata, & haec in ea de Prouincijs: Aut statuēdum uobis est, Legem Aeliam manere, Legem Fusiam nō esse abrogatam; non omnibus Fastis Legem ferri licere; cum Lex feratur, de Caelo seruari, obnunciari, intercedi, licere. Verum, ut fortasse mutilus Pedianus, quia praetermiserit id, quod Fusia Lege scitum Clodius abrogauit; non item mendosus in eo, quod de Lege Aelia posuimus: satis enim plane loquitur, atque ita, ut, cur de mendo suspicemur, caussam esse nullam uideam. quare habemus, quod uolumus, obnunciationem ad Legem Aeliam pertinere. quod si hoc; ergo & illud, Auspicia quoque, a quibus obnunciatio deriuatur, & intercessionem, ad eandem Legem pertinere. &, si haec tria ad Legem Aeliam; unum illud, quod reliquum est, de Fastis diebus, ad Fusiam pertineat, necesse erit. Eandem utriusque Legis sententiam, nisi fallor, attigit in epistola, Quaeris, lib. I. ad Atticum, cum ait: Lurco autem Tribunus pl. qui Magistratum simul cum Lege Aelia inijt, solutus est & Aelia, & Fusia, ut Legem de ambitu ferret. inibant enim ueteres Romani Magistratum auspicato; neque omnino quidquam publice, nec domi, nec militiae, sine auspicijs gerebatur. quod autem in Tribunatu pl. Lurconi mandando factum erat, ut Auspicia seruarentur; id ut ipse in Lege de ambitu ferenda ne seruaret, neque Auspiciorum ullam omnino rationem haberet, decretum est a Senatu: neque hoc solum, sed illud simul, ut omnibus Fastis Legem ferre posset. quod Lex Fusia uetabat. ideo enim soluit eum Senatus & Aelia Lege, & Fusia, ut neque Auspiciorum religio, neque dierum ratio, impedimento esset, quo minus primo quoque tempore perferri Lex de ambitu posset. Has ipsas Leges & in Oratione pro Sextio lege Clodia significat abrogatas, cum ait: Mitto eam Legem, quae omnia iura Religionum, Auspiciorum, Potestatum, omnes Leges, quae sunt de iure, & de tempore, Legum rogandarum, una rogatione sustulit. nam, etsi non nominat; aegem tamen Aeliam significari, certum est, cum ait, Quae sunt de iure; Fusiam autem,

tem, cum ſubijcit, Et de tempore. ius enim intelligit auſpicandi, obnunciandi, intercedendi, quae ſanxerat Aelia Lex: tempus autem quo legem perferri non liceret, Faſtos uidelicet dies, de quibus cauerat Fuſia Lex. nec dubito, quin, cum dixit, Omnia iura Religionum, Auſpiciorum, Poteſtatum, ad ſententiam potius Aeliae Legis, quam Fuſiae, ſpectauerit. nihil enim horum uideo, quod ad Fuſiam referri poſſit. nam ego quidem in uerbo, Poteſtatum, obnunciationem, & interceſſionem, ſignificari puto, quae Legis Aeliae fuiſſe, iam diximus. &, quamquam, Auſpiciorum, Poteſtatum, dixit, ad interpretationem antecedentis uerbi, Religionum; quod ſaepe facit; & in dictione, Poteſtatum, & obnunciatio, & interceſſio ſimul includuntur: ſolam tamen obnunciationem ad religionem refero. nam interceſſioni cum religione nihil erat: quod paullo ante demonſtraui. Verum ſic aliquis argumentabitur. Si, cum dixit Cicero, Religionum, Auſpiciorum, Poteſtatum, Aeliam Legem tantum ſignificauit, Fuſiae rationem nullam habuit: cur proxime ipſe ſe explanans intulit, Omnes Leges, quae ſunt de iure, & de tempore, Legum rogandarum? nam, ſi proxima ſuperiora exponit; quod nemo dubitat; proxima uero ad ſolam Aeliam Legem referuntur: cur non ſubiecit, Vnam, potius, Legem, quam, Omnes Leges? Eſt omnino haec ſpecie probabilis argumentatio, re uero falſa. nam, quid attinet argumentari de ſententia Ciceronis, cum ipſe ſemetipſum patefaciat, atque exponat? uidebat maioris eſſe momenti, Legem Aeliam tolli, quam Fuſiam. nam Aelia Lex pernicioſarum Legum lationem impediebat obnunciatione, & interceſſione. Fuſia uero, non, ut omnino ferri ne poſſet Lex, efficiebat, ſed tantum, ut Nefaſtis diebus poſſet: Comitialibus autem ut poſſet, non uetabat. itaque, quo plus intererat Reip. numquam ferri malas Leges, quam ſero ferri: eo erat utilior ciuitati Aelia Lex, quae malum prohibebat, quam Fuſia, quae tantum differebat. potius igitur Legis Aeliae ſententiam oſtendit Cicero, quam Fuſiae: quod, id, in quo grauius peccauerat Clodius, commemorare, plus ad concitandam inuidiam poſſe intelligebat. nec tamen ideo Legis Fuſiae ſententiam omiſit, ut eius abrogationem Clodio condonaret. nam ſubiecit deinde, ut Legem utramque ſignificaret: Omnes Leges, quae ſunt de iure, & de tempore: quorum alterum ad Aeliam, alterum ad Fuſiam, ſpectare, iam diximus. Quod ſi quis, paullo obſtinatior, repugnat adhuc, nec facile manus dat, cedat ſaltem ipſi Ciceroni: cuius in conſuetudine notanda niſi plurimus fuiſſem, numquam haec, quae ſum aggreſſus, ulla ex parte praeſtare mihi licuiſſet; ſi modo, ut praeſtare poſſim, is, cui accepta omnia refero, conceſſerit Deus. Ipſe igitur Cicero, cum Vatinio ſaepe obijciat, eum contra Legem Aeliam & Fuſiam fe

ciſſe; tamen in ea pro Sextio, cum de eodem Vatinio loquatur, unam Aeliam nominat. ait enim ſic: Qui ita ſe in populari ratione iactarat, ut Auſpicia, Legem Aeliam, Senatus auctoritatem, Conſulem, collegas, bonorum iudicium, nihil putaret. Et in ea poſt reditum in Senatu, cum eiuſdem Aeliae uim, & ſignificationem, exponat, de Fuſia nihil afferat; proxime tamen utramque nominat: Legem, inquit, Tribunus pl. tulit, ne Auſpicijs obtemperaretur; ne obnunciare Cōſilio, aut Comitijs, ne Legi intercedere, liceret; ut Lex Aelia, & Fuſia ne ualerent. Et in Vatinium: Audire a te cupio, quare, cum ego Legem de ambitu ex S. C. tulerim, ſine ui tulerim, ſaluis Auſpicijs tulerim, ſalua Lege Aelia, & Fuſia, tu eam eſſe Legem non putes. Rurſus dubitabitur in ea pro Sextio, primum, cur eas Leges ſignificauit potius, quam nominauit: deinde, ſi ſignificandas duxit, cur, cum de duabus tantum Legibus intelligeret, Omnes, dixit: quaſi & de iure, & de tempore, Legum rogandarum plures Leges eſſent. Placet in his dubitationibus immorari. nam, ut ex lapidum conflictu ignis, ſic ex rationibus utrimque collatis ueritas elicitur. Significauit potius, quam nominauit, non ſolum, quia nominauerat antea, cum dixit: Iiſdem conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus, lata Lex eſt, ut Lex Aelia, Lex Fuſia ne ualeret: ut, cum de re iam nominata, & ſua ſponte ſatis nota, loqueretur, obſcura non poſſet eſſe ſignificatio: uerum etiam, quia uehementior, & grauior, ſaepe fit oratio, cum id, quod obijcitur, ſignificatur potius, quam nominatur. quo potiſſimum genere abundant ij, qui inter ceteros excellunt, Demoſthenes, & Cicero. Omnes, autem potius dixit, quam, duas; uel, quia re uera, praeter Aeliam, & Fuſiam, de iure, aut de tempore, Legum rogandarum Lex erat nulla: ut, qui Aeliam, & Fuſiam, is omnes plane ſignificaret: uel, quia, cum eſſent aliae quoque Leges, & de iure, & de tempore, quas ultimae, Aelia, & Fuſia, in eandem ſententiam ſcriptae, confirmarunt; qui tolleret duas ultimas, ſuperiores quoque omnes tolleret. nam, quemadmodum, magis nobili ſublato, ut apud Philoſophos eſt, minus quoque nobile ſimul tollitur; ut, ſublato corpore, ſimul ea tolluntur, quae in corpore adhaereſcunt: ſic, qui Aeliam & Fuſiam rogatione tollebat, quas & diligentius, & grauius, quam ſuperiores omnes, eſſe conſcriptas ueriſimile eſt, eum omnes ſimul Leges eadem rogatione ſuſtuliſſe certum eſt. Quod ſi quis, utrum, ante Aeliam, & Fuſiam, & de iure, & de tempore, aliae Leges fuerint, dubitat; neque credit, niſi uel ratione admodum firma, uel graui teſte, probatur: ego, ut in utroque ſatisfaciam, rationem, ut opinor, afferam non imbecillam; teſtem autem eum producam, quem leuiſſimum appellare nemo poſſit. Primum igitur pro ratione illud opponam: cum in Oratione in Piſonē

ita

ita loquatur Cicero: Centum prope annos Legem Aeliam, et Fusiam tenueramus: credibile non esse, supra centum annorum spatium urbem Romam sine ulla Lege de Auspicijs, & de Fastis diebus, fuisse: praesertim cum idem in illa in Vatinium acerbissima interrogatione Auspiciorum uetustatem his uerbis ostendat: Qui tantus furor, ut Auspicia, quibus haec Vrbs cōdita est, quibus omnis Resp. atque Imperium tenetur, contempseris? Quod ipsum in I I I de natura deorum confirmauit: scripsit enim sic: Mihi ita persuasi, Romulum, Auspicijs, Numam, sacris constitutis, fundamenta iecisse nostrae ciuitatis. Accedit Pediani testimonium in Commētario Pisonianae. Obnunciatio, inquit, qua perniciosis Legibus resistebatur, quam Aelia Lex confirmauerat, erat sublata. uerbum enim, Confirmauerat, Legem Aeliam obnunciandi ius non sanxisse primam significat, sed, quod alia Lex sanxerat, confirmasse. Vt omittam, quod supra commemoraui, uetustissimum fuisse ius intercedendi, datum Tribunis pl. iam ab illo tempore, cum in Sacro monte institutus Magistratus est, qui Plebem tueretur. quod cum ita sancitum esset; intercessio tamen Tribunicia Aelia Lege confirmata est. Verum de Lege Aelia, & Fusia satis multa. Pergam ad reliquas, quae ad Comitia pertinent. Lex fuit, quam Gellius memorat, ut, quo die Auspicia capta essent, eodem ea de re, cuius rei caussa auspicatum esset, Comitia absoluerentur. alioqui infirmum, & inane, populi iussum erat. Leges quoque Tabellariae hoc de genere uidentur. sunt enim de suffragijs ferendis: cum porro suffragium Populus fert, Comitia dicuntur. hae quattuor fuerunt, omnes, ut puto, Tribuniciae, Gabinia, Cassia, Papiria, Coelia. Gabinia sanxit, ut Populus in Magistratibus mandandis suffragium non, ut antea, uoce, sed per Tabellam, ferret. Cassia biennio post idem iussit, in omnibus iudicijs Populi, Perduellione excepto. Papiria & ipsa Populo Tabellam dedit, in iubendis, ac uetandis, Legibus. Coelia, quo uno in genere uocis suffragium reliquum erat, hoc est, in Perduellione, quod Lex Cassia exceperat, in eo genere Tabellam dedit. ita quattuor Tribunorum pl. rogationibus factum est, ut Populus libere, quod sentiret, in omnibus Comitijs, nullo inimicitiarum metu, posset ostendere. ideo Tabellam uindicem tacitae libertatis appellat Cicero in agraria I I, lib. I I I. de Legibus; in Oratione autem pro C. Cornelio, principium iustissimae libertatis Cassiam Legem, quae Tabellā in iudicijs Populo dedit. magis enim intererat populi, Tabella uoluntatem in iudicijs tegere, cum ageretur de capite, fortunisque, Ciuium, quam aut in Magistratibus, quod Lex Gabinia sanxerat; aut in Legibus, quod postea Papiria. Haec de sententia Legum Tabellariarum. Nunc de latoribus, & quo quaeque anno lata sit. Gabinium rogauit homo igno-

tus, & sordidus: quod lib. III. de Legibus Cicero tradit. &, cum biennio ante Casſiam rogata ſit, quod idem eodem in loco demonſtrat, Caſsiam uero Lepido, & Mancino Cos. eſſe latam, ex libro de claris Oratoribus conſtet: neceſſe eſt, Piſone, & Laenate Cos. rogatam, exiſtimare. Caſsiã, Lepido, & Mancino Cos. auctore Scipione Africano poſteriore, tulit L. Caſſius, Q. F. Longinus Rauilia, pater illius L. Caſsij, qui in omnibus cauſsis quaerere ſolebat, Cui bono; & C. Caſsij, eius, quem C. Mario, C. Flauio Cos. Leges multas, ad minuendam nobilitatis potentiã, tuliſſe, in quibus hanc, ut, quẽ Populus damnaſſet, cui ue Imperium abrogaſſet, in Senatu non eſſet, Pedianus tradidit. Papiriam tulit C. Carbo, ille eloquentiſsimus; tulit autem, ut opinior, P. Popillio, & P. Rupilio Cos. nam, eo anno Tribunum pl. fuiſſe, quo Scipio Aemilianus de Numantinis triumphauit, omnes hiſtoriae declarant: quem a porta ad concionem productum, quid de Ti. Gracchi morte ſentiret, ſeditioſe interrogauit. Coelia, non facile eſt conijcere, a quo ſit rogata: ſed, rogatam Q. Metello, T. Flaminino Cos. crediderim, ex ijs uerbis, quae ſunt apud Ciceronem lib. III. de Legibus: Vt opprimeret Coelius Popillium. nam, id de P. Popillio dictum eſſe, quem C. Gracchus Metello, & Flaminino Cos. Tribunus pl. in exſilium eiecit, uidetur intelligendũ. ut, eius iudicij cauſſa, quo Popillius, Tribuno pl. Graccho, eſt oppreſſus, Coelius ſua Lege Tabellam dederit. ſed hoc, quia non plane firmis nititur coniecturis, inter dubia referatur. Etiam in eo conſultum eſt Reipublicae, quod aduerſus ambitionem lata Lex, ne quis cãdidatus Nomenclatore in Magiſtratus petitione uteretur. eo tamen, ut fere fit, progreſſa pedetentim licentia eſt, ut, Ciceronis aetate, ſuus cuique Cãdidato Nomenclator, cum prenſaret, peteret ue, adeſſet. atque inter laudes M. Catonis, qui Vticenſis poſtea dictus eſt, hanc enumerat Plutarchus, quod in petitione Tribunatus Legẽ, quae Candidato Nomenclatorem adeſſe uetat, ſolus ſeruauit. Lex Maria ipſa quoque praeclara: quam Plutarchus a C. Mario, qui ſepties Conſul fuit Tribuno pl. eſſe latam ſignificat eius Legis haec ſententia fuit: ut pontes, quibus ſuffragiorum ciſtae imponebantur, eſſent anguſtiores; ne ſcilicet multos capere poſſent. nam, in turba fraudem aliquam committere, difficilis negotij non eſt. propterea, quod hac Lege ſancitum eſt, id ambitioſis oppoſitũ fuiſſe, & plane Cicero dicit in III. de Legibus, & Plutarchus ipſe ſignificat in Marij uita, cum ait; in Tribunatu Legem de ſuffragijs tuliſſe, qua potentium opes, tum in ferendis ſuffragijs, tum in creandis Magiſtratibus, imminuit. Pontes autem illi perpetui non erant, ſed ad tempus exſtruebantur, uel in Foro, uel in Campo. utrobique enim Comitia habebantur. nec uere pontes, ſed menſae anguſtiſsimae,

mae, pedibus altioribus, fuere, singulae singulis Tribubus, aut Centurijs, attributae, Pōtes a similitudine dictae. Tulit & P. Sulpicius Tribunus pl. L. Sulla, Q. Pompeio Cos. ut in omnibus Tribubus Libertini suffragium ferre possent, cum in quattuor tantū Vrbanis Tribubus antea ferre consueuissent. hāc Legem puto a uictore Sulla, Sulpicij inimico, esse abrogatam. puto autem ob eam caussam, quia C. Manilius Tribunus pl. aliquot post annis eandem Legem ferre conatus est: idemq. postea & P. Clodius cogitauit. testis Cicero in duabus Orationibus, pro C. Cornelio, & pro Milone. Sancitum & legibus illud existimo, quod apud Ciceronem lib. II. de Legibus scriptum est; ut Augurum arbitratu Comitiatus, & Concilia, uel instituta dirimerētur, uel habita rescinderentur. Quod autem in eorundem Augurum Commentarijs traditum erat, Ioue fulgente tonante Comitia haberi nefas esse; & illud, sinistrum fulmen, aduersum, infaustumque, Comitijs esse signum; item illud, dimittenda esse Comitia, cum quis eo morbo, qui insputatur, corruisset, ex quo Comitialis morbus dictus est; postremo, si Tribunus pl. intercessisset, quod fiebat hac uote prolata Veto: haec omnia & in augurū libris notata, &, ut seruarentur, Legibus cautum esse, non dubito. Atque haec, quae ad impedienda Comitia pertinent, non tā religionis caussa homines sapiētissimi Legibus constitui uoluerunt, quam ut, si quando perniciosa Reip. rogatio ferretur, obsisti per aliquem Augurem facile posset. quam totam rationem C. Caesar, qui nihil, nisi potentiae suae caussa, fecit, in Consulatu neglexit; Bibulumq. collegam obnunciantem armis foro expulit. Pertinere & illud ad uim Comitiorum uidetur, quod in XII. Tab. cautum inuenio, ut, quod postremum Populus iussisset, id ius ratum esset. Item Lex illa, qua cautum est, ne priuilegia, nisi Centuriatis Comitijs, irrogarentur. Cuius mentionem facit Cicero in Oratione pro Domo, & in ea pro Sextio, & libro III de Legibus. Nec excluditur ab hoc genere illa Lex, quam renouare multis post annis C. Cornelius Tribunus pl. quem Cicero defendit, conatus est, ne quis, nisi per Populum, Legibus solueretur. itaque in omnibus S. C quibus tum aliquem Legibus solui placebat, adijci erat solitū, Vt de ea re ad Populum ferretur: sed paullatim ferri desitum est: resq. in eam consuetudinem uenit, ut postremo ne adijceretur quidem in S. C. de rogatione ad Populum ferenda: eaq. ipsa S. C. per pauculos admodum fiebant. quam ob caussam, ferente Legem Cornelio, ut antiquum ius renouaret, inductus a Senatu P. Seruilius Globulus Tribunus pl intercessit. Firmauit etiam Populi iudicia, quae Comitiorum nomine continentur, Cassia lex, C. Mario, C. Flauio cos. a C. Cassio Tribuno pl. L. Cassij Rauiliae filio, de quo proxime mentionem

fecimus,

fecimus, rogata; ut, quem Populus damnasset, cui ue Imperium abrogasset, in Senatu ne esset.

Et:

Scripsit Laelius, cum Tribunus pl. Populum adesse iuberet, non Comitia, sed Consilium, edicere debuisse: cum non uniuersum Populum, sed Plebem tantum, quae pars Populi est, aduocare Tribunus posset. uerum hoc, quod a Laelio scriptum in Gellio legimus, obseruatum sit, nec ne, haud sane mihi certum est. quin, quo me inclinat coniectura, eo me dare si uelim; Comitia, quae Tribunus pl. haberet, dicta crediderim, non solum post Legem Hortensiã, quae, discrimine sublato, Tribunicijs rogationibus Ciues omnes pari iure subiecit; sed antea quoque, cum Plebiscitis Patricij non parerent. quid enim? non ne Tributa Comitia dicebantur, quae designandis minoribus Magistratibus haberentur? at Tributa Comitia non & a Tribuno pl. habebantur? an igitur est, qui, cum Tribuni pl. essent designandi, eius rei caussa Consilium a Tribuno edictum legerit? quod si quis, ut omnino Laelij distinctio confirmetur, non de eo Populo, qui ad designandos Magistratus, sed de eo, qui ad sciscendam Legem, aduocaretur, accipi uelit: ne hoc quidem assenserim: cum, aliter esse, ipso Cicerone magistro, didicerim. uocat enim hic noster lib. II. de Diuinatione Comitia, & in Legum iure, & in iudicijs populi, & in creandis Magistratibus. praeterea in Oratione pro Sextio, Venio, inquit, ad Comitia, siue Magistratuum, siue Legum. Et Liuius libro XXXI, Rogatio, inquit, de bello Macedonico primis Comitijs ab omnibus ferme Centurijs antiquata est. Et ibidem: Pro se quoque Consulem hortari, ut de integro Comitia rogationi ferendae ediceret. Et lib. XLV. Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter affuturus Comitijs ferendae legis. Iam uero, & de reo iudicando Comitia dicta, quae Tribunus pl. haberet, exempla testantur, ut in III. de Legibus, II. de Diuinatione, & apud Liuium quattuor libris, III, XXVI, XL, XLIII. Quamquam, si quis ipsa Laelij uerba paullo attentius consideret; intelliget, nec ab ipso traditum id, quod nos, quasi traditum, exemplis redarguimus. ait enim, qui non uniuersum Populum, sed partem aliquam Populi, adesse iuberet, eum non Comitia, sed Consilium, edicere debere. quibus uerbis, non quid fieret, sed quid fieri deberet, significat. notat igitur, & quodam modo reprehendit, deprauatam consuetudinem; sicuti eodem loco, cum infert: Ita ne Leges quidem proprie, sed plebiscita, appellantur, quae Tribunis pl. ferentibus accepta sunt. quo in loco, Appellantur, Accepit, pro, Appellari debent. quod enim tradidit, obseruatum non esse; quaeq. Tribunis rogantibus Plebs iussit, ea tum Plebiscita, tum Leges, & a Liuio, & ab

ab alijs dici, saepe licet animaduertere: sicuti, & Consilium Plebis, & Comitia de reo Postumio, apud eundem Liuium libro xxv.

Et:

Locum & in Lege, & in Magistratu, fuisse trinundino, minime miror; qui uideam a Cicerone, Oratione II in Rullum, appellari Legem ea Comitia, quibus Maiores Magistratus crearentur. nam, si Comitia Lex sunt: sequitur, ut, quod in Lege, idem in Comitijs obseruetur. &, quod rationi consentaneum uidetur, id exempla clarius ostendunt. x uiris creandis, inquit Liuius lib. III, in trinundinum Comitia indicta sunt. Et in Epistola ad Tironem Cicero: Ad Consulatus petitionem se uenturum: neque iam uelle absentis rationem haberi sui: se praesentem trinundinum petiturum. Quod tamen non nisi tranquilla Rep. seruatum existimo. nam Punico bello secundo Q. Fabius Maximus, Consul tertium, Romam, Comitiorum caussa, proficiscens, in eum, quem primum diem Comitialem habuit, Comitia edixit. idemq. fecit anno proximo C. Claudius Centho, Dictator, Comitiorum Consularium caussa, creatus.

Et:

Macrobius lib. I. Comitia Nundinis haberi non licuisse, ueterum testimonio probat.

Et:

Comitiales dies, idest, ij, quibus, agi cum Lopulo, licebat.

EX. COMM. IN EP. CIC. FAM.

LIB. I. EP. 4.

SEXTILI mense designabantur Magistratus; Maiores, Centuriatis Comitijs; Minores, Tributis.

Ibidem:

Lex Pupia, Comitialibus diebus haberi Senatum, uetabat. Ad Q. Fr. ep. 2. lib. 1. Per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta est. consecuti sunt dies Comitiales, per quos Senatus haberi non poterat. Et ep. 12. Comitialibus diebus, Appius interpretatur, non impediri se Lege Pupia, quo minus habeat Senatum; &, quod Gabinia sanctum sit, id etiam cogi, Legatis quotidie Senatum dari.

Lib. 1. ep. 9.

Comitijs Centuriatis Legem tulit Lentulus Consul. Qua de re sic in Oratione pro Domo: Constat; nullis umquam Comitijs Campum Martium, tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, aetatum, ordinum, floruisse. In Pisonem: Legem Comitijs Centuriatis tulit P. Lentulus Consul de collegae Q. Metelli sententia: quae Lex quemadmodum accepta sit, quid me attinet dicere? ex uobis audio, nemini Ciui ullam, quo minus adesset, iustam excusationem esse uisam; nullis Comitijs umquam multitudinem hominum tantam, neque splendidiorem, fuisse. Et pro Sextio: Cum de me ex S. C. Comitijs Centuriatis ferebatur; quis est, qui non profiteatur se affuisse, & suffragium de salute mea tulisse? Comitiorum tria genera fuerunt: de quibus alio loco pluribus uerbis: hoc tantum dicam, Centuriatis creari solitos esse maiores dumtaxat Magistratus, Consules, Decemuiros, Tribunos mil. Consulari potestate, Cẽsores, Praetores: ijsdem a Maioribus tantum Magistratibus Leges esse latas, ut cum de Bello indicendo ferebatur: haberi autem a Tribuno plebis non potuisse, qui non fuit inter Maiores Magistratus. Quod si Perduellionis aliquem Tribunus pl. accusaret, (quo de crimine Centuriatis Comitijs Populus iudicare solitus est) petebat a Consule diem, quo Populum in Campum Martium per Centurias non ipse, sed Consul, ad iudicium conuocaret. Liuius, Gellius, alij.

Lib. VII. ep. 30.

Comitia, Quinctili mense fieri solita, ut Quaestores anni sequentis crearentur, in mensem Decembrem ideo protracta erant, quia Caesar abfuerat, Hispaniensi bello impeditus: post reditum autem triumphare prius uoluit, quam haberet Comitia.
Ex hoc loco, nisi fallor, licet intelligere, postrema omnium Comitiorum Quaestoria fuisse. quae enim supersunt, cum haec ultimo anni die habeantur?

Ibidem:

Ibidem:

Comitijs Tributis creabantur Minores Magistratus, Aedilis plebis, Quaestor, Tribunus pl. Aedilis cur. Centuriatis autem Maiores, Praetor, Consul, Censor. Vtraque a Consule haberi solita, & locus hic, & epistola 3. lib. IV. ad Atticum declarat.

Lib. IIX. ep. 4.

Comitia Praetoria fieri statim post Consularia solita sunt: sed obstitit nescio quid. Auspicia quidem impedimento esse non potuere: cum Praetoria, ut lib. XIII. cap. 14. docet Gellius, ijsdem, quibus Consularia, fierent; Consularia uero facta iam essent.

Ibidem:

Candidati, ante quam sua Comitia fierent, aliorum quoque Magistratuum Comitijs prensabant, ut Populi uoluntatē elicerent; qua perspecta, uel confirmarentur in spe, uel, si quis esse aduersum intelligerent, aliqua ratione mederentur: propterea Comitiis Tribunicijs, qui candidati Consulares erant, prensarunt Galba, Antonius, Cornificius: quod in epistola ad Atticum prima scriptum est. Sic Coelius, Hirrusque, cum Aedilitatem curulem peterent, Aedilium plebis tamen Comitijs prensarunt.

Lib. IIX. ep. 8.

Comitialibus diebus Senatum haberi, Leges uetabant. ep. 2. lib. II. ad Quinctum fratrem. Consecuti sunt dies Comitiales, per quos Senatus haberi non poterat. Et eodem Libro, epistola Risi: Comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur, non impediri se Lege Pupia, quo minus habeat Senatum. Ad Lentulum autem, ep. 4. lib. I. ijdem dies significantur, jis uerbis: Senatus haberi ante Kalendas Febr. per legem Pupiam, id quod scis, non potest.

EX. COMM. IN. EP. CIC. AD. ATT.

LIB. II. EP. XXI.

COMITIORVM dilatio Populum offendebat, quia Comitijs nummi diuidebantur. ep. 16. lib. 2. ad Att.

Lib. IV. ep. I.

Comitia Centuriata erant, cum Populus non fuisset in Tribus conuocatus, sed censu, ordinibus, aetatibus, descriptus, suffragium, nec nisi singulis de rebus, ferebat. ideo Centuriatis Comitijs Consules creabantur, & Cicero ab exsulio reuocatus.

Lib. IV. ep. 3.

Quo die de Caelo seruabatur, eo die Comitia ferri non poterant. Erant omnino Leges, ne Comitijs Magistratuum de Caelo seruaretur. Quod in 2. in Antonium declaratur, his uerbis: Quisquam ne diuinare potest, quid uitij in Auspicijs futurum sit, nisi qui de Caelo seruare constituit? Quod neque Comitijs licet per Leges; &, si quis seruauit, non habitis Comitijs, sed priusquam habeantur, debet nunciare. Vetabant igitur Leges, Comitijs Magistratuum de Caelo seruari; sed, quia saepe Leges contemnebantur, ideo Consules edicto etiam id prohibendum putabant. nam, si Leges ualuissent, quid erat, cur edictum adderent? Nec longe absunt exempla auspicantis de Caelo Magistratus, contra quam Legibus cautum erat, ut Comitia impediantur. nam hoc ipsum, Proscripsit se per omnes dies Comitiales de Caelo seruaturum, non ad inijciendam Comitijs Aedilicijs moram spectat? Milo autem, cum obnunciat Metello Consuli, non eadem caussa obnunciat? Poterat autem, quia Tribunus pl. erat. Comitijs uero, quibus Leges ferrentur, seruari de Caelo licuisse, cognoscitur ex Oratione de Prouincijs.

Ibidem:

Comitialibus diebus haberi Comitia poterant. Macrobius, Gellius, ad Q. fratrem, alibi.

Ibidem:

Comitium in Foro fuisse, uel hic locus ostendit; cum Metellus postulet, ut sibi in Foro obnuncietur; Milo autem in Comitium ueniat. Plinius etiam, lib. xv cap. 18. Colitur ficus arbor in Foro ipso, ac Comitio. In Comitio ius dicebatur. Plautus in Poen. Istorum nullus Nefastus est, Comitiales sunt meri. ibi habitant, ibi eos conspicias, quam Praetorem, saepius.

Ibidem:

Dum nundinae fiebant, Comitia haberi non licebat. Macrob. lib. 1. Sat. Plin. lib. XIIX. cap. 3.

Lib.

Lib. IV. ep. 17.

Tributis Comitijs (Gellius, ex libro Laelij Felicis) Populum, qui ex regionibus ad suffragia conueniebat, marmorea saepta, non, ut ante, lignea, concludebant.

Ad M. Brutum, Lib. I. ep. I.

Comitijs Tributis, designabantur Tribuni pl. quod institutum est anno ab Vrbe condita CCXCIII. Consulibus T. Quinctio Capitolino, Ap. Claudio Sabino: cum ad id tempus Comitijs Curiatis designati essent. designabantur autem ante Consules, ut ex prima epistola ad Att. satis dilucide patet: & ante eosdem etiam Magistratum inibant, nempe IV. Id. Dec. quod ex Dionysio, Liuioque, planum fit. Nam, quod in Pediani libris impressum est, Tribunos pl. Nonis Dec. Magistratum inire solitos; id mendosum esse puto. Vt enim omittam Liuij testimonium, in quo momenti multum statuo esse; Dionysius, cum de quarto Id. Dec. primo Tribunatus pl. die, mentionem facit, adiungit illud, μέχρι τοῦ νῦν. cum dicat, suis quoque temporibus idem seruari. eoq. magis adducor, ut suspicer de mendo; quod, quem locum Ciceronis, qui est in libro secundo in Verrem, Pedianus ibi exposuit, in eo Ciceronem de alio Magistratu potius, quam de Tribunatu pl. locutum esse, facillime perspiciet, si quis animum paullo accuratius aduerterit. nam, si de Tribunatu pl. intellexisset, numquam Sulpicium a Manlio, & Cornificio, quos proximis superioribus uerbis Tribunos pl. nominauerat, separasset. Nec uero de Sulpicio ullo, nisi Patricio, memini me legisse. Etiam illud addo, Nonis Dec. quo die actum est in Senatu de coniuratis, non fuisse M. Catonem Tribunum pl. des. patet ex Oratione pro Sextio.

Lib. I. ep. 9.

Comitia Sacerdotum, non nisi a Consulibus, aut ab Interrege, aut a Pontifice Maximo, haberi poterant.

Ibidem:

Sacerdotum Comitia, non ut Magistratuum quotannis, sed cum surrogandus aliquis esset, in demortui locum, habebantur.

Ad Q. fr. Lib. 2. ep. I.

Festis diebus Senatum haberi non potuisse, notius est, quam ut probare deceat. Comitialibus item, facile intelliget, qui Senatus Consultum, quod est in epistola Coelij ad Ciceronem, attente legerit. Sic enim in eo scriptum est, D. E. R. I. C. uti C. Paullus, C. Marcellus Cos. cum Magistratum inijssent ad ex Kal. Mart. quae in suo Magistratu futurae essent, de Consularibus Prouincijs ad Senatum referrent, ne ue quid prius ex Kal. Mart. ad Senatum referrent, ne ue quid coniunctim de ea re referretur a Cos.

utiq. eius rei caussa per dies Comitiales Senatum haberent, S. Q. C. facerent. Nominatim de Comitialibus diebus non dixisset, Vt per eos Senatum haberent, si haberi alioqui licuisset. Et in ep. 2. lib. 11. ad Q. fr. Consecuti sunt, inquit, dies Comitiales, per quos Senatus haberi non poterat.

Lib. 11. ep. 2.

Qui priore loco creatus erat Consul, is Comitia sequentis anni Consulibus rogandis habebat. Itaque & Cicero, qui prior Consul erat, Consulem a se esse Murenam renunciatum, in Oratione pro eo narrat.

Lib. 11. ep. 5.

Comitiales dies tollebantur, cum alijs rationibus, tum ferijs indicendis: cum & Comitialis, & Festus, dies idem esse non posit.

Lib. 11. ep. 12.

Comitiales erāt de numero Fastorum. sed eodem tempore, & Lege, & cum Populo, non agebatur: si Lege, non cum Populo: si cum Populo, non Lege. Itaque licebat utrumque: sed eodem tempore utrumque non fiebat: Senatus autem per eos dies non habebatur: contraque, qui dies Fasti non erant Comitiales, ijs & Lege agi, & haberi Senatum, idq. eo die, confectis iudicijs, licebat: factumq. animaduertimus.

EX. COMM. IN. ORAT. CIC.

IN. C. VERREM. ACT. I.

COMITIA Aedilicia, post Consularia, Praetoriaque, fiebant.

Ibidem:

Bina Comitia, utraque Tributa, de ijsdem Candidatis fieri solita, Pedianus scribit.

Ibidem:

Iisdem Comitijs Consules, & Craetores, qui a Miores erant Magistratus, creabantur.

Act. II. lib. I.

Mos erat, ut ab Aedilibus Cur. Comitium ornaretur. nam & libro IV. C. Claudius, inquit, cuius Aedilitatem magnificentissimam scimus fuisse, usus est hoc Cupidine tam diu, dum Forum Dijs immortalibus, Populoq. Romano, habuit ornatum: &, cum esset hospes Heiorum, Mamertini autem Populi patronus, ut illis benignis usus est ad commodandum, sic ipse diligens fuit ad reportandum. Congruit cum hoc loco locus ille pro Domo: Tanagraea quaedam meretrix fuisse dicitur. eius non longe a Tanagris simulacrum e marmore in sepulcro positum fuit. hoc quidam homo nobilis, ad ornatum Aedilitatis suae, deportauit.

Act. II. lib. 5.

Centuriatis Comitijs Maior Magistratus, Praetor, Consul, Cēsor, creabatur. Cicero, Liuius, Dionysius, Gellius.

Or. II. de Lege agraria:

Comitia uocabat Rullus, in quibus non Tribus omnes, sed tantum XVII. sorte ductae de Pontifice Max. suffragium ferrent. at Cicero infra negat esse Comitia. Iam hoc, inquit, inauditum, & plane nouo more, uti Curiata Lege Magistratus detur, cui nullis Comitijs ante sit datus. Creabantur Pontifices Max. a Populo, non uniuerso, sed tantum a Tribubus XVII. ex uetere instituto: reliqui Sacerdotes a Collegijs: postea ipsi quoque Lege Domitia a Populo creari coepti sunt. Qua de re copiose disputauimus in libro de Legibus.

Pro L. Murena:

Non sine Auspicijs Comitia in Campo habebantur: ideo Campus ipse & in Oratione pro Rabirio locus auspicatus, & in Catil. IV. Consularibus Auspicijs consecratus appellatur.

Cost red. in in Sen.

Conciliū dicitur, cum pars Populi tantum exit. Comitijs autem coit uniuersus.

Pro Sextio:

Comitia dicuntur, non modo cum ad Magistratus creandos, sed

ſed etiam cum ad Legem cenſendam, aut de Ciue iudicandum, Populus conuenit. Quod in libro de Legibus demonſtratum eſt.

Ibidem;

Comitia proprie de creandis Magiſtratibus dicuntur, de ſciſcendis Legibus, de Ciuibus iudicandis, καταχρηστικῶς: contraq. de Legibus, & de Ciuibus, Conſilium proprie uocatur; de Magiſtratibus, non item. Sic in ea poſt reditum in Senatu, Legem, inquit, Tribunus pl. tulit, ne Auſpicijs obtemperaretur; ne obnunciare Conſilio, aut Comitijs, ne Legi intercedere, liceret.

Philipp. 11.

Comitijs Magiſtratuum ſeruare de Caelo, Leges uetabant, aut ita concedebant, ſi, prius, quam Comitia haberentur, non ubi habita iam eſſent, is, qui de Caelo ſeruauerat, obnunciaret.

Ibidem:

Quinque Claſsibus diſtributus Populus Romanus in Campum Martium ad Comitia ueniebat. Quot autem Centuriae ſingulis eſſent in Claſsibus, Liuius, & Dionyſius docent. hic autem exponere, quaeq. illi ſcripta reliquerunt, recitare, noſtri inſtituti non eſt.

Comitiorvm tria ſunt genera, Romae diuerſis temporibus inſtituta. Curiata primum, a Romulo; Centuriata deinde, a Ser. Tullio, ſexto Romanorum Rege; poſtremo, Tributa, a Tribunis pl.

De Curiatis Comitijs iſta ſignificant, quae ſcripta ſunt apud Pomponium Iuriſconſultum. Romulus, inquit, Populo in triginta partes diuiſo, quas Curias appellauit, quod tunc Reip. curam per ſententias earum expediebat, Leges quaſdam Curiatas ad Populum tulit: tulerunt & ſequentes Reges.

Centuriata Seruius Rex, ut diximus, maiorum rerum, Patriciorumq. Magiſtratuum, cauſſa, induxit. ijsq. Comitijs ad extrema Reip. tempora Patricios Magiſtratus creatos eſſe legimus.

Tributa, Regibus eiectis, tum primum inſtituta, cum Coriolanus in iudicium Populi uocatus eſt, poſteaq. cum Volerone Publilio Laetorius Legem tulerunt, ut Tributis Comitijs Plebeij Magiſtratus fierent; qui antea Curiatis fieri ſolebant. Ex noſtris Obſeruationibus.

Ex Plutarcho, in Numa:

SVFFRAGIA Populus tulit, de Regno Numae mandando.

Ex Eodem, in Pompeio:

Vide, Comitijs Tributis Bellũ Mithridaticum Pompeio delatum, lata Legatione a Tribuno pl. Manilio.

Ex Eodem, in Caes.

Tributis Comitijs Pontifex Maximus declarabatur.

Ex eodem, in Cat. Vtic.

Augure nunciante, se tonitrua audiuisse, Comitia dissoluebantur.

Ex Dionysio Halic.

Comitia Centuriata huiusmodi erant. Populus per Centurias ad Comitia conueniebat; non omnis, inquam, Populus, sed tantum e Clasibus, in quas distributus erat omnis Populus, certus quidam Cẽturiarum numerus. sic: Cum sex essent Classes, a Seruio Tullio, sexto Romanorum Rege, institutae; prima Classis nonaginta octo Centurias habebat, peditum octoginta, equitum decem & octo; quorum res censa centum minis, aut supra, erat. Et, quoniam hic quaeri posset, cum dicimus nonaginta octo Centurias fuisse in prima Classe, nũ omnes homines primae Classis intelligamus: negamus, multis de caussis, una praecipua, quod, cum in sexta Classe una tantum esset hominum humilium, & pauperrimorum, Centuria, manifestũ est, non in ea Classe centum modo homines fuisse, quippe cum & uerisimile sit, plurimos fuisse, ut sunt fere pauperes qualibet in Vrbe; & ipse Dionysius Halic. unde haec sumpta sunt, plane scribat, plures fuisse in una sexta Classe, quam in quinque reliquis: ergo Centuria centum homines erant, ex uniuersa Classe electi ad suffragia ferenda. Atque hic quoque si quaeratur, nũ hi centũ homines suffragia simul ferrẽt: respondebitur, singulis Centurijs Praefectũ (Cic. lib. 11. de Or.) fuisse Centurionem appellatum. qui, cũ ab ipsa Centuria suffragia uiritim lata essent, suffragiorum numerum in utramque partem dignosceret, & ex maiore numero pronunciaret, Centuriam suam uel probare id, cuius caussa Populus conuenisset, uel contra: ut in alterutram partem unicum esset Centuriae suffragiũ. & Centuriatis Comitijs ex maiore Cẽturiarum numero, aut Magistratus creabantur; aut aliud quid e re nata statuebatur; cum haberetur ratio non suffragiorum omnium in una quaque Centuria, sed Centuriarum omnium ex omnibus Clasibus, quae erant omnes centum nonaginta tres; in prima, ut diximus, nonaginta octo; in secunda, duo & uiginti, quorum census erat septuaginta quinque minis, & supra; in tertia, uiginti, censu non minus quinquaginta minarum; in quarta, duo & uiginti, censu uiginti quinque minarum, & supra; in quincta, triginta, censu intra uiginti quin-

que

que minas, ad duodecim & semis; in sexta, una tantum, hominum minimo censu, id est minarum infra duodecim & semis, qui uacationem habebant militiae, erantq. omnium tributorum immunes, ideoq. in Comitijs inhonoratissimi. Est in hoc illud animaduertendum, duas fabrum Centurias, & opificum, a Dionysio in uiginti duabus secūdae Classis Centurijs numerari, a Liuio in primā Classem referri. Item Tibicinum, & Tympanistarum, & aliorum quorundam, imperata in bellis significantium, sonitu, strepitu ue aliquo duas Cēturias a Dionysio in quartā Classem adscribi a Liuio in quintam. Raro autem in Comitijs ad ultimam classem deuentum est: in qua erat una Centuria: cum raro contingere solerer, ut ex utraque parte suffragiorum contra pugnantium numerus esset nonaginta sex. quod si quando acciderat; tum unum extremum suffragium sextae Classis, in alterutram partem inclinans, uictoriam dabat. Vsque ad Seruium Tullium Populus suffragia ferebat, per Curias, id est uiritim: ideoq. in suffragijs diuites minus poterant: pauperes enim numero praestabant: ut ipsi Magistratus dare, Leges sciscere, bella decernere, uiderētur. hanc potestatē Seruius ad diuites transtulit, cum, ex omni Populo sex Classes instituens, & ex Classibus singulis Centurias, suffragia ferri uoluit non Curiatim, ut antea, sed Centuriatim, ut obseruatum est usque ad tempora Dionysii Halic qui fuit C. Caesaris aetate, ut ipse testatur lib. 1. non longe a principio. sic & diuitibus satisfecit, potestate rerum maximarum auctis: (erant enim Comitiorum domini, si Centuriarum numerum spectemus) & pauperes non offendit, amissionem suffragiorum aequo animo ferentibus, quoniam militae uacationem, immunitatem Tributorum, erant cōsecuti: quae fuit, ut diximus, sexta Classis, numero Maior, quam quinque simul reliquae.

Ex Eodem:

Scripto Decreto a Tribunis, ut Coriolanus caussam diceret de Tyrannide quaesita, tempus ad apparatū defensionis usque ad Forum tertium praescriptū est: fiebant enim tunc Romanis Fora nono quoque die, ut & postea semper seruatum est. eo die Fori conuenientes ex agris Plebeij, permutationes faciebant rerum uenalium, litiumq. inter se iudicia accipiebanr, &, de publicis calculos ferentes, uel sanciebant, uel antiquabant; dies uero septem inter Fora medios in agris morabantur.

Ex Eodem:

Populus per Curias diuisus calculos uiritim tulit. tunc primū post Centurias institutas: & Curiae calculos laturae separatim constituebantur, ut in sua quisque Curiam calculum ferret.

Ex Macrobio, Lib. I.

Mense Martio Comitia auspicabantur, uectigalia locabant, seruis cenas apponebant matronae, ut domini Saturnalibus eiusdem. mensis die prima ignem nouum Vestae aris accendebant, ut incipiente anno cura denuo seruandi nouati ignis inciperet. eodem ingrediente mense, in regia, Curijsque, atque Flaminum domibus, laureae ueteres nouis laureis mutabantur.

Ex Eodem, Lib. I.

Nundinae Kalendis, & Nonis, omnibus cauebantur: quoniam, quoties, incipiente anno, Nundinarum dies fuit, omnis ille annus luctuosus fuit: maximeq. Lepidiano tumultu opinio ista confirmata est. Nonis autem conuentus uniuersae multitudinis uitandus existimatur, ne quid nouaretur ob desiderium Ser. Tullij Regis, cuius natalem omnibus Nonis Plebs celebrabat, cum ignoraret, quibus ille Nonis natus esset, natum tamen esse Nonis certo sciret. Itaque dies ille, quo tunc annus abundabat, eorum est permissus arbitrio, qui Fastis praeerant, ut, cum uellent, interkalarent, dummodo ita eum in medio Terminaliorum, uel mensis interkalatis, locarent, ut a suspecto die celebritatem auerterent Nundinarum. Interkalabant autem ueteres Romani post diem uigesimum tercium mẽsis Februarij, Terminalibus iam peractis. reliquos quinque dies, post interkalationem subiungebant: credo, uetere religionis suae more, ut Februarium omnino Martius sequeretur.

Ex Eodem, Lib. I.

Comitia Nundinis haberi non poterant: neque concionem aduocare, id est, cum Populo agere, licebat.

Ex Gellio, Lib. V. cap. 19.

Comitijs Curiatis Arrogatio fiebat arbitris Pontificibus. & Arrogatio ab Adoptione hoc differt, quod Adoptio per Praetorem fit, Arrogatio per Populum. Adoptantur, cũ a parente, cuius in potestate sunt, tertia mancipatione in iure ceduntur; Arrogantur, qui, cum sui iuris sint, in alienam sese potestatem tradunt, eiusq. rei ipsi auctores fiunt.

Ex Eodem, Lib. V. cap. 19.

Quia cum feminis nulla Comitiorum communio est, iccirco Mulieres arrogari non possunt, quoniam Arrogatio Comitijs Curiatis fit.

Ex Eodem, Lib. VII. cap. 9.

Tribunus pl. Licinius, cum Perduellionis nescio cui diem dixisset, Comitijs diem a Q. Marcio Praetore poposcit.

Ex Eodem, Lib. XIII. cap. 14.

In edicto Consulum, quo edicunt, quis dies Comitijs Centuriatis futurus

futurus sit, scribitur: Ex uetere forma perpetua, ne quis Magistratus Minor de Caelo seruasse uelit.

Ex Eodem, Lib. xv. cap. 27.

In libro Laelij Felicis primo ad Q. Mucium scriptum est, Labeonem scribere, calata Comitia esse, quae pro collegio Pontificum habentur, aut Regis Sacrorum, aut Flaminum, inaugurandorum caussa: eorum autem alia esse Curiata, alia Centuriata: Curiata per lictorem Curiatim calari, id est conuocari; Cẽturiata, per Cornicinem: ijsdem Comitijs, quae calata appellari diximus, & sacrorum detestatio, & testamenta fieri solebant. tria enim genera testamentorum genera fuisse accipimus: unum, quod calatis Comitijs in concione populi fieret; alterum, in procinctu, cum uiri ad proelium faciendum in aciem uocabantur; tertium, per familiae emancipationem, cui aes & libra adhiberetur. In eodem Laelij libro haec scripta sunt: Is, qui non uniuersum Populum, sed partem aliquam, adesse iubet, non Comitia, sed Cõsilium, edicere debet. Tribuni autẽ neque aduocant Patricios, neque ad eos referre de re ulla possunt. ita nec Leges quidẽ proprie, sed Plebiscita, appellantur, quae Tribunis pl. ferentibus accepta sunt. quibus rogationibus ante Patricij nõ tenebantur, donec Q. Hortensius Dictator eam Legem tulit, ut eo iure, quod Plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur. Item in eo libro hoc scriptum est: Cum ex generibus omnium suffragium feratur, Curiata Comitia esse; cum ex censu, & aetate, Centuriata; cum ex regionibus, & locis, Tributa: Centuriata autem Comitia intra Pomerium fieri, nefas esse, quia exercitum extra urbem imperari oporteat, intra urbẽ imperari ius non sit. propterea, Centuriata in Campo Martio haberi, exercitumq. imperari praesidij caussa solitum, quoniam Populus esset in suffragijs ferendis occupatus.

Ex Tacito, Lib. I.

Tum primum e Campo Comitia ad Patres trãslata sunt. nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio Principis, quaedam tamen studijs Tribuum, fiebant. neque Populus ademptum ius questus est, nisi inani rumore: & Senatus, largitionibus, ac precibus, sordidis exsolutus, libens tenuit, moderante Tiberio, ne plures, quam quattuor, Candidatos commendaret, sine repulsa, & ambitu, designandos.

Ex Suetonio, in Caligula:

Tentauit &, Comitiorum more reuocato, suffragia Populo reddere. Opinor, quod Caligula tentauit, id postea factum esse. nam in Panegyrico Plinij nominantur haec, Populus, Comitia, Campus. Sic etiam quodam loco de Traiano Consule: Iter illi saepius in Forum, (ad iudicia,) frequenter & in Campum. nam Comitia Consulum obibat ipse. Et alibi: Tuo iudicio

Consules facti, tua uoce renunciati sumus: ut idem honoribus nostris suffragator in Curia, in Campo declarator, exsisteres. [Restitutis autem Populo suffragijs, Senatui tamen remansisse facultas probandi futuros Consules uidetur: ne omnino datum a Tiberio ius amitteretur.

Ex Epitome Liuij, Lib. LXIX.

C. Marius sextum Consulatum, per Tribus sparsa pecunia, emit.

Lib. CV.

Cum C. Catonis Tribuni pl. intercessionibus Comitia tollerentur, Senatus uestem mutauit. Sic Cic. ad Q. fr. Vestitum mutare.

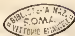
INDEX

M ico-

Q. Man-

Comi-

FINIS

BONONIAE
CIƆ IƆ XXCV

Ab Aldo.

BONONIAE

CIↃ IↃ XXCV

Ab Aldo.

